

Šta znam?

INKE

ANRI FAVR

ΠΛΑΤΩ • **xxvek**

Inke
ANRI FAVR

Rukovodilac istraživanja u Nacionalnom centru za
naučno istraživanje

S francuskog preveo
Nikola Bertolino

Naslov originala
Henri Favre, *Les Incas* © Presses Universitaires de
France, 1972

7. popravljeno izdanje, 1997.

Korice
Ivan Mesner

I poglavlje

PRETEČE I SUPARNICI

Kad su Španci 1532. godine stigli do Perua, Inke su u visokim delovima Anda i u njihovom priobalskom podnožju već bili uspostavili svoju vlast. Od Kuska (Cuzco), njihovo se carstvo prostiralo do Kolumbije na severu i do Čilea i Argentine na Jugu. Blistanje njihove civilizacije doseglo je Panamu, pa je čak stizalo i do dalekih atlantskih obala Brazila, u obliku bakarnog oruđa ili ukrasa od zlata i srebra koji su od plemena do plemena prenošeni kroz amazonsku prašumu. U čitavoj Južnoj Americi samo je Ognjena Zemlja izbegla opčinjenost njihovim sjajem iz koje će, kad i na Evropljane dođe red da joj podlegnu, nastati mit o *El Doradu*.

Međutim, poreklo Inka bilo je nejasno, a njihov početak trnovit, u jednoj oblasti u kojoj su oni dugo predstavljali uljeze. Njihova ekspanzija počela je tek sredinom XV veka, u vreme vladavine Pačakutija (Pachacuti), devetog suverena u Kusku. Mada je do nje došlo pozno, ona im je omogućila da postanu naslednici kulturne tradicije čijem su stvaranju i obogaćenju doprinosili mnogi narodi, tokom prošlosti duge više hiljada godina.

I - Čavinska civilizacija

Arheolozi malo-pomalo otkrivaju tu andsku prošlost u svojoj njenoj složenosti, u smenjivanju njenih velikih epoha jedinstva i ne manje blistavih perioda regionalne podvojenosti.

Pre 14.000 godina male grupe ljudi sklonih nomadskom načinu života lovile su pleistocensku divljač i brale bobice i divlje semenke u dolinama koje se na planinskom lancu stepenasto prostiru između 2.500 i 3000 m visine. Međutim, usled zagrevanja atmosfere, do kojega je došlo u toku IX milenijuma, fauna od koje je zavisilo njihovo preživljavanje počela je iščezavati. To je dovelo do promene prirodne sredine, što je ljudskom životu nametnulo nove teškoće, ali pružilo mu i nove pogodnosti. Te su teškoće navodile lovce i skupljače da ovladavaju sve većim brojem uzgajanih biljki kao što su

pasulj i paprika, koje su stanovnici pećine Gitarero (Guitarrero) sadili već oko 8500. god. pre Hr., ili kao što su bundeva i tikva, koje su stanovnici oblasti oko Ajakuča (Ayacucho), izgleda, umeli da gaje između 5700. i 4300. Što se pak tiče pogodnosti, one su bile iskorišćene: prostrane visoravni, oslobođene od glečera koji su se povukli i prekrivene livadama, poslužile su za uzgoj lama i alpaka, o čijem pripitomljenju, do kojega je došlo oko 4000. god. pre Hr., svedoči sklonište pod hridinom Telarmačaj (Telarmachay).

Na obali, promena klime i njen uticaj na okolinu naveli su stanovništvo da se rano opredeli za sedelački način života. Lovci i skupljači, naime, smestili su se na ušćima reka što teku niz zapadne padine kordiljera, kako bi iskorišćavali bogatstva što ih pruža Okean, obilna i postojana u isti mah. Tako su već oko 5800. pre Hr. u Palomi, a oko 3500. u Čilki (Chilca), nastala prva ribarska naselja. Ali rasprostiranje kukuruza, biljke bogate hranjivim materijama, čije je prisustvo ustanovljeno u Ajakuču pre IV milenijuma i koja se iz oblasti Huarmeja (Huarmey) širila u podnožju planina oko 2500. god. pre Hr., postepeno je smanjivalo relativni značaj ribolova, kao što je u planinskom zaleđu već bilo umanjilo značaj lova i skupljanja plodova. Platforme i piramide od osušenih cigala izgrađene su u Rio Seku (Rio Seco), u Kulebrasu (Culebras), u Asperu. Ti prekeramički arhitektonski kompleksi odgovaraju onima koji su od kamena građeni u visokim predelima Anda, kao što je hram Ukrštenih ruku u Kotošu (Kotosh, 1800. pre Hr.). Početkom II milenijuma keramika se, uostalom, javlja skoro istovremeno u dvema oblastima, između Lime i Kasma (Casma) i u Kotošu.

Pojavom poljoprivrede dolazi do dubokih i surovih promena u životu društvenih grupa. Prva od tih promena tiče se demografskog razvoja, koji posle milenijuma relativne stagnacije doživljava iznenadnu ekspanziju. Broj staništa je, naime, umnogostručen, a njihove dimenzije se sve više uvećavaju. Nova boravišta, od kojih se neka ukazuju kao krupne naseobine od hiljadu stanovnika, gravitiraju oko obrednih središta u kojima vlada sveštenička elita, a koja su sačinjena od terasa, piramida i hramova. Čavinska civilizacija [tako nazvana po lokalitetu Čavin de Huantar (Chavin de Huantar), u oblasti Kaljehon de Huajlas (Callejón de Huaylas)] čije zračenje ispunjava čitav I milenijum pre naše ere, izgleda da je nastala kao

proizvod uticaja jednog od tih središta. Ona odgovara jednom varijetetu lokalnih kultura objedinjenih umetničkim stilom što se verovatno proširio čitavim područjem Anda, zajedno sa novom verom s kojom mora da je bio povezan. Slika pume ili jaguara, oko koje se ta vera iskristalisala, nakon 900. godine pre Hr. veoma se brzo rasprostranila, nesumnjivo na talasu prozelitizma, od Pičičea (Pichiche) na severu do Okukahea (Ocucaje) i Ajakuča na jugu.

Ona se javlja stilizovana na različite načine, urezana u kamen, uobličena u glini, naslikana na zdanjima, utisnuta u zlatne pločice, od priobalskog podnožja do amazonskih ogranaka kordiljera, na mestima međusobno odvojenim stotinama kilometara. Mlada poljoprivredna društva, uprkos razdaljinama i planinskim preprekama koje su ih usamljivale, ostvarila su pod vođstvom čavinskih sveštenika barem ideološko jedinstvo koje su očuvala tokom više vekova i kojim je jednom zauvek bilo zapečaćeno njihovo sudbinsko zajedništvo.

II - Države Tijahuanako i Huari

Početak naše ere snažno su došle do izražaja dotad pritajene regionalističke tendencije i prekratile tu veliku epohu sveandskog jedinstva. Između I i VII veka, na osnovu prethodno ostvarenih tehnoloških inovacija, razvile su se veoma različite lokalne kulture: na severnoj obali, močikanska (Mochica) kultura, za koju je karakteristična dvobojna keramika rađena po kalupu; na južnoj obali, kultura Parakas-Naska (Paracas-Nasca), za koju su karakteristične fino dekorisane i izvezene tkanine; u južnom planinskom području, tijahuanakanska (Tiahuanaco) kultura, za koju su karakteristični kiklopska arhitektura, polihromno posuđe i monumentalni kipovi. Njihova zanatska proizvodnja, mada često veoma obimna, ipak se odlikuje izuzetnom lepotom. Zbog nje ovaj period zaslužuje da se zove "periodom procvata".

Poljoprivredni viškovi kakve zahteva razvoj jednog takvog zanatstva ostvareni su širenjem kanala za navodnjavanje u priobalskom području i terasastim uređenjem tla na padinama kordiljera. Umesto čavinskih sveštenika, ove su radove organizovali i njima upravljali svetovni poglavari. Kolika je moć bila usredotočena u njihovim

rukama vidi se po ogromnim piramidama nazvanim po Mesecu i Suncu koje se nalaze pored reke Moče (Moche), a za čiju izgradnju nije toliko bilo potrebno neko naročito znanje iz arhitekture, koliko raspolaganje ogromnim brojem doduše nekvalifikovanih, ali zato veoma disciplinovanih radnika. Prvi gradovi iz kojih je nova vlast nastojala da se proširi izgrađeni su upravo u središtu i na jugu planinskog područja. Oni su malo-pomalo rasprostirali svoju moć na seoske populacije, organizujući ih kao politički strukturisane skupine.

Dva od ovih gradova, Tijahuanako i Huari, od kojih se jedan nalazio na obali jezera Titikaka, a drugi u srednjem delu doline reke Mantaro, uspeali su da počev od VII veka oko sebe ponovo ujedine rasparčani andski svet. Ekspanzija Tijahuanaka bila je uglavnom usmerena ka jugu. Izgleda da se uticaj ovog grada prostirao po čitavoj bolivijskoj visoravni, po južnom delu Perua sve do doline Mahes (Majes), a na severu Čilea do doline Loa. Među njegovim ruševinama, pored čuvene Kapije Sunca, isklesane iz jednog jedinog bloka andezita^[1], poznate su imponantne upravne ili obredne građevine čiji se megaliti, teški i do sto tona, međusobno savršeno tačno uklapaju. Ta zdanja, vredna pažnje po načinu na koji su izgrađena, predstavljala su, međutim, samo središnje jezgro urbane aglomeracije. Prostrane zone namenjene stanovanju, kojima su ta zdanja okružena, zauzimale su možda desetak kvadratnih kilometara, kao u Huariju, gde su bolje proučene.

Država Huari se postepeno širila ka severu, sve do okoline Kahamarke (Cajamarca). Pošto se Huari tada već nalazio pod uticajem Tijahuanaka, oba ta grada su rasprostirala jednu te istu kulturu, jedva se međusobno razlikujući stilom keramike. Ovo širenje je bez sumnje bilo posledica vojnih osvajanja. Naime, dok su lokalne kulturne tradicije skoro svuda bile naprečac prekidane, istovremeno su počeli da se dižu, kako u Pikiljakti (Piquillacta) u dolini reke Apurimak (Aurimac), tako i u Virakočapampi (Viracochapampa) blizu Huamačukoa (Huamachuco), arhitektonski kompleksi koji su izgrađeni u čistom stilu Huarija, a predstavljali su kasarne i skladišta. Mnogi znaci, uostalom, govore o militarističkom duhu tog doba, koji se vidi u odbrambenom utvrđivanju pojedinih mesta, u zidnim dekoracijama koje često prikazuju ratnike i zarobljenike, pa i u grobovima, gde se među komadima pogrebnog nameštaja nalaze i

glave-trofeji uzete od neprijatelja. Područje na kojemu se prostirao kulturni uticaj Tijahuanaka i Huarija bez sumnje se nije poklapalo sa teritorijom na kojoj su ove dve metropole imale političku prevlast. Pa ipak, Tijahuanako i Huari su tokom dva ili tri veka bili prestonice velikih andskih država koje su već predstavljale najavu prostranih carstava Cimu i Inka.

III - Carstvo Cimu

U XII veku, propašću ovih država, do koje je došlo iz još uvek nejasnih razloga, započeo je nov period regionalnog podvajanja. Međutim, urbani razvoj je i dalje trajao, a pokušaji vojno-političke integracije su se nastavljali. U jednom od tih pokušaja pleme Cimu (Chimu) je konačno uspelo da na severnom delu obale stvori veliko centralizovano "hidrauličko"^[2] carstvo čija je civilizacija u svojim osnovama bila sličnija civilizacijama Egipta ili Mezopotamije nego civilizaciji Inka, koja joj je savremena, i na čije će tokove ona, uostalom, i uticati.

Prema predanju koje prenosi anonimni autor iz Truhilja (Trujillo), Carstvo Cimu su u dolinama reka Čikama (Chicama) i Moče verovatno osnovali ljudi koji su na plovilima od trske dospeli iz zaliva Gvajakil (Guayaquil). Ti useljenici su veoma brzo usvojili elemente kulture koju su u toj oblasti ostavili Močikanci. Sredinom XIII veka oni su ponovo pustili u rad mreže kanala za navodnjavanje koje su bile uništene u ratovima, a koje su oni još i proširili. Jedna od tih mreža uzimala je vodu iz jedne reke, da bi je pomoću akvadukta prenela u dve susedne doline u čijim je potocima protok vode bio slab. Moguće je da je u doba Carstva Cimu površina navodnjavanog zemljišta u priobalskom području bila veća nego danas i da je obezbeđivala život mnogobrojnijeg stanovništva.

Suvereni koji su upravljali tim velikim radovima na uređenju vodotokova raspolagali su apsolutnom vlašću. Španski hroničari Migel Kabeljo (Miguel Cabello) Valboa i Antonio de la Kalanča (Calancha) napominju da je aristokratska klasa iz koje su oni proizašli pripisivala sebi božansko poreklo. Tvrdila je da predstavlja vrstu ljudi koja je u isti mah i starija i nadmoćnija od one kojoj pripada običan svet. Njen je život bio u znaku neviđene raskoši i

profinjenosti, o čemu i danas svedoče keramike, ukrasi od dragocenih metala i mnogobrojni komadi nameštaja koje su arheolozi našli u grobnicama. Čančan (Chanchan), prestonica Carstva, možda je bio najveća urbana aglomeracija prekolumbovske Amerike, a ujedno i jedna od najbogatijih. Taj ogromni grad, u trenutku kad je bio na svom vrhuncu, verovatno je imao više od 80.000 stanovnika. Njegove ruševine, nedaleko od današnjeg Truhilja, prostiru se na 17 km².

Ekspanzija plemena Čimu počela je u XIV veku. Njasempinku (Nasempinku), treći suveren u Čančanu, verovatno je u to vreme osvojio doline reka Viru, Cao (Chao) i Santa. Sledeći vladari su aktivno produžavali njegovu aneksionističku politiku, pošto je početkom XV veka država Cimu prevazilazila granice područja u kojemu je zračila nekadašnja močikanska kultura. Ta se država prostirala od Nepenje (Nepeha) na jugu do Lambajekea (Lambayeque) na severu, a možda je već obuhvatala Piuru i Tumbes u peruansko-ekvadorskoj graničnoj oblasti. Ali krajnji sever, neplodan i odvojen od ostalog priobalskog područja prostranom pustinjom Sečurom (Sechura), bio je veoma malo privlačan u poređenju sa bogatim oazama na jugu, ka kojima je u početku bio usmeren nalet plemena Cimu. Kasma, Huarmej i Pativilka (Pativilca) ubrzo su uključeni u Carstvo, pod čiju je zavisnost nešto kasnije stavljena i Huaura. U svakoj osvojenoj dolini bilo je podignuto po jedno utvrđenje. Najčuvenije među njima, Paramonga, predstavlja pravi garnizonski grad sa citadelom od moćnih bedema i glomaznih kula. Iz Paramonga su sredinom XV veka kretali pohodi ka dolinama Čiljona (Chillon), Rimaka (Rimac) i Lurina koje su se, pod pretnjom, udružile u savez. Taj je savez pružio žestok otpor Minčansanamu (Minchansanam), poslednjem čančanskom nezavisnom suverenu, kome je ipak uspelo da ga pobedi. Te tri doline su potom sačinjavale najistureniju pokrajinu jednog carstva raširenog na 1.200 km pustog priobalskog kraja koji se pod ljudskom rukom pretvorio u baštu. Minčansanam je preduzeo još poneke pohode, kao što je onaj na Kanjete (Canete), ili na Činču (Chincha). Možda je dospeo sve do Ica (Ica), gde su zapaženi izvesni tragovi uticaja Čimua. U svakom slučaju, znamo da se želeo domoći visoravni u unutrašnjosti kontinenta. Imperijalizmu plemena Cimu, pošto je težio ka istoku,

bilo je suđeno da se sudari sa imperijalizmom Inka, koji je u to isto vreme bio na delu u unutrašnjim udolinama kordiljera. Sudar ta dva imperijalizma morao je biti koban po najblistaviju od svih civilizacija koje su ikad procvale na tlu Anda.

II poglavlje

EKSPANZIJA INKA

U trenutku kad je pleme Čimu započinjalo osvajanje priobalskih oblasti na severu, jedno malo pleme je prodiralo, mada uz dosta muke, u kotlinu Kuska, u unutrašnjosti Anda u južnom Peruu. Danas se, naime, uglavnom smatra da su Inke krajem XIII veka došle na plodnu zemlju koja je, usred jedne udoline u kordiljerima, oivičena rekama Huatanaj (Huatanay) i Tuljumajo (Tullumayo). Ovo datiranje je isto tako hipotetično kao i svako drugo koje se pripisuje raznim epizodama iz istorije Inka, čak i onim najznačajnijim. Ono je, međutim, u skladu sa prekidom koji su arheolozi uočili u lokalnoj kulturnoj tradiciji, a koji je po svojoj prirodi takav da njime biva sugerisan upad jednog novog naroda u tu oblast.

I - Kuskanska konfederacija

Odakle se pojavio taj narod? Kao i sve andske etničke grupe, Inke su verovala u postojanje *pakarine*, to jest vlastitog plemenskog ishodišta iz kojega je, kako su smatrali, izašao njihov predak-osnivač. Prvi španski hroničari saopštavaju da je *pakarina* etničke grupe Inka bila pećina kod Pakariktampua (Paqariqtampu) koji se *nalazi* tridesetak kilometara južno od Kuska. Iz nje su jednom izašla četiri brata: Ajar Kači (Ayar Kachi), Ajar Uču (Uchu), Ajar Avka (Awka) i Ajar Manko ili Manko Kapak (Kapaq). Ti prvobitni ljudi, koji nisu imali ni oca ni majke, ni zemlje ni imanja, dugo su lutali, neprestano seleći svoj pokretni logor, između Tampukira, Paljate (Pallata) i Hajskisra (Hayskisro). Iz Hajskisra je najstariji od njih, Ajar Kači, krenuo natrag i vratio se u ishodišnu pećinu, da bi se u njoj preobrazio u *vaku* (*waka*, lokalno božanstvo). Mlađa braća su nastavila svoje dugo putešestvije, dok nisu stigla na vrh planine Vanakavri (Wanakawri) koja se uzdiže nad dolinom reke Huatanaj. Tu se Ajar Uču skamenio, a Manko Kapak je s tog mesta bacaio u raznim pravcima jedan štap od zlata, kako bi njime odredio tačku koja će označiti kraj njegovog lutanja. Štap se zario u zemlju

Vanajpate (Wanaypata), koju je Ajar Kači prisvojio pre nego što se i sam skamenio. Ostavši sam, Manko Kapak se nastanio u Vanajpati i tu izgradio grad Kusko. Uz pomoć svoje sestre-supruge, Mame Oklo (Mama Oqlllo), ujedinio je pod svojom vlašću raštrkane okolne populacije koje su živele u varvarstvu, kako bi ih priveo civilizaciji. Inke će ubuduće uvek smatrati Manka Kapaka praocem svog plemena, osnivačem njihovog Carstva i junakom koji je civilizovao čitavo čovečanstvo.

Bilo bi uzaludno pokušavati da se u toj priči nazru etape jedne istinske istorijske migracije, kao i stvarne okolnosti koje su uslovile nastanjenje useljenika u kotlini Kuska. Kad su Inke upale u tu oblast, u njoj su mnoga plemena već odavno imala svoje naseobine. Najstarije od njih bez sumnje je bilo pleme Savasiraj (Sawasiray), koje je smatralo pećinu kod Pakariktampua svojom *pakarinom* i verovalo da mu je praotac Ajar Kači. U njegovom susedstvu nalazilo se pleme Alkavisa (Allkawisa), čija je *pakarina* bila planina Vanakavri, a praotac Ajar Uču. Ta dva plemena sklopila su savez sa plemenom Mara, koje je tvrdilo da potiče od Ajara Avke, pa su u taj savez ušle i Inke, koje su se smatrale potomcima Manka Kapaka. Mit o braći Ajar pokazuje se, dakle, kao poznija razrada jedne priče sačinjene od raznorodnih elemenata. Njegov je prvenstveni cilj bio da ustanovi zajedničko poreklo predaka-osnivača četiriju različitih etničkih grupa koje su odlučile da se udruže. A njegova je glavna funkcija bila da opravda politički položaj Kuska posle dolaska Inka, a ne da opiše put kojim su oni prošli.

Uključenje došljaka u kuskansku konfederaciju zacelo nije bilo tako slavno kao što tvrde predanja. Inke su se, u odnosu prema plemenima Savasiraj, Alkavisa i Mara, našle u podređenom, možda čak i u zavisnom položaju. Oni su od svojih moćnih saveznika preuzeli mnoge kulturne osobine, a posebno jezik, kečuanski, kojemu će kasnije omogućiti da se proširi po Andima. Ali to ipak ne znači da su se odrekli vlastitog jezika kojim su nastavili da se međusobno služe sve do kraja XVI veka. Ako je verovati ocu Bernabeu Kobou (Bernabé Cobo), taj je jezik verovatno bio u bliskom srodstvu sa jezikom Tampu Indijanaca koji su živeli u dolini Urubambe i kod kojega se naslućuje srodnost sa jezicima iz amazonskog područja. Postoje, uostalom, i drugi znaci koji navode

na to da se izvornom postojbinom Inka smatra prašumska unutrašnjost Amazonije.

Prvobitna organizacija kuskanske konfederacije zasnivala se na postojanju dveju polovina koje su se nalazile u odnosu komplementarnih, ali i međusobno neuravnoteženih suprotnosti. *Hanan*, gornja polovina, bila je ujedno i "jaka" polovina koju su sačinjavali prvobitni posednici tla. *Hurin* je predstavljao "slabu", ili donju polovinu, koju su činile Inke. Vlast je između tih dveju polovina bila tako podeljena da je *Hanan* raspolagao političkim i verskim funkcijama, dok je vojna funkcija pripadala *Hurinu*. Uostalom, jedina titula prvih poglavica Inka bila je *sinči* (*sinchi*, ratni vođa). Mada je predmet kulta tih *sinčija* još uvek bio Inti, bog Sunca u čijem su hramu stanovali, oni su se i dalje nalazili u obrednoj zavisnosti od vlasti iz suprotne polovine.

U XIV veku, Sinči Roka, kojega predanje predstavlja kao sina i naslednika Manka Kapaka, a posle njega i Loki Jupanki (Lloki Yupanki), Majta (Mayta) Kapak i Kapa Jupanki, s velikom su energijom vršili dužnost ratnog vođe koja im je redom padala u deo. Preduzeli su mnogobrojne pljačkaške pohode protiv okolnih naselja, a nesumnjivo su odbili i mnoge napade. Svojim vojnim uspesima ojačali su položaj kuskanske konfederacije u tim krajevima, a u isti mah i položaj plemena Inka u konfederalnom sistemu Kuska. Kad je Kapa Jupanki umro, odnos snaga među saveznicima bio je već dovoljno promenjen u korist plemena Inka da bi se Inka Roka mogao dočepati kontrole nad konfederacijom. Kao novi *sinči*, na čelu svojih ratnika, nasilno je srušio vlast *Hanana* i uzeo u svoje ruke sve njegove funkcije. Kip Manka Kapaka svečano je prenet u gornju polovinu grada.

Kult Sunca, povezan sa kultom plemenskog praoca, nametnut je svim udruženim plemenima koja su se našla potčinjena Inkama i osuđena da malo-pomalo izgube svoju autonomiju, te da se stope u okviru jedne države čije su pretenzije bile unitarne.

Inka Roka je prvi suveren Inka koji u potpunosti zaslužuje taj naziv. On je vodio veći broj pohoda koji su doveli do priključenja desetak perifernih naselja kao što su Muina i Pinava (Pinawa). Ali delo koje je on ostavio za sobom bilo je krhko, i umalo nije uništeno pobunama za vreme kratkotrajne vladavine njegovog nedoraslog naslednika

Javara Vakaka (Yawarr Waqaq), kojemu je jedna zavera došla glave. Međutim, Virakoča (Wiraqocha) Inka, koji je doveden na vlast oko 1400, uspeo je da obuzda provalu težnji ka autonomiji. Taj suveren, koji je uzeo ime jednog starog sveandskog božanstva, poslao je svoje nemirne saveznike u osvajanje bogatih zemljišta pod kokom i kukuruzom u oblasti Kalke (Calca), oko gornjeg toka Urubambe. Zatim je osvojio teritorije Kane i Kančija (Kanchi) i učinio ih zavisnim od svoje vlasti. Ta pobeda, koja je Inkama obezbedila pristup na visoravan, omogućila mu je da se kao posrednik umeša u sukob u kojemu su se nalazile suprotstavljene velike priobalske etničke grupe oko jezera Titikaka. Država Inka je od tog trenutka predstavljala moć s kojom se u južnim predelima Anda ubuduće moralo računati. Istini za volju, ta je moć bila još veoma skromna u poređenju sa onom koju će Inke kasnije steći, a koja se tada još ni po čemu nije mogla predvideti. Jer moć Virakoče Inke, ma koliko da je bila velika unutar njegove države, i ma koliko da je mogla biti poštovana izvan nje, nikad se nije prostirala dalje od četrdesetak kilometara od Kuska.

II - Osvajanja careva Inka

Kraj duge vladavine Virakoče Inke bio je pomračen sve izraženijom pretnjom koju je za mladu državu Inka predstavljalo pleme Čanka (Chanka). Ono je nastanjivalo dolinu Pampas, od jezera Čoklokoča (Choclococha), iz kojega su njegovi pripadnici tvrdili da potiču, do Apurimaka. Taj stari etnos, čija se kultura nadovezivala na naskansku tradiciju, bio se organizovao kao bogato i moćno pleme pod vlašću poglavica, koje je imalo pristup resursima iz dveju bogatih andskih udolina. Sa susednim plemenima Sora, Pokra (Poqra) i Rukana, ono je obrazovalo poveliku konfederaciju čiji se uticaj prostirao u središnjim i južnim predelima kordiljera.

Oko 1438. pleme Čanka se dočepalo krajeva sa umerenom i toplom klimom u dolini Abankaja (Abancay), koji su svojom plodnošću odavno izazivali njegovu pohlepu. Nakon što su porazili Kečuanca koji su se tu bili nastanili, prodrli su duboko na jug u pravcu Kuska. Ostareli Virakoča Inka smatrao je svaki otpor uzaludnim, pa je odlučio da napusti svoju prestonicu i da se sa svojim sinom Urkuom (Urqu), kome je nameravao da preda vlast,

skloni u tvrđavu Kalka. Ali jedan od preostalih njegovih sinova, onaj koji će u istoriji ostati poznat pod imenom Pačakuti, odlučio je da brani grad. U nameri da zaustavi najezdu osvajača, on je, uz podršku svojih rođaka sa majčine strane i uz pomoć koju su mu pružili dvojica ratnih voda, Apu Majta i Vikakirav (Wikakiraw), okupio pod vlastitim zapovedništvom sve sposobne ljude koji su odbili da prate suverena u njegovo utočište.

Do sudara je došlo u neposrednoj okolini Kuska. Previše sigurni u svoj uspeh, Čanke su neoprezno izložili opasnosti kip svog praoca-osnivača, tako da su borci Inka uspeli da ga se dočepaju. Čanke su se na to u rasulu povukli ka Ičupampi (Ichupampa), u nameri da tu srede svoje redove. Ali Pačakuti im nije dao vremena da to urade. Na čelu snaga ojačanih odredima iz potčinjenih etničkih grupa, koje su u trenutku opasnosti bile ostale u opreznom stavu iščekivanja, ali koje su se sad odlučile da priteknu u pomoć pobednicima, on se stušio na logor Čanka i uništio ga. Dva *sinčija* koji su zajedno komandovali neprijateljskom vojskom ubijeni su, a hiljade njihovih ratnika stradale su u pokolju. Moć plemena Čanka bila je zauvek uništena. S njom je nestala jedina prepreka koja je još smetala uspostavljanju prevlasti Inka nad čitavim područjem Anda, jer u tim planinskim oblastima više nijedna etnička grupa nije bila u stanju da zaustavi ekspanziju Kuska. Neočekivana pobeda Inka, koja je smatrana delom boga Sunca, otvorila je kuskanskoj državi carski put kojim će Pačakuti odlučno krenuti.

Podržan od svojih vojnika, koje je umeo da pridobije tako što im je velikodušno delio ratni plen, Pačakuti je svrgnuo svog oca Virakoču Inku i preuzeo *maskapaiču* (*maskapaicha*), grimiznu traku koja je bila znamen vrhovne vlasti i koju su svi carevi nosili na čelu. Prva briga novog suverena bila je da zauzme teritoriju pobedenih Čanka. Vojni pohod koji je on u tom cilju preduzeo, i na čijem se čelu lično nalazio, trajao je više godina. Inke su zauzimali, jedno po jedno, utvrđena mesta u koja se čankansko stanovništvo bilo sklonilo. Kad je pacifikacija već bila dovoljno poodmakla, Pačakuti je njeno okončanje poverio svom bratu Kapa Jupankiju, kako bi se sa glavninom svoje vojske mogao okrenuti ka jugu i osvojiti visoravan. Smatra se da je on od 1445. do 1450. vodio teške bitke sa plemenima Kola (Kolla) i Lupaka, kao i sa nekim drugim, manje

značajnim skupinama koje su se pod vlašću poglavica obrazovale oko jezera Titikaka. Te su populacije pripadale kulturi etničke skupine Ajmara (Aymara) i govorile njenim jezikom. Predstavljale su ostatke onoga što je nekad bila velika država Tjihuanaka i produžavale su mnoge vidove njene civilizacije.

Dok je Pačakuti prodirao na *altiplano*, prisajedinjujući svojoj državi njegovu jezersku oblast, Kapa Jupanki se na severu upuštao u bezumnu pustolovinu. Pošto je konačno pokorio Čanke, koje je ponovo naoružao i uključio u vojsku Kuska, odlučio je da krene protiv plemena Ankara. Potom je produžio svoj put kroz dolinu reke Mantaro nastanjenu plemenom Huanka (Wanka). Najzad se probio na visoravan Santa, gde je živelo pleme Huajla (Wayla), i dospeo do Kahamarke, gde je uspostavio garnizon.

Ovaj smeoni pohod dovodio je državu Inka u delikatan politički i diplomatski položaj. Kapa Jupanki je verovatno računao na prestiž koji će njime postići, kako bi svrgnuo Pačakutija. I možda bi mu i uspelo da preotme tron suverenu, da ovaj, prozrevši njegove namere, nije naredio da ga ubiju. Ali time nisu uklonjene spoljne posledice neodgovornosti koju je pokazao Kapa Jupanki. Kahamarca se nalazila više od 1.000 km daleko od Kuska, usred neprijateljski raspoloženih naroda koji se nimalo nisu dali potčiniti vlasti Inka. Uz to, ova oblast, u kojoj izvire glavne reke što natapaju bezvodna područja u podnožju planina, imala je velik strateški značaj za Carstvo Čimu koje je nju stoga držalo u sopstvenoj zavisnosti. Zato je kuskanski garnizon koji je u njoj bio ostavljen morao da izazove žestoko reagovanje velikog priobalskog carstva koje se tada nalazilo na vrhuncu svoje moći. Pa ipak, Pačakuti, pre nego da napusti to istureno uporište izloženo tako velikoj opasnosti, odlučio je da ga brani, makar i po cenu pogibeljnog sukoba sa silom koja je na tako blistav način vladala severnim i centralnim delom obale. Oko 1463, u nameri da potčini ogromne teritorije koje su još uvek odvajale Kahamarku od granica Kuska, on je podigao vojsku, poverivši komandovanje nad njom svom mladom sinu Tupa Jupankiju.

Tupajupanki je pokorio plemena Ankara, Huanka i Huajli, te prodro do Kahamarke, u kojoj je garnizon Inka uspeo da odbije sve napade koji su protiv njega bili preduzeti. Potom se, dolinom reke Moče,

stušio sa svojom vojskom ka obali. Prestonica Čančan bila je zauzeta. Minčansanam, koji je u njoj stolovao, primoran je da kapitulira. Uzroci propasti Carstva Čimu, a naročito očigledna lakoća s kojom su je Inke izazvali, ipak ostaju tajanstveni. Stari autori, koji i o najnevažnijim bitkama obično pričaju pridajući im akcente epopeje, ne pominju bilo kakav ozbiljniji pokušaj otpora kuskanskoj najezdi. Svojom neobičnom suzdržanošću navode na pomisao da je Carstvo Čimu palo pod vlast Kuska kao prezreli plod. U stvari, Carstvo Čimu, kao i sva "hidraulička" carstva, bilo je izuzetno ranjivo. Njegova velika zavisnost od navodnjavanja stavljala ga je na milost i nemilost svakome ko bi uspeo da kontroliše izvore i rezervoare vode koja je njegovu zemlju činila plodnom i obezbeđivala mu uživanje u izobilju. Njegovi su dani bili odbrojani u onom trenutku kad su se ratnici Inka učvrstili u njegovom planinskom zaleđu, tako da su mogli po svojoj volji skretati rečne tokove i ponovo pretvarati priobalske cvetne oaze u bezvodne pustinje.

Vojska Inka se potom uputila ka severu, gde je Tupa Jupanki osvojio još i gradove Kito (Quito) i Mantu u današnjem Ekvadoru. Zatim se kroz primorske oblasti vratila u Kusko, pljačkajući usput izvanredna bogatstva koja su joj bila nadohvat. Zajedno s riznicama što ih je bila prikupila drevna aristokratija plemena Čimu, ona je prenela i mnoge osobine blistave priobalske civilizacije, koje će biti nakalemljene na još sirovu gorštačku kulturu Inka i koje će kasnije duboko uticati na razvoj ceremonijala, obreda i umetnosti u Kusku.

Povratak kuskanske vojske, oko 1470, označio je kraj Pačakutijeve vladavine. Suveren, nakon što je odustao od namere da kao svog naslednika nametne Amarua (Amarru), svog sina miljenika, verovatno je bio primoran da ustupi vlast Tupa Jupankiju, koji je za svoje ambicije imao podršku pobedonosne vojske. Ipak, usamljenost u kojoj je Pačakuti proveo svoje poslednje dane nimalo nije pomračila njegovu slavu. On je i za legendu i za istoriju ostao pravi osnivač Carstva Inka. Njegovi ga se podanici nisu sećali samo kao velikog osvajača, već i kao izvanrednog organizatora osvojenih područja i života naroda. On je taj koji je naredio da Kusko bude rekonstruisan prema jednom grandiozno zamišljenom planu; on je stvorio široku mrežu komunikacija za prevoz putnika i robe, koja se prostirala sve do granica države; on je ustanovio snažnu vojsku i

uspostavio efikasnu birokratiju za upravljanje pokrajinama u kojima je vladao "mir Inka". Zato što je umeo da tako skladno spoji mudrost organizatora i žestinu stvaraoca, on je bolje od svih svojih prethodnika i naslednika ostvario obrazac savršenog vladaoca, onakvog kakvog je na mitskom planu predstavljao Manko Kapak.

Tupa Jupanki je nastavio delo svog oca. On je najveći deo svoje vladavine posvetio proširenju Carstva u čijem je stvaranju tako tesno saradivao. Pošto je učvrstio svoju vlast u Kusku, krenuo je u pohod na narode sa južne obale, kojima je do tada uspevalo da očuvaju svoju nezavisnost. Pribegavajući istovremeno diplomatskom delovanju i vojnom pritisku, probio se u dolinu Činče, ali susednu dolinu Kanjetea uspelo mu je da zauzme tek posle tri ili četiri godine ratovanja. Pohod je priveden kraju tako što je Carstvu priključeno čuveno obredno središte Pačakamak (Pachacamac) koje je svojim proročkim kultom odavno privlačilo ogromne gomile hodočasnika sa svih strana kontinenta. Sveštencičkoj hijerahiji koja je upravljala tim verskim centrom ostavljene su njene povlastice, a božanstvo u čijoj se službi ona nalazila čak je uključeno u zvanični panteon države Inka.

Prema predanju, pohod protiv plemena Anti u amazonskoj prašumi preduzet je početkom vladavine Tupa Jupankija. Uopštenim i pogrđnim imenom Anti Inke su označavali svekolika plemena Mašivenka (Mashiwenka), Nomašivenka (Nomashiwenka), Kampa i Amueša (Amuesha) koja su se nalazila rasparčana duž reka u istočnom podnožju Anda, ili su bila raspršena u međurečjima. Da li su Inke želeli da unište staništa iz kojih su ta ne sasvim sedelačka, ljudožderska i par excellence "varvarska" plemena vršila upade sve do okoline Kuska? Ili su pak nameravali da preotmu za sebe nova zemljišta sa kokom, kako bi zadovoljili rastuće ritualne potrebe zemlje? Bilo kako bilo, znamo da je taj pohod naglo prekinut. Vojska, našavši se zbog klime na teškim iskušenjima, izgubila se u dubinama prašume. U Kusku, do kojega nisu stizale nikakve vesti o suverenu, ubrzo su počele kolati spletke o raznim pretendentima na nasleđe koje je glasinama u javnosti već proglašavano otvorenim. U pokrajinama je stanovništvo počelo da se komeša, pa i da se buni. Plemenu Kola i njegovim susedima na visoravni uspelo je čak da se oslobodi tutorstva Inka, u trenutku kad se Tupa Jupanki najzad

ponovo pojavio sa onim ratnicima koje je uspeo da sakupi pri povlačenju. Priče o postojanju fantastičnih čudovišta što sprečavaju pristup u prašumu nisu bile dovoljne da se prikrije težina neuspeha kojim je bivao obeshrabren svaki novi pokušaj da se krene u ekspanziju ka nižim oblastima na Istoku.

Car je lako vratio pod svoju vlast pobunjenu oblast na visoravni koja mu je poslužila kao odskočna daska za nove vojne pohode. Oko 1480, nakon što je ponovo zauzeo Čukuito (Chucuito) koji je bio gnezdo pobune, podelio je vojsku na tri korpusa. Prvi je korpus bio upućen ka Čaku (Chaco), ali njegovo je napredovanje ubrzo zaustavljeno otporom plemena Čirivano (Chiriwano). Drugi se korpus uputio ka jugoistoku. On je pokorio oblast Potosi (Potosí), odakle je produžio pokret ka oblastima Huhuj (Jujuy) i Tukuman (Tucuman) u današnjoj Argentini. Treći je pak korpus krenuo ka jugu preko kordiljera. On je osvojio čitav severni i centralni Čile i stigao do doline Maule u kojoj se, budući da se našao predaleko od svoje pozadine, radije opredelio da ne ulazi u sukob sa ratobornim plemenom Mapuče (Mapuche) i drugim araukanskim plemenima. Na osnovu ovih osvajanja Carstvo je konačno ovladalo svojim južnim granicama, na kojima će se naseliti preseljeno alogeno stanovništvo, grupisano oko pouzdanih garnizona.

Tupa Jupankiju se pripisuje osnivanje mnogih gradova kao što su Vilkasuaman (Vilcashuaman), Hauha Oauja), Huanuko (Huánuco), Kahamarka, a smatra se i da je on izgradio tvrđavu Saksahuaman (Sacsahuaman) čije se impozantne ruševine i danas dižu nad gradom Kuskom. Međutim, uprkos brizi s kojom se posvetio uvećanju veličine carske funkcije, Tupa Jupanki je oko 1493. ubijen. Zaverе, koje su se na dvoru neprestano kovale i od kojih on nije uspeo da spreči poslednju, dovele su na presto jednog od njegovih sinova, mladog Huajna (Wayna) Kapaka.

Vladavina Huajna Kapaka nije u vojnom pogledu bila tako slavna. Novi car, koji je još bio dete, stavljen je pod budno starateljstvo svojih stričeva. Ali ubrzo je naučio kako da u cilju nametanja vlastite vlasti iskoristi njihove suparničke ambicije. Oko 1511. stao je na čelo vojske i krenuo s njom iz Kuska ka krajnjem severu, u rat protiv stanovništva jedne još nedovoljno pokorene i stalno nemirne pokrajine. Pre nego što će se zaustaviti u Tumipampi, kod plemena

Kanjar (Kanarr), osvojio je teritoriju plemena Čačapuja (Chachapuya) koje je živelo na desnoj obali reke Maranjon (Maranon). Zatim je uputio vojsku dalje od Kita, protiv plemena Kara i njegovih saveznika. Tako se upustio u dug i surov rat koji će potrajati desetak godina.

Otpor plemena Kara bio je u stvari jači nego što se moglo pretpostaviti na osnovu veličine te etničke grupe. Carska vojska, koja je izgubila na homogenosti ono što je bila dobila na brojnosti, prolazila je kroz teška iskušenja. Njenu sposobnost delovanja ograničavalo je to što se previše udaljila od izvora snabdevanja. Bez zbog toga što se nalazi u škripcu smenjivao se u njenim redovima sa rastućim osećanjem zamora, što je dolazilo do izražaja u svakojakim krvožednim ispadima čija je žrtva bilo lokalno stanovništvo. U trenutku kad se najzad nazirala pobeda, na drugom kraju Carstva iznenada je napalo pleme Čirivano, pa je Huajna Kapak bio primoran da smanji broj vojnika na severnom frontu, a to je plemenu Kara omogućilo da privremeno obnovi neprijateljstvo. Carstvo je prvi put bilo prinuđeno da pređe u defanzivu.

Međutim, teritorija plemena Kara bila je oko 1523. zauzeta, ako ne i potpuno umirena, pa je vojska Inka stigla do doline Ankasmaja (Ancasmayo) na današnjoj granici Ekvadora i Kolumbije. Verovatno je dospela do oblasti Pasta, ali izgleda da nije uspela - ili da nije imala ni nameru - da se tu trajnije održi. Suveren je tada već bio obuzet sasvim drukčijom brigom. Neka nepoznata bolest počela se strahovito brzo širiti (bez sumnje variola, ili velike boginje, bolest koju su Evropljani doneli u Novi svet). Dok je zaraza kosila genetski neotporno stanovništvo, na nebu su se pojavljivali čudnovati znaci, a na ponekim mestima na obali uočena su tajanstvena bića koja su izašla iz mora. Bogovi, kad su im sveštenici postavljali pitanje o tome kakvo značenje valja pridati svim tim čudesima, ostajali su neobično ćutljivi. Oko 1528. i sam je Huajna Kapak postao žrtva pošasti koja je već bila odnela dvesta hiljada njegovih podanika. A možda je, kako tvrde neki izvori, u stvari bio otrovan. Umro je nekoliko dana kasnije, ostavljajući Carstvo u stanju najdubljeg nespokoјstva i najveće neizvesnosti u pogledu budućnosti koja ga čeka.

Španci, predvođeni Fransiskom Pizarom (Francisco Pizarro), izviđali su za to vreme obalu na koju su se nameravali iskrcati.

III - Razlozi za ekspanzionizam Inka

Kuskanskoj konfederaciji kojom su upravljale Inke bilo je potrebno manje od jednog stoleća da stvori najprostranije carstvo prekolumbovske Amerike. Teritorije koje je ona osvojila neprekidnim ratovanjem pokrivala su površinu od 950.000 km², jednaku površini Francuske, Italije, Švajcarske i Beneluksa uzetih zajedno. One su se prostirale sa severa na jug, shodno osovini kordiljera, na više od 4.000 km, od doline Ankasmaja do doline Maule. Na zapadu su bile oivičene Tihim okeanom. Na istoku ih je linija utvrđenja štitila od upada neukrotivih i grabežljivih prašumskih plemena iz Amazonije, koja su povremeno nastojala da se popnu obroncima Anda i učvrste u planinskom području.

Stanovništvo obuhvaćeno granicama Carstva bilo je predmet maglovitih i protivrečnih procena koje počivaju na još uvek nesigurnim osnovama, ali može se nagađati da je uoči dolaska Evropljana prevazilazilo desetak miliona. Bilo je podeljeno na stotinjak etničkih grupa, međusobno različitih kako po veličini, tako i po jeziku i kulturi. Svi ti etnosi, ma koliko da ih je mogla spajati izvesna "zajednička tradicija" nastala u osvitu istorije, za vreme velike epohe sveandskog jedinstva, a našavši se ponovo na okupu zahvaljujući Inkama, ipak su predstavljali izvanredno dispartatnu političku celinu.

Kakva je to neumoljiva potreba primoravala Kusko da oko sebe okuplja tolike zemlje i narode? Šta je to izazivalo toliku glad za osvajanjem? Opravdavajući svoj imperijalizam, Inke su pribegavale skoro istim onim objašnjenjima kojima će se kasnije služiti Španci da bi opravdali svoj. Tvrdili su da je njima pao u deo zadatak da civilizuju narode Anda koji su se još nalazili u stanju varvarstva. Te narode, koje su obično optuživali da žive u rodoskrvnim vezama, da jedu ljudsko meso i da se nalaze u stanju stalnog rata, trebalo je da oni, Inke, nauče zdravim srodničkim odnosima, gajenju kukuruza i umetnosti življenja u miru, dakle onome po čemu se "civilizovan" čovek razlikuje od "varvarina".

Kusko na izgled nije bio ničim predodređen da preuzme na sebe tu misiju, na koju je polagala pravo svaka andska etnička grupa,

smatrajući da samo ona čuva civilizaciju, da upravo ona predstavlja istinsko čovečanstvo. Inke, posmatrani u svetlu onoga što znamo o njihovoj kulturi, ne izgledaju kao izuzetno agresivan narod. Za razliku od svojih actečkih savremenika iz centralnog Meksika koji su gajili pravi kult ratovanja, oni, reklo bi se, nisu preterano veličali ulogu i značaj rata. U molitvenim tekstovima koje je u XVI veku zabeležio Kristobal (Cristobal) de Molina, rat se naziva nevoljom, a mir vrhovnim dobrom koje se stiže blagonaklonošću bogova. Doduše, taj mir je proizlazio iz bitaka, i uspostavljao se nakon krvavih događaja i postupaka prožetih istinskom okrutnošću. Pobeđenog neprijateljskog poglavicu obično su dovodili u prestonicu, da tu sa svojim oružjem i svojim idolima bude bačen pred noge cara koji je na taj način proslavljao svoj trijumf. Zatim su mu odsec ali glavu, pa su od njegove lobanje pravili pehar za pivo, od njegovih kostiju frule, od njegovih zuba ogrlice, a od njegove kože doboše. Ta prefinjena surovost, međutim, karakteristična je za čitavo to doba, i nije svojstvena samo jednom etnosu.

Imperijalističke težnje Inka bile su posledica njihovih uspeha u ratovima koje su im uglavnom nametali okolni narodi. Neočekivana pobjeda Pačakutija nad osvajačkom vojskom Čanka narušila je krhku političku ravnotežu u Andima. S jedne strane, ta je pobjeda dovela Kusko u ulogu hegemonističke sile. Ali s druge strane, ona je protiv te hegemonije morala usmeriti neprijateljska osećanja susednih etničkih grupa koje su se smatrale ugroženima i čiji su porazi, nižući se jedan za drugim, neizbežno dovodili do teritorijalnog širenja moći Kuska.

Svako je osvajanje, dakle, dovodilo do novog rata, koji se završavao novim osvajanjima. Iz tog kolopleta, u koji ih je uveo njihov žestoki otpor najezi Čanka, Inke nikad nisu potpuno umakle. Jer, što je veća bila njihova država, to je spoljašnji rat bivao noophodniji za stabilnost njenog unutrašnjeg poretka: on je u stvari postao glavno sredstvo režima. Kao i za svaki imperijalni mir, pretpostavku i za mir Inka predstavljalo je stanje stalne napetosti na granicama, pomoću kojega je održavano jedinstvo konstitutivnih delova Carstva, primoranih da prihvate vrhovnu vlast Kuska. Smatra se da je Javar Vakak nešto pre svoje smrti na brzinu preduzeo ekspediciju na visoravan, s jedinim ciljem da spreči raspad

kuskanske konfederacije koju su potresali žestoki nemiri. Neki njegovi naslednici kretali su u vojne pohode ne toliko da bi pripojili nove teritorije koliko da bi onemogućili centrifugalne sile koje su, delujući na teritorijama što su već bile pod njihovom vlašću, neprestano dovodile u opasnost njihovo ogromno, ali krhko plurietničko i plurikulturno političko zdanje.

Osvajački rat je unutar Carstva bio osnovni činilac integrisanosti i mobilnosti društva. On je predstavljao kolektivni cilj koji je udruživao pobeđene i potčinjene narode. Ostvarenje jednog takvog cilja bilo je dovoljno unosno da bi u očima tih naroda postale vidljive i prednosti zavisnog položaja u kojemu su držani. Ratnici koji bi se istakli u borbi mogli su pretendovati na neka zvanja, na neka dobra, a naročito na ropsku radnu snagu, uzetu iz redova zarobljenika. Ugled koji su sticali svojim podvizima i nagrade koje su uz to išle prenosili su se i na celinu etničke grupe kojoj su pripadali. Ne može biti sumnje u to da se veoma rano obrazovala "stranka rata", kroz koju su poglavice potčinjenih etnosa, možda čak još više nego pripadnici plemena Inka, stalno vršili pritisak na vlast da krene u nova ratna osvajanja koja bi im pružila priliku da poprave svoj položaj.

Uz to, prenos bogatstva do kojega je dolazilo ekspanzijom Carstva neminovno je navodio male etničke grupe, svesne svoje izolovanosti i slabe odbrambene sposobnosti, da se namerno uključe u orbitu Kuska. Tako se pleme Činča sa južne obale udružilo sa Inkama da ne bi moralo, pre ili posle, podneti posledice njihove najeзде, ali i da bi moglo učestvovati u podeli dobitaka koje je donosio njihov imperijalni poduhvat. Ako je verovati poglavicama plemena Činča, suvereni Inka su često nastojali da uvere periferijske populacije kako Carstvo predstavlja jedini mogući politički okvir, pa su im pomoću raskošnih poklona ukazivali i na korist koju mogu imati ako se u nj uključe.

Međutim, za vladavine Huajna Kapaka, imperijalizam Kuska se skršio o uporni otpor etničkih grupa na krajnjem severu. Velika carska vojska, u kojoj su Inke tada već predstavljale samo manjinu, zaglibila se u operacijama smirivanja koje nisu dovele ni do kakvih blistavih pobeda, pa čak ni do konačnog uspeha. Projekat udruživanja u Carstvo, suočen na taj način sa neuspehom, počeo je do te mere gubiti kredibilitet, da je do opasnih ustanaka, koji su bili

izraz težnji ka autonomiji, došlo u samom središtu sveandske države. Znači li to da je Carstvo, samim tim što je doseglo svoje konačne granice, sad bilo osuđeno da se raspadne? Takvim tvrđenjem potcenili bi se napori koje su Pačakuti i njegovi naslednici uložili u organizovanje osvojenih teritorija, kao i u to da se mozaik starih etničkih grupa sa Anda uključi u potku jednog novog društvenog poretka. Ali Kusko se bio proširio suviše daleko i - pre svega suviše brzo da bi ti napori imali vremena da donesu plodove. Osvajački rat je nesumnjivo još uvek bio neophodan za koheziju Carstva u trenutku kad ona više nije bila mogućna. Uprkos blistavim ostvarenjima vidljivim u unutarnjem razvoju Carstva, za vladavinu Huajna Kapaka pre bi se moglo reći da obeležava početak opadanja moći Inka nego njen vrhunac.

III poglavlje

PRIVREDA, DRUŠTVO, DRŽAVA

Da li je Carstvo Inka bilo "socijalističko" ili "totalitarno"? Je li po svom karakteru bilo "feudalno", "patrijarhalno" ili "robovsko"? Da li je svim svojim podanicima pružalo blagostanje - ili ih je, naprotiv, dovodilo u stanje najveće bede?

Ta pitanja, koja su sebi postavljale generacije historičara i etnologa, danas izgledaju isprazna. Pre nekoliko godina, izvori kojima su se oni inspirisali - uglavnom hronike konkvistadora - ukazuju se u novoj svetlosti, dopunjene novootkrivenim arhivskim dokumentima. Ti dokumenti predstavljaju izveštaje o *posetama* - to jest, administrativne dopise koje su u XVI veku sastavljali španski činovnici, na osnovu istraživanja vršenih putem upitnika i vođenih u upravo osvojenim oblastima, u kojima kolonijalni režim još nije bio potpuno uništio tradicionalno uređenje.

U poređenju sa hronikama - koje, uostalom, nisu toliko sporne zbog činjeničnih podataka sadržanih u njima koliko zbog tumačenja koje o tim činjenicama nameću - izveštaji o posetama imaju tu prednost što opisuju lokalni život u Carstvu pridržavajući se fakata posmatranih na sistematičan način, i što bez ikakvih literarnih pretenzija, i ne nastojeći da bilo šta opravdaju ili dokažu, izveštavaju o tome kako se carska vlast odnosila prema najnižim slojevima potčinjenog stanovništva. Istraživanja, kojima je korišćenje ovih dokumenata omogućilo da se usmere u novom pravcu, teže da unesu znatne izmene u tradicionalnu sliku jedne andske države koja organizuje celokupni privredni život i upravlja čitavim društvom. Ističući značaj starih sistema recipročnosti u društvenoj reprodukciji, one potvrđuju naslućivanje Kunova (Cunow), koji je već krajem prošlog veka mislio da je andsko društvo iz vremena Inka nesumnjivo pokazivalo manje sličnosti sa društvima antičke i srednjovekovne Evrope, s kojima je obično upoređivano, nego sa modernim i savremenim društvima iz Afrike ili Okeanije.

I - Ajlu; Privredni temelji društva

Andsko stanovništvo je živelo u mnoštvu malih agro-pastoralnih zajednica. Njegova su naselja bila razbacana na veoma velikoj visini koja se kretala između 3.600 i 3.800 m iznad nivoa mora i koja danas odgovara granici obrađenog zemljišta (*kishwar*) i visoke stepe (*puna*). Dok se dosta naselja nalazilo na visini i do 4.200 m, pa čak i iznad nje, ređa su bila ona koja su bila smeštena ispod današnje razmeđe tih dveju ekološki značajnih razina. Dno dolina bilo je nenastanjeno, ako ne i neobrađeno. Dolina, uostalom, nije toliko olakšavala kontakte koliko im je predstavljala prepreku. Ona je bila jaz koji odvaja društvene grupe. Obično je vodila na neku *no man's land* kojom su bili odvojeni različiti, često neprijateljski etnosi. Zauzvrat, zasneženi prolazi u kordiljerima, useci u padinama *urkua*, predstavljali su normalne puteve za saobraćaj i razmenu u tom delu planete smeštenom skoro van sveta.

Naselja su bila izgrađena na uzvisinama, na stenovitim grebenima ili na planinskim vrhovima. Kuće, sa zidovima od grubo spojenog kamenja, raspoređivane su bez vidljivog plana, u funkciji ovlašno iskorišćenog topografskog izgleda tla. Ponekad su bile nanizane na uzanim terasama; ponekad pak stisnute oko malih dvorišta, oblikujući, pomoću tesnih uličica, odvojene alveole. Takvih je građevina u nekim naseljima bilo i više stotina, a u drugima tek nekoliko desetaka. Većina njih je sa dve ili tri strane bila zaštićena strminom neke litice, a sa prilazne strane, debelim bedemima raspoređenim u cik-cak liniji. Odbrambeni karakter zdanja u kojima su živeli ljudi svedoči o stanju nesigurnosti koje je u Andima vladalo pre nego što je uveden mir Inka. Ali činjenica da na arheološkim nalazištima nema ni vode ni rezervoara, te da je među ruševinama uočen malen kapacitet skladišta hrane, ukazuje na pravu prirodu ratova koji su mogli izbijati među susednim naseljima. Naime, do najbližih izvora ponekad treba preći i više kilometara. Što se pak tiče žetvi, one su morale biti ostavljane na poljima, u podzemnim silosima, a to će reći, nadohvat eventualnom neprijatelju.

Svako je naselje nastanjivao skup porodica koje su bile objedinjene srodničkim ili bračnim vezama, i koje su predstavljale jedan *ajlu* (*ayllu*). Međutim, ta grupa, koja je bila vezana za mesto i težila endogamiji, nije predstavljala ni klan ni srodničku skupinu sa

zajedničkim poreklom. Izgleda da je unutar *ajlua* poreklo označavano po direktnoj muškoj liniji za muškarce i po direktnoj ženskoj liniji za žene, tako da su muškarci poticali od svog oca, a žene od svoje majke. Ovaj sistem paralelnog potomstva bio je naročito rasprostranjen u centralnim i južnim Andima. Dokumenti iz jednog suđenja zbog idolopoklonstva, održanog u oblasti Arekipe (Arequipa), pokazuju da je u XVII veku dužnost sahranjivanja pokojnika još padala u deo direktnom potomku istog spola. Uz to, parohijske knjige, kao što su one iz Paukartambo (Paucartambo) blizu Kuska, otkrivaju da je sredinom sledećeg stoleća, u nekim oblastima južnog Perua, prezime još uvek prelazilo od oca na sina i od majke na kćer. Sistem paralelnog porekla, formulisan na trećem koncilu u Limi koji je pokušao da pronikne u njegova načela, ostao je na snazi sve do kraja kolonijalnog perioda.

Porodica, svedena na bračni par i njegovu decu koja još nisu stupila u brak, predstavljala je proizvodnu i potrošačku jedinicu unutar koje se obavljala podela rada. Ženi su padali u deo kuhinjski poslovi i održavanje nastambe. Muškarcu su sledovali poljski radovi i izvesni zanatski poslovi kao što je lončarstvo, pa čak i izrada tkanina. Bračna zajednica bivala je ustanovljena nakon kraćeg ili dužeg perioda prebračnog zajedničkog stanovanja, koji su mogući supružnici koristili da bi pod strogim nadzorom roditelja videli kako se slažu. Kad bi jednom i formalno bio uspostavljen, brak, kojim je jedinka sticala potpunu samostalnost i postajala punopravan član svog *ajlua*, nije mogao biti razveden bez nekog ozbiljnog razloga. Mada su muškarci sa višim društvenim položajem ponekad imali i veći broj žena, monogamni brak je svuda bio pravilo, a poligamni izuzetak.

Konstitutivne domaće ćelije *ajlua* priznavale su na svom čelu poglavicu zvanog *kuraka*, koji je obično bio potomak osnivača grupe. *Kuraka* je delio zemlju, organizovao zajedničke radove i rešavao sporove. *Ajlu* je uz to priznavao sopstveno zaštitničko božanstvo zvano *vaka*, koje je najčešće bilo predak *kurake* i na koje se ovaj poslednji pozivao u vršenju svoje vlasti. *Vaka* je prebivao u nekoj obližnjoj planini, gde su mu, na mestu obeleženom nekim stablom, nekim izvorom ili hridinom, prinošene žrtve kako bi omogućio rast stoke i obezbedio žetvu. Pokojnici su ostavljani u stenovitim

pukotinama te svete planine, u čijoj je unutrašnjosti trebalo da se pridruže obogotvorenom pretku. O obredima poštovanja *vake* opširno su izveštavali španski misionari, koji su uporno nastojali da ih dokrajče. Ali sličnost tih obreda sa mnogim oblicima verskog ponašanja koje danas posmatraju etnolozi pokazuje koliko su ti skoro trovekovni pokušaji iskorenjivanja bili uzaludni.

Ajlu je imao vlastito zemljište zvano *marka*. Pašnjaci *marke*, široki stepski prostori koji su se pružali do granica snežnog područja, ostajali su u zajedničkoj svojini. Tim stepama, gde u gustim busenima raste kratka trava, slobodno je mogla raspolagati svaka porodica, gajeći stado čije je čuvanje bilo poveravano deci ili mlađima. Oblast Anda, naime, bila je u prekolumbovskoj Americi jedina u kojoj su ljudi gajili stoku. Stočarstvo je počivalo na pripitomljenju dveju vrsta iz porodice deva, alpake i lame, čiji je divlji predak bez sumnje živio na andskoj visoravni. Alpaka je domaćoj proizvodnji sukna davala vunu svog gustog runa. Lama je pak služila kao životinja za prenos, jer je na kraćim razdaljinama mogla poneti teret težak do 30 kg. Ali od ovih dveju životinja bilo je i drugih koristi. Od njihovog mesa, isečenog na tanke trake pa sušenog na suncu, pravljene su *čarki* (*charkt*). Njihova je koža korišćena za izradu sandala, remenja i torbi. Njihove su kosti služile za izradu igala, kao i različitih alata. Čak je i njihov izmet prikupljan, jer je on, u krajevima sa kržljivom vegetacijom od retkih oniskih stabala, mogao zameniti drvo za loženje.

Za razliku od pašnjaka, obradivo zemljište je deljeno, i svaka porodica dobijala je svoj deo. Kad bi porodice kojima su ti delovi bili dati na korišćenje iščezle, oni su vraćani u zajednički zemljišni fond, dok je za nove bračne parove odvajan nov deo. Svaki takav deo bio je sačinjen od parcela smeštenih u različitim ekološkim područjima kojima je upravljao *ajlu*, tako da je svaka porodica mogla da koristi sve pogodnosti što ih je pružala prirodna sredina. Deo je morao biti dovoljno velik da obezbedi život porodici kojoj je dodeljen. Bio je promenljiv, u zavisnosti od kvaliteta zemljišta i trajanja njegovog održavanja u stanju ugara, što je uzimano u obzir pri određivanju zemljišne merne jedinice, *tupua*. Naime, *tupu* je bio površina neophodna za život jedne osobe. Jedan *tupu* suve zemlje, koji se posle svake godine obrađivanja podvrgavao dugom periodu

odmaranja, nije, dakle, bio istih dimenzija kao *tupu* navodnjene zemlje koji se iz godine u godinu mogao obrađivati bez prekida.

Odvijanjem agrarnog ciklusa i obavljanjem delatnosti koje je on obuhvatao bila je omogućena i razmena rada među članovima *ajlua*. Prilikom setve i žetve susedne su porodice pomagale jedna drugoj. Najrasprostranjeniji oblik te uzajamne i neceremonijalne pomoći bio je *ajni* (*ayni*). Korisnik *ajnija* morao je onima koji su mu pružili uslugu, kad bi mu oni to zatražili, da vrati tačno onu količinu rada koju je od njih dobio. Uživaoci drugih oblika pomoći bili su udovice, bolesnici i starci, čija su polja obrađivali svi sposobni članovi *ajlua*, kao i mladi bračni parovi, čije su kuće gradili svi stanovnici naselja. Pripadanje *ajluu* donosilo je radne obaveze, ali se njime sticalo i pravo na rad zajednice, iz čega su proisticale mnogobrojne veze solidarnosti. Mnoge kulturne osobine koje su stariji autori loše tumačili, a koje su kasnije pružale povod za isticanje "socijalističkog" karaktera države Inka, proističu u stvari iz postojanja tih drevnih veza naseljskih solidarnosti, u čiju se mrežu svaki andski seljak oduvek uklapao. One nisu svedočanstvo o nekakvom staranju careva da radom svih obezbede blagostanje svakome, već o dubokoj potrebi malih agropastoralnih zajednica da učvrste svoju unutarnju povezanost u suočenju sa okruženjem koje im je palo u deo i kojim je valjalo ovladati.

Iz tog okruženja, koje je nametalo surove, i u toj surovosti najoprečnije uslove, andsko je seljaštvo umelo da izvuče značajnu korist. Broj biljnih vrsta koje je ono putem selekcije i sve izrazitije specijalizacije uspelo da učini produktivnima procenjen je na preko četrdeset. Svaka od tih vrsta odgovara jednom određenom ekološkom pojasu. Krompir, *kinoa*, kukuruz, pasulj, paprika, tikva, manioka, kikiriki, avokado, pamuk- da spomenemo samo one glavne - nižu se od hladnih zemljišta na znatnoj visini do niskih i toplih dolina u podnožju planina.

Prehrana je ipak najviše zavisila od uzgajanja gomoljača čiji su bezbrojni varijeteti služili za različite specifične upotrebe. Krompir, *uluku* (*ulluku*), *mašva* (*mashwa*) i *oka* zauzimali su ekološki pojas neposredno ispod onog stepskog, što će reći, relativno ravna zemljišta što se dižu nad dolinama. Davali su visoke prinose, mada su uzgajani pomoću *lakvaša* (motike, *lakwash*) i *čakitakle*,

presavijenog rala snabdevenog osloncem za nogu (*chakitaqlla*). Ali česte klimatske nepravilnosti, na koje su ove gomoljače posebno osjetljive, činile su proizvodnju veoma nesigurnom. Čak i u današnje vreme, najmanja promena u režimu kiša i temperatura dovoljna je da uništi berbu koja je obećavala da će biti izobilna. Zato je shvatljivo zašto je tako velik značaj pridavan postupcima konzervacije koji su omogućavali skladištenje. Glavni od tih postupaka sastojao se u dehidraciji gomolja, tako što su naizmenično izlagani sunčevoj jari i žestokom mrazu tokom australne zime. Viškovi tih namirnica, na taj način dovedeni u stanje nazvano *čunjo* (*chuno*), ostajali su jestivi tokom više godina.

Gomoljačama je pridodavana jedna žitarica, *kinoa*, koja zahteva uvek istu količinu padavina karakterističnu za viša područja i koja je isto toliko osjetljiva na klimatske promene. U ishranu siromašnu mineralnim solima, taj andski pirinač, koji raste u obliku šipražja, unosio je elemente koji su joj nedostajali. Što se tiče kukuruza, odavno svuda poznatog i svuda cenjenog, on je uzgajan u nižim predelima, na padinama iznad dolina, na mestima izloženim suncu i zaštićenim od vetra i mraza, dakle onima gde vladaju povoljni mikroklimatski uslovi. Skrenuta je pažnja na to da su mesta koja ispunjavaju sve te uslove retka u Andima. Toj je biljci, naime, istovremeno potrebno i mnogo vode i mnogo toplote. Međutim, tamo gde ima dovoljno vode klima je oštra, a tamo gde ima dovoljno toplote padavine su škrte. Moguće je, dakle, da se u mnogim oblastima u višim područjima kukuruz dugo uzgajao uglavnom radi zadovoljenja obrednih potreba, kao što je slučaj sa proizvodnjom piva (*ašva*, *ashwa*) koje se trošilo prilikom svetkovina, ili za izradu brašna (*sanku*) koje je ulazilo u sastav žrtvenih i drugih ponuda. Ali Inke su njegovu proizvodnju podsticale kako bi udovoljile rastućim potrebama države za viškovima koji imaju veću energetska vrednost nego *kinoa*, i koji mogu da se lakše skladište i duže čuvaju nego krompir, *uluku*, *mašva* i *oka*. Rast proizvodnje kukuruza išao je uporedo sa širenjem Carstva i izgradnjom njegove državne strukture. Međutim, pošto su ga mehanizmi vlasti u potpunosti stavljali pod svoje, on je slabo uticao na prehrambene navike seljaka koji je uvek ostao *papamikuk* (*papamikuq*), "jelac gomolja".

Kukuruz, kao loše prilagođena biljka čije je uzgajanje bilo moguće samo na padinama, zahtevao je da tle bude terasasto uređeno, a često i da bude navodnjavano. Ti radovi na pripremi terasastih površina, često džinovski po svojim razmerama, iznenađuju domišljatošću s kojom su ostvarivani. U Pisaku (Pisac) blizu Kuska, kao i u Laraosu u gornjem Kanjeteu, terase se prostiru poput ogromnih stepeništa od dna doline do vrha planine. Podržavane malim zidovima, različitim po visini u zavisnosti od nagiba terena, one se na više kilometara savršeno prilagođavaju svim krivuljama tla. Kanali prihvataju vodu sa susednih glečera i raspodeljuju je tako da sve terase bivaju podjednako navodnjene.

Mada je namena terasa i kanala u suštini pre bila u tome da se omogući uzgajanje kukuruza nego da se odgovori na nekakav veoma hipotetični demografski pritisak - koji je, uostalom, po ne tako visoku cenu mogao biti otklonjen osvajanjem novih polja na plodnom pojasu stepe, valja ipak priznati da je znatan deo tih radova na uređenju tla izvršen za vreme Inka. Ali tehnika terasiranja i navodnjavanja tla bila je poznata i primenjivana ponekad i na znatnim površinama, naročito u Huarochiriju (Huarochiri), još pre ekspanzije Kuska. Inke su se u ovoj oblasti, kao i u mnogim drugima za koje su vezali svoje ime, zadovoljile unapređenjem ranijih otkrića.

II - Vlast u plemenskoj zajednici; Sistem preraspodele

Ajlu nije bio neki viši oblik društvene organizovanosti, već samo element na osnovu kojega se izgrađivalo andsko društvo. *Ajlu* su se, naime, nalazili u mrežama asimetričnih veza. Održavali su odnose koji su ih ujedinjavali u okvirima zavisnosti od jednoga među njima, pa su na taj način bili organizovani kao plemenske zajednice pod vlašću poglavice (*chefferie**) (* Izvedeno od francuske reči *chef* - poglavica). Označava ne samo onaj deo plemenske zajednice koji se nalazi pod vlašću jednog poglavice, već i sam sistem plemenske vlasti, kao i teritoriju koju ona pokriva. Odgovarajući izraz u našem jeziku ne postoji. (Prim, prev.) koje su po svojoj veličini bile nejednake. Poglavice zavisnih *ajlua* bili su potčinjeni poglavici

dominantnog *ajlua*, koji je delovao kao *kuraka* svih *ajlua*. Tako isto su *vake* zavisnih *ajlua* bile podređene *vaki* dominantnog *ajlua*, koji je predstavljao boga zaštitnika svih podanika glavnog poglavice.

Za plemenskog *kuraku* stanovništvo svih tih *ajlua* vezivalo se nizom obaveza koje su označavale stanje potčinjenosti u kojemu je ono održavano. Svaki je *ajlu* morao da obrađuje one delove zemlje kojima je *kuraka*, na osnovu dodeljenih mu prava, raspolagao na njegovom zemljištu. Odrasli muškarci iz zajednice morali su u toku godine, u vreme koje je odgovaralo pojedinim poslovima, raditi na krčenju i sejanju tih delova, kao i na ubiranju plodova s njih, pre nego što bi to isto učinili na svojim vlastitim posedima. S druge strane, svaki je *ajlu* morao stalno davati na raspolaganje *kuraki* izvestan broj radnika koje je ovaj koristio da mu čuvaju stada, da predu i tkaju vunu njegovih životinja, te da obavljaju sve poslove potrebne za održavanje njegovog domaćinstva. Ti su se radnici smenjivali u izvršavanju dobivenih zadataka, tako da je *kuraka* neprekidno koristio njihove usluge. Na sve odrasle muškarce *ajlua* dolazio je red da obavljaju tu službu, poznatu pod imenom *mita*, koja im je sledovala u pravilnim intervalima, a trajala je najčešće od tri meseca do jedne godine.

Kuraka je, dakle, periodično sticao pravo na radnu snagu svakog svog podanika, a imao je stalno pravo na radnu snagu jednog dela zajednice koja mu je bila potčinjena. Raspolagao je, dakle, izvesnom količinom ljudske energije koju je u poljoprivrednim i stočarskim poslovima, kao i u drugim proizvodnim delatnostima, koristio isključivo u sopstvenu korist. Nikad, međutim, nije imao pravo da neposredno koristi dobra stanovništva koje mu je bilo potčinjeno. Iako je bio korisnik prava na tuđi rad (to jest, na kuluk), on nije imao pravo da od stanovništva zahteva i davanja u naturi (to jest, poreze). Oporezivanje se u Andima pojavilo tek posle španskog osvajanja, pa je kolonijalnoj upravi tim teže bilo da ga uvede što se ono protivilo vaskolikoj domaćoj tradiciji. Znatno posle Konkiste, oni isti Indijanci koji su poslušno odlazili u rudnike Potosija ili Huankavelike (Huancavelica), da tamo u užasnim uslovima obavljaju posao koji im je bio nametnut, pružali su žestok otpor prikupljanju poreza, smatrajući ga nepodnošljivom nepravdom.

Međutim, korišćenje prava na tuđi rad nije bilo automatsko. Da bi ga dobio, *kuraka* je morao da podnese formalan zahtev, pa čak i da to čini redovno, kako bi bio u mogućnosti da takve zahteve i dalje podnosi. Uz to, morao je ponešto i da učini zauzvrat. Tuđi rad ga je obavezivao da daje poklone. Primoravao ga je da dokazuje kako je široke ruke. U *Izveštaju o poseti pokrajini Leon de Huanuko* (Léon de Huánuco), a nekoliko godina kasnije i u *Izveštaju o poseti pokrajini Čukuito*, spominju se neki vidovi ispoljavanja te institucionalizovane darežljivosti. U njima se posebno ističe da je *kuraka* bio odgovoran za izdržavanje svih koji su mu služili. Ljudima čiji je rad iskorišćavao morao je davati obilne obroke sačinjene od namirnica koje su bile posebno vredne zbog svoje relativne retkosti. Te namirnice, kao što su meso, kukuruz, koka, pivo, obično su trošene prilikom svetkovina, pa su stoga i poslovi u toku kojih su one deljene dobijale izgled svečanosti. *Kuraka* je isto tako bio dužan da hrani radnike koji su mu čuvali stoku, kao i one koji su mu, u okviru *mite*, preli i tkali vunu. Ali dok god ih je držao u svojoj službi, morao je, pored hrane, da im obezbeđuje i stan, da ih odeva, pa čak i da im daje alat. Kad bi se njihovo služenje završilo, vraćao ih je kući dajući im nešto vune, poneki komad tkanine, a katkad i nekoliko životinja koje bi uzeo iz svojih stada.

Pored tih neposrednih nadoknada za rad u njegovoj službi, *kuraka* se morao starati o materijalnoj obezbeđenosti svih članova plemena koji su mu bili potčinjeni. Namirivao je potrebe siromašnih, siročadi, udovica, kraće rečeno *vakša* (*waqcha*), ljudi čiju je privrženost sticao svojim poklonima. U slučaju lošijih prinosa, zadovoljavao je potrebe porodica kojima je pretila glad i koje je, dajući im hranu, dovodio u stanje još izrazitije potčinjenosti. Njegove su rezerve služile za ublažavanje posledica snažnije izraženih i izuzetno čestih poremećaja u poljoprivredi, a liberalan način na koji ih je on koristio uvećavao mu je ugled i jačao vlast.

Tako je *kuraka* vršio preraspodelu, u obliku proizvodâ, onog rada koji je iskoristio. *Vaka*, čijim se potomkom on proglašavao, vršio je istu funkciju. On je predstavljao drugi pokretački element tog sistema preraspodele. Kao i *kuraka*, posedovao je zemlju koja je obrađivana kolektivnim radom. I takođe kao *kuraka*, morao se pokazivati darežljivim prema onima koji su mu služili, kako bi i dalje mogao

koristiti njihov rad. Davao je dobra kako bi stekao pravo na ljudsku radnu snagu, a pravo na korišćenje te snage imao je samo pod uslovom da daje dobra.

Ali ni *kuraka* ni *vaka* nisu preraspodivali sveukupni proizvod onog rada koji su koristili. Prvi hroničari skretali su pažnju, ponekad ne bez zadnje misli, na pozamašno bogatstvo ponekih poglavica i lokalnih svetišta čija su skladišta bila krcata poljoprivrednim proizvodima, namirnicama, tkaninama i vunom, i čija su se stada na stepama visoravni pružala u nedogled. Njihova zapažanja, ma koliko mogla biti preuveličana, ukazuju da je postojeći sistem preraspodele u prvom redu koristio onima koji su njim upravljali. On ne samo da nije održavao homogenost zajednice obuhvaćene vlašću poglavice, već je u njoj izazivao socijalnu diferencijaciju koja je tu zajednicu delila na pojedince zvane *kapa*, pritežaoce vlasti, "moćnike", na jednoj strani, i na obične ljude, naročito one iz sloja *vakša*, na drugoj. Pripadnici grupe *kapa* izdvajali su se poligamnim načinom života, ukrasima i fino otkanom odećom koju su nosili, probranom hranom koju su jeli. Činili su uzan i zatvoren krug u koji se ulazilo samo na osnovu porekla. Njihova svest da pripadaju eliti ispoljavala se u endogamiji koju su praktikovali isključujući iz svojih bračnih veza porodice nižeg ranga. Mitske priče koje je Fransisko Davila (Francisco Davila) na samom početku XVII veka prikupio u oblasti Huaročiri čuvaju sećanje na neku kćer poglavice koja je pogrešno verovala da je otac njenog deteta nekakav običan seljak, "žderač krompira", pa se bacila sa vrha jedne litice, radije nego da živi osramoćena. Porodice poglavica sa severnog dela obale tvrdile su da potiču od jedne davnije vrste ljudi, različite od one koju čini običan svet. Potreba za isticanjem i očuvanjem vlastitog ranga bila je izrazito snažna kod *kuraka*, koji su sebi pripisivali poreklo od drevnih poglavica i koji su se nalazili na čelu velikog broja *ajlua* i mnogih značajnih plemenskih zajednica.

Jer kao god što je različite *ajlue* ujedinjavala potčinjenost jednome od njih, s kojim su činili jednu plemensku zajednicu, različite su zajednice mogle biti ujedinjene potčinjenošću jednoj od njih, s kojom su činile još veću zajednicu. U višoj strukturi ponavljala se niža struktura koja je u nju bila uključena, kao što je i vlast koja se vršila na nivou prve bila ista kao ona koja je postojala na nivou druge i koja

joj je bila potčinjena. Na svakome od tih nivoa, kao i među njima, funkcionisao je isti sistem preraspodele. Francuski izraz *chefferie*, kao i kovanica *caciczgo* koju su Španci napravili polazeći od jednog korena čije je poreklo sa Antila, nije, dakle, lišen dvosmislenosti. On se može primeniti na bilo koju od tih sasvim sličnih društveno-političkih jedinica koje se međusobno uklapaju, bez obzira na to da li su šire ili uže. Reč *poglavica*, kao i španski izraz *cacique* kojim se u hronikama i starim tekstovima prevodi domorodačka reč *kuraka*, nije ništa manje dvosmislena. Ona se odnosi na bilo koji od tih savršeno podjednakih oblika vlasti raspoređenih duž čitave piramidalne i segmentarne organizacije plemenskih zajednica - bilo da je reč o podređenoj ili nadređenoj vlasti.

Ti sistemi vlasti u plemenskim zajednicama pokrivali su manje ili veće teritorije, sa većom ili manjom gustom stanovništva. Neki su odgovarali etničkim grupama čije se rasprostiranje merilo desetinama hiljada kvadratnih kilometara. Drugi su pak odgovarali tek plemenima koja su živela u nekoj maloj dolini. Pleme Lupaka, na primer, predstavljalo je pravo "kraljevstvo" koje se pružalo duž čitave zapadne obale jezera Titikaka, od zaliva kod Punoa do uvale kod grada Gakija (Guaqui), i koje je početkom XVI veka imalo više od 100.000 stanovnika. To "kraljevstvo", čiji je uticaj bio osetan u čitavom području južnih Anda, bilo je sačinjeno od šest plemenskih zajednica [Sepita (Zepita), Jungujo (Yunguyo), Pomata, Huli (Juli), Ljave (Llave) i Akora (Acora)] koje su se nalazile pod vlašću *kurake* sedme zajednice (Čukuito). Najveća od tih zajednica (Huli) imala je 27 *ajlua*, a najmanja (Jungujo) šest. U poređenju sa Lupakama, pleme Ankara (Anqara), koje je živelo pored obala reke Mantaro u oblasti Huankavelike, predstavljalo je u to isto vreme sa svojih 10.000 do 15.000 stanovnika samo malenu "kneževinu" nastalu ujedinjenjem dveju plemenskih zajednica, obeju sačinjenih od dvadesetak *ajlua*. Etničke grupe sa visoravni i iz krajeva u njenoj okolini uglavnom su bile mnogo bolje organizovane od stanovništva kordiljera, koje je bilo rasparčano na veoma veliki broj ponekad sitnih političkih entiteta. Ali i one su morale iskusiti ograničenost organizacionog modela koji je, budući nesposoban da zaustavi urotnička vrenja i spreči otpadništvo pojedinih plemenskih zajednica,

održavao u velikoj nestabilnosti sve ono što su one izgrađivale i što se moglo isto tako lako srušiti kao što je bilo i podignuto.

Moć jedne plemenske zajednice ispoljavala se ne samo u njenoj veličini, već i u broju i značaju kolonija koje je ona posedovala izvan granica vlastitog teritorijalnog područja. Svaka je zajednica, naime, imala vlastite zone uglavljene unutar teritorija politički nezavisnih etničkih grupa; te su zone činile neku vrstu mreže njenih kolonija. Kolonije manjih zajednica nalazile su se na manjim razdaljinama. Često su bile raspoređene u krugu poluprečnika od tri do četiri dana hoda, u ograničenom rasponu visinskih razlika, dakle na nevelikom broju ekoloških područja. Zauzvrat, do kolonija najvećih zajednica ponekad je valjalo putovati 25 ili 30 dana; one su bile raspoređene u svim andskim ekološkim područjima, od *pune* do toplih priobalskih krajeva u podnožju Anda i do njihovih padina na amazonskoj strani.

Ako je verovati *Izveštaju o poseti pokrajini Čukuito*, "kraljevine" sa obala jezera Titikaka imale su kolonije i u priobalskim dolinama na jugu Perua, skoro 300 km daleko od jezera, pa čak i u još udaljenijim bolivijskim oblastima Larekaha (Larecaja) i Kočabamba (Cochabamba). Iz tih dalekih oblasti one su dobijale kukuruz, pamuk, koku i druge tropske ili polutropske namirnice koje se na bezvodnoj visoravni nisu mogle proizvoditi. Eksploatacija nije poveravana lokalnoj radnoj snazi. Nju su, izgleda, u celosti obavljali privremeni naseljenici, koji su zbog setve ili berbe periodično dolazili iz metropole i koji su se u koloniji tokom godine smenjivali radi čuvanja obrađenih polja i stada. Način iskorišćavanja kolonija zahtevao je, dakle, sezonska premeštanja stanovništva na ponekad velikim razdaljinama, od vrhova do podnožja obronaka kordiljera. Prema tome, kod stanovnika Anda, koje je primoravao na tako veliku geografsku pokretljivost, on je pretpostavljao postojanje izvanredne sposobnosti biološkog prilagođavanja veoma velikim klimatskim promenama.

Preko svojih tako raspoređenih kolonija plemenske su zajednice nastojale da steknu neposredan pristup što većem mogućem broju bogatstava koja je pružala prirodna sredina. Pokušavale su dospeti u stanje autarhije koje sve do naših dana, za sva andska društva, nikad nije prestajalo da se postavlja kao ideal. Taj je ideal, doduše, retko bivao ostvaren. Ali vertikalna kontrola koju je svaka zajednica

vršila nad ekologijom, kao i privredna integrisanost koju je polazeći od te kontrole svaka od njih ostvarivala za vlastiti račun, veoma su smanjivale obim razmene. Trgovinska delatnost, koju su neke priobalske etničke grupe po svoj prilici ipak obavljale, često je bila ograničena na neredovite transakcije, u kojima su kao vrednosne jedinice ponekad služile bale koke ili šipke soli. Ona je još češće bila svedena na običnu trampu. Trgovina, izrazito marginalna u privrednom životu uzetom kao celina, nije mogla da dovede do stvaranja istinske monete, ni do širenja tržišnih institucija čije je postojanje ipak uočeno na krajnjem severu Anda.

Na koji je način plemenskim zajednicama uspevalo da stvore kolonije u dalekim oblastima, među tuđim narodima? Nema sumnje da je u nekim slučajevima pravo plemenskih zajednica na kolonijalne enklave koje su bile u njihovom posedu počivalo, prosto-naprosto, na odnosu snaga. U tekstu Fransiska Davile dosta je mesta posvećeno ratovima koje je vodilo pleme Javju (Yawyu) iz oblasti Huaročiri u nastojanju da se učvrsti u toplom priobalskom području plemena Junka (Yunka), kao i ratovima kojima su Junke, zauzvrat, pokušavale da prodru na visoke pašnjake tog istog plemena Javju. Ali ta su prava isto tako mogla da budu uspostavljena na bazi reciprociteta. Neko bi pleme pristalo da na njegovoj teritoriji enklavu obrazuje neka druga plemenska zajednica, s tim da ona njemu pruži povlasticu da na njenoj teritoriji osnuje vlastitu koloniju. Naseljenici iz one prve odgovarali su za bezbednost naseljenika iz druge. Međutim, enklave od većeg privrednog značaja uglavnom su zaposedali naseljenici iz više različitih plemenskih zajednica, nadmećući se u njihovom iskorišćavanju. Naročito su nalazišta kamene soli predstavljala takva multietnička ostrvca, do kojih je stanovništvo iz svih okolnih krajeva dolazilo da se slobodno snabdeva. Teritorijalno preplitanje prava plemenskih zajednica i interesa na kojima su se ta prava temeljila svakako je moralo da bude izvor sve učestanijih sukoba.

III - Carstvo; Prelazna državna struktura

Po zamisli njegovih upravljača, koji su nadahnuli i mnoge španske hroničare, Carstvo je predstavljalo svet organizovan od strane

naroda Inka. Ono je bilo isto što i kosmos, izvučen iz stanja haosa neprekidnim civilizatorskim delovanjem ljudi iz Kuska. Izvan njega mogli su da postoje samo nered i varvarstvo.

Dve zamišljene linije, ukrštajući se u središtu prestonice i nastavljajući se sve do granica, delile su Carstvo na četiri dela, čime je ono dobilo naziv Tavantinsuju (Tawantinsuyu), "četiri zemlje". One su odvajale Činčansuju (Chinchasuyu) na severu, Kolasuju (Kollasuyu) na jugu, Antisuju (Antisuyu) na istoku i Kuntisuju (Kuntisuyu) na zapadu. U hronikama se dodaje da je svaki od tih delova i sam bio podeljen na jedinice od 10.000 porodica, a ove opet na još manje jedinice od 1.000, 100 i 10 porodica. Za svaku od tih jedinica bio je odgovoran jedan činovnik kojemu su odgovarali činovnici zaduženi za neposredno podređene jedinice.

Takvo ideo-mitsko viđenje Carstva, uvek duboko obeleženog svojim plemenskim poreklom, moralo je dati uverljivost tezi o jednoj despotskoj državi sa krutim i centralizovanim strukturama. Carstvo Inka se, međutim, prvenstveno ukazivalo kao integrator tradicionalnog društvenog poretka. Ono je ostvarivalo sintezu piramidalne i segmentarne organizacije andskih etničkih grupa na kojima je počivalo. Predstavljalo je produžetak i vrh plemenskih vlasti, kao god što su one predstavljale produžetak i vrh sistema vlasti u *ajluima*. U stvari, Carstvo, plemenska zajednica i *ajlu* nalazili su se u odnosu međusobne podudarnosti: reprodukovali su se tako što su se uzajamno obuhvatali.

Veze što su spajale cara i sunčano božanstvo sa zajednicama koje su sačinjavale Carstvo bile su nalik onima što su povezivale *kuraku* i *vaku* sa *ajluima* koji su bili sastavni delovi bilo koje od tih zajednica. Car i Sunce, zvanični bog Tavantinsujua, raspolagali su u svakoj plemenskoj zajednici stadima o čijem se čuvanju moralo starati stanovništvo, kao i zemljom koju su morale obrađivati lokalne poljoprivredne zajednice. Ta zemlja bez sumnje nije svuda predstavljala dve trećine ukupne površine, kao što se tvrdilo na osnovu poverenja poklonjenog nesigurnim podacima nekog Garsilasa (Garcilaso) de la Vege. Jedan dokument u kojemu se govori o dolini Ike sadrži podatak da su ta zemljišta u ovoj oblasti, u kojoj prisustvo Inka ipak nije bilo baš neupadljivo, zauzimala površinu manju od 400 fanega, i da je među njima bilo "i dobrih i

loših". Inke, dakle, nisu sistematično prisvajali najbolju zemlju. Uz to, oni su prilično često uzimali zemlju sa obronaka, koja dotle nije bila korišćena, ali koju su oni činili plodnom uredujući je terasasto, kako bi na njoj uzgajali kukuruz.

Car i sveštenici Sunca starali su se da obaveze prema njima budu uredno izvršavane, ali ne samo one, već i dužnosti koje su njima samima zauzvat padale u deo. Prvu od tih dužnosti predstavljalo je izdržavanje, shodno uobičajenim normama, svih koji su za njih radili, a car i sveštenici su to izvršavali tako što su delili poljoprivredne namirnice, odeću, tkanine i druge proizvode nastale radom u njihovoj službi. Sve je to skupljano u javnim skladištima zvanim *kolka* (*kollka*). Uključujući se u mrežu starih uzajamnih obaveza, oni su za ljudsku radnu snagu morali davati dobra, te tako širiti postojeći sistem preraspodele na sve teritorije pod njihovom vlašću. Carstvo nije reprodukovalo plemensku zajednicu samo u oblasti njene strukture, već i u oblasti njenog funkcionisanja.

Polo de Ondegardo, istaknuti činovnik kolonijalne uprave, insistira u jednom od svojih izveštaja na činjenici da su Indijanci "dugovali samo svoju ličnu službu". Oni nisu bili poreski obveznici već davaoci rada. Svi odrasli, to jest oženjeni ljudi, bili su primorani da kuluče. Moguće je da su Inke i pre Španaca mestimično vršili pritisak da mladi ljudi stupaju u brak što ranije, kako bi što pre postali dužni da kuluče. Bilo kako bilo, mnogi hroničari daju naslutiti da sklapanje brakova nije izmicalo kontroli carske vlasti, kada tvrde - mada protivno svakoj verovatnoći - da niko nije mogao uzeti suprugu bez pristanka cara, ili da niko nije mogao uzeti drugu suprugu osim one koju mu je namenio car.

U državi koja osim radne snage stanovništva nije imala drugih resursa, birokratska kontrola demografskih tokova pokazivala se neophodnom. Vlast je u svakom trenutku morala da zna s kojom količinom ljudske radne snage može računati, kako bi je mogla racionalno raspodeliti među raznim konkurentskim oblastima privrede. Bilo joj je, dakle, neophodno da ažurno vodi spisak svojih podanika koji će se stupanjem u brak uključiti u kategoriju kulučara, kao i onih koje će bolest, starost ili smrt isključiti iz te kategorije. To je bio jedini cilj sveobuhvatnih i detaljnih popisa stanovništva, koji su konkistadore utoliko pre impresionirali što im u Evropi XVI veka nije

bilo sličnih. Njih su redovno sprovodili stručnjaci, na osnovu decimalnog numeričkog sistema, a njihovi su rezultati beleženi na konopčićima sa čvorovima ili *kipuima*. To bi moglo dati izvesnu uverljivost tvrđenjima hroničara da je čitavo stanovništvo Carstva bilo podeljeno na jedinice od 10.000, 1.000, 100 i 10 porodica. Ali njihova je zabluda u tome što su kao administrativnu stvarnost shvatili nešto što je u stvari predstavljalo samo dosetljiv postupak u računanju.

Stanovništvo koje je bilo popisano kao pogodno za kulučenje država je upotrebljavala u poljoprivrednim i stočarskim poslovima, ali i u drugim delatnostima, kao što su uređenje tla za poljoprivredu, građevinski radovi i rat. Gradove koje će nastanjivati carski činovnici i koji će, držeći pod svojim uticajem okolne etničke grupe, postati središta pokrajina, Inke su izgradili kulukom. Na isti način je stvorena i ona ogromna mreža puteva i mostova koja i danas izaziva divljenje i čija je rasprostranjenost procenjena na više od 16.000 km. Ona se granala oko dveju glavnih cesta čija je izgradnja započeta po naređenju Pačakutija, a pod vladavinom njegovih naslednika nastavljena kao rezultat njihovih osvajanja. Prva se cesta pružala duž obale od Tumbesa do Arekipe, odakle se nastavljala prema Čileu. Druga, paralelna s njom, povezivala je, preko visoravni i preko udolina u unutrašnjosti kordiljera, Kito u Ekvadoru sa Tukumanom u Argentini; na njoj su se nalazili Kahamarka, Hauha, Vilkasuaman i Kusko. Mnogi poprečni putevi, vodeći iz planinskih oblasti u primorje, spajali su te dve ceste čiji su mnogi delovi bili popločani ili uređeni u obliku stepeništa, a ponegde su bili širi od 6 metara, iako njima nisu prolazila nikakva kola.

Pored tih cesta mestimično su se nalazila konačišta zvana *tampu*. Služila su u isti mah i kao usputna prenoćišta i kao poštanske stanice. Lokalno stanovništvo koje ih je čuvalo moralo je da u njima drži i dvojicu ili trojicu skoroteča, uvek spremnih da prime eventualne poruke i smesta ih prenesu skorotečama iz susednog *tampua*. Skoroteče ili *čaški (chaski)* činili su službu za prenos poruka koju su Španci zadržali, toliko je bila efikasna i brza. *Caski* su za manje od jedne sedmice, od *tampua* do *tampua*, poruku upućenu sa severne granice Carstva prenosili do Kuska, na razdaljini od skoro 2.000 km.

Mreža puteva i služba za prenošenje poruka nisu naročito doprinosili širenju kuskanske kulture i jezika - koje Inke, uostalom,

nisu ni nastojali da sistematično nameću. Ali one su omogućile tešnji nadzor nad provincijama, brže slanje vojske na granice i u pojedine pokrajine, kao i u unutrašnjost pobunjenih oblasti, kako bi imperijalni mir počivao na sigurnijim temeljima. Znatno su doprinosile učvršćenju Carstva, uslovljavajući njegovu centralizovanost i sposobnost da interveniše svuda unutar granica Tavantinsujua. Uz to, one će izrazito pojačati uticaj države na društvo pod njenom upravom, što će voditi ka preobražaju tradicionalnog društvenog poretka.

Težeći promenama, država je usmerila svoje delovanje ka politici prisilnog preseljavanja stanovništva. Tvrdi se da je tu politiku uveo Pačakuti: on je navodno premestio prvobitne stanovnike doline Kuska, kako bi plemenu Inka omogućio da se dočepa zemlje koje je bilo željno. Veliki vladar je docnije takvu politiku metodično sprovodio u čitavom svom Carstvu, u okviru napora na ostvarenju imperijalnog mira, ne samo na uštrb podvrgnutih etničkih grupa, već i svoje vlastite. Delovi onih naroda koji su, budući tek nedavno pokoreni, još uvek ispoljavali izvesne prohteve za nezavisnošću, premešteni su u oblasti koje su bile solidno zaposednute i nalazile se pod čvrstom upravom, a na njihovim teritorijama naseljeno je stanovništvo koje je, prihvativši Inke, u političkom pogledu bilo sigurno. Ono je smešteno u blizinu mostova, skladišta i utvrđenja, duž glavnih puteva i oko oblasnih središta, kako bi ih u slučaju pobune obezbedili i pružili im zaštitu.

Preseljavanje stanovništva uzelo je velike razmere za vreme vladavine Tupa Jupankija, a naročito Huajna Kapaka. Ovaj poslednji, u želji da učvrsti severnu pokrajinu Carstva, masovno je premeštao stanovnike današnjeg Ekvadora, na čije je mesto dovodio porodice iz starih i lojalnih etničkih grupa iz oblasti Kuska. Tako su, na primer, pripadnici plemena Kanjar sa juga Ekvadora i plemena Čačapuja iz severoistočnog Perua bili razbacani sve do krajeva u južnom Peruu, gde su u trenutku španskog osvajanja sačinjavali velike kolonije. Izgleda da su andske etničke grupe u većini slučajeva bile, ako ne rascepkane, a ono lišene svog demografskog potencijala, a sistem plemenskih zajednica u kojemu su bile organizovane, počev od onih najmanjih, bio je snažno uzdrman.

Preseljeno stanovništvo, zvano *mitmak* (*mitmaq*), ipak je ostajalo teorijski potčinjeno vlasti *kurake* svoje plemenske zajednice. Dešavalo se, uostalom, da ono bude dvaput prebrojano pri prvim popisima koje su obavili Španci: jednom na mestu gde je živelo, i zajedno sa lokalnom etničkom grupom, a drugi put na mestu odakle je poticalo, i zajedno sa etničkom grupom kojoj je i dalje pripadalo. Ali udaljenost, u sprezi sa ekološkom sličnošću prvobitne postojbine i nove sredine, nije pogodovala održanju etničke pripadnosti. Mnogi autori, među njima i izvrsni hroničar kakav je Sjesa de Leon (Cieza de León), zapazili su da je *mitmak* stanovništvo poreklom iz planinskih područja uvek bilo preseljavano u visoke oblasti, a da je *mitmak* stanovništvo poreklom iz nižih područja uvek bilo premeštano u priobalske oblasti. Takvu praksu oni su tumačili kao izraz brige Inka za zdravlje stanovnika, koje bi moglo biti ugroženo zbog preseljenja u kraj sa drukčijom klimom od one na koju su navikli. No u tome ćemo radije videti izraz bojazni carske vlasti da *mitmak* stanovništvo, raspoređeno u oblastima različitim po visini i po ekološkim osobenostima, ne uspostavi među sobom i sa svojom plemenskom zajednicom odnose ekonomske komplementarnosti, te da na taj način ne osnaži organizovanost etničkih grupa iz kojih je istrgnuto. Naime, izolovani u nepoznatim oblastima i među narodima koji su imali dobre razloge da prema njima budu neprijateljski nastrojeni, *mitmak* naseljenici su predstavljali društvenu kategoriju koja je državi i njenim lokalnim činovnicima pružala neposredan oslonac. Doduše, dobijali su pašnjake, zemlju za obrađivanje i sve što im je bilo potrebno da bi na mestu koje im je određeno obnovili svoj dotadašnji način života, ali su zato bili pritisnuti mnogobrojnim i teškim obavezama. Među njima je možda bila i dužnost da u okviru državne privrede obavljaju specijalizovane poslove.

Uzrokujući nastanak te nove socijalne kategorije, država je u istih mah svesno sprovodila politiku podjarmljivanja i time podsticala sve rašireniju pojavu ropskih grupa. Ako je verovati starim tekstovima, te grupe vode poreklo od stanovništva jednog kraja iz okoline Kuska koje je Tupa Jupanki, nakon jedne izuzetno žestoke pobune koju je ono izazvalo, pokorio i podelio među ljudima iz svoje okoline. Međutim, u trenutku kad je ta pobuna izbila, ropski položaj postojao je u Andima već odavno. *Kurake* su skoro svuda uobičajile da iz

svojih plemenskih zajednica uzimaju izvestan broj "stalnih potčinjenika". Poput kurakâ, i vladari Inka su uzimali "stalne potčinjenike" iz etničkih grupa koje su činile Tavantinsuju. Ali počevši od Tupa Jupankija, taj danak u ljudstvu dobio je znatno veće razmere. On je, izgleda, preuziman ne samo u pokrajinama carstva, već takođe i prvenstveno među ljudima zarobljenim tokom ratova u graničnim područjima.

"Stalni potčinjenici", zvani *jana (yana)*, služili su isključivo caru, ili osobama visokog ranga kao što su vojskovođe, visoki činovnici, *kurake*, kojima je car te ljude dodeljivao kao znak svoje zahvalnosti ili velikodušnosti. Oni nisu bili robovi u onom smislu kakav istoričari sredozemnog Starog veka daju toj reči. Mada lišeni svakog etničkog atributa i svega što ih vezuje za njihov narod, zadržavali su pravo da imaju zemlju i da u vlastitoj svojini poseduju dobra i stoku. Nisu se mogli osloboditi svog položaja koji je bio nasledan, ali zato su ga prenosili na samo jedno svoje dete, koje je birao njihov gospodar, kako bi ono zamenilo svog oca posle njegove smrti. Taj je položaj uz to obuhvatao veoma različite statuse. *Jana* koji je služeći caru bio učesnik u raskošnom životu dvora u Kusku nalazio se u sasvim drukčijem položaju od onoga kojemu je, igrom slučaja pri raspodelama, dopao neki mali provincijski *kuraka*. Poznato je da su neki od *jana* raspolagali dovoljnim bogatstvom i ugledom da su mogli imati isto toliko žena koliko i neki lokalni poglavica, te da je među njima bilo više njih koji su vršili istaknute funkcije u carskoj upravi.

Kao što je uzimala muškarce, vlast je mogla da uzima i žene - ili, tačnije, veoma mlade devojke, dok su još bile u detinjstvu. Te "izabranice", zvane *akla (aqlla)*, bile su zatvarane u manastire Sunca, gde su dobijale obrazovanje pod nadzorom starijih žena koje su pripadale plemenu Inka. Pošto bi prošle kroz pubertet, neke su postajale careve drugostepene supruge, dok su druge davane u brak osobama kojima je car želeo izraziti zahvalnost. Većina njih, međutim, ostajala je unutar manastira. Život su provodile u najstrožoj čednosti i najpotpunijoj usamljenosti, kao službenice kulta Sunca. Ali pored verskih funkcija koje su izvršavale, pripadala im je i izuzetno značajna uloga u privrednom životu, jer su prele i tkale vunu stada koja su se nalazila u posedu Sunca. Manastiri, čiji je broj rastao uporedo sa brojem oblasnih gradskih središta, i u kojima je ponekad

živelo i više od 2.000 *akla*, predstavljali su prave tekstilne radionice u kojima su se u izobilju proizvodile sve vrste tkanina i odeće.

Krajem vladavine Huajna Kapaka, stanovništvo iz grupa *mitmak, jana* i *akla* već je predstavljalo radnu snagu koja je u izvesnim oblastima privredne delatnosti obezbeđivala vlastima masovnu proizvodnju, a činila ih je sve manje zavisnim od tradicionalnih recipročnih obaveza i u drugim sektorima u kojima su ih one bile preuzele. Uostalom, te su uzajamne veze bile ugrožene slabljenjem plemenskih zajednica koje su im služile kao okvir i čiji su temelji bili podriveni preseljavanjem stanovništva. Rečju, stari plemenski poredak počeo je da se raspada pod pritiskom novog društva nastalog delovanjem državne strukture i povezanog s njom. Društveni poredak koji je država nastojala da uspostavi jasno je pokazivao težnju da se ukoreni oko Kuska, gde se pleme Inka nametalo kao klasa dokonih ljudi, nasuprot onim potčinjenim koji su zadovoljavali njegove potrebe. Ali i u mnogim drugim oblastima Tavantinsujua promene koje su bile u toku otkrivale su različite stepene razvoja tih klasa u sazrevanju. Njima je nedostajalo samo vreme da ostvare preobražaj tog tradicionalnog Carstva u jednu veliku, već modernu državu.

IV poglavlje

CARSKA VLAST

Mitom o Manku Kapaku ne objašnjava se samo poreklo vlasti Inka. Njime se ukazuje i na njenu prirodu, kao što se u isti mah otkrivaju i njena ograničenja. U izvesnom smislu, on predstavlja povelju Carstva. Uprkos promenama kroz koje je uloga cara prolazila od jedne vladavine do druge, a koje su bile usmerene ka postepenom jačanju uloge vladara, lik legendarnog osnivača Tavantinsujua uvek je zadržavao vrednost primera za ugled. Svaki suveren je reprodukovao taj lik u njegovim glavnim crtama, nastojeći da ga obogati i učini jasnijim.

I - Vladar

Kao i Manko Kapak, koji nije imao ni oca ni majke, car se predstavljao kao "siročić i siromah". Te dve reči bile su, uostalom, uveliko sinonimi, a bila je dovoljna jedna te ista reč, *vakša*, da ih izrazi, jer svako onaj ko je bio bez roditelja nije uživao nikakva druga prava osim onih koja je sebi pribavio sopstvenim sredstvima i isključivo vlastitom snagom.

Car je bio *vakša*, pošto nije priznavao da ima roditelje. Uzimajući grimiznu traku, on je sebe isključivao iz svoje srodničke grupe, te prema tome i iz nasledstva na koje bi normalno mogao polagati pravo. Prepuštao je svojim rođacima zemlju svog oca i ljude koji su je obrađivali, da bi stvorio svoje vlastito imanje. U vreme Inka Roke, kad su vladari prestali da stanuju u Hramu Sunca, on je svojoj braći morao da ustupi i očinski dom, te da izgradi svoj vlastiti dvorac, *kanču* (*kancha*). Posle njegove smrti, dobra koja je stekao prelazila su u posed njegove dece, koja su, odstranjena od vlasti, postajala pokojnikov jedini rod (*panaka*). Ta su dobra sačinjavala baštinu tog roda, čiji su članovi ovekovečavali uspomenu na pokojnika, veličali slavu njegove vladavine i obavljali obrede pred njegovim mumificiranim lešom. Kad su Španci stigli u Kusko, u gradu je

postojalo jedanaest carskih rodova koji su odgovarali jedanaestorici nekadašnjih vladara Tavantinsujua.

Kao i Manko Kapak, car se ženio jednom od sestara, koja je postajala njegova glavna supruga ili *koja (koya)*. Tim rodoskrvnim brakom on je svečano poricao svoje poreklo, na oči celog sveta kidao s njim, čineći na taj način očiglednim svoj izuzetni položaj izvan svih porodičnih veza. Doduše, taj carski incest ušao je u praksu tek u poznije vreme. Nametnuo se tek u trenutku kad je careva bračna veza prestala da donosi bilo kakvu političku korist. Sve do vladavine Pačakutija, vladari Inka su kao glavnu suprugu birali kćer nekoga od susednih *kuraka*, čije su savezništvo, ili pak samo blagonaklonu neutralnost, želeli na taj način da obezbede. U stvari, samo su se Tupa Jupanki i Huajna Kapak oženili sestrom, s tim što je kod prvoga bila reč o sestri njegovog oca.

Car, dakle, nije imao prethodnika, a ukoliko je imao potomke, nije mogao imati naslednika. Poreklo njegove vlasti bilo je samo u njegovoj ličnoj vrednosti. Ta vlast, koja je bila njegova lična svojina, razlikovala se od vlasti nekoga *kurake* po tome što nije proisticala iz položaja njenog pritežaoca u mreži rodbinskih veza, stečenih bilo brakom bilo poreklom, već se nalazila izvan i iznad njih, ne podležući nikakvim obavezama ili ograničenjima što bi ih te veze nametale. Španski su činovnici u XVI veku uzalud pokušavali da razaberu pravila nasleđivanja carskog prestola, kako bi među mnogobrojnim srođnicima ranijih vladara mogli razlikovati, shodno veoma etnocentričnim kriterijumima zakonitog i nezakonitog porekla, "legitimne potomke" od onih "nelegitimnih". Morali su, međutim, ustanoviti da carsku vlast nije nužno nasleđivao prvorođeni carev sin, kao u Evropi, pa čak ni neki od sinova koje je car imao sa svojom glavnom suprugom, već da je nju u stvari dobijao onaj kojega bi državni dostojanstvenici ocenili kao najспособnijeg. A tome valja dodati i to da se svojstvo kojim se taj izabranik pokazivao sposobnim da vrši carsku vlast pokazivalo, pre svega, kao njegova veština da je se dočepa.

Vlast, naime, nije bila nešto što se nasleđuje, već nešto što se osvaja. Nije se prenosila putem institucionalizovanih procedura: uzimala se silom. Završetak svake vladavine istovremeno je bio i početak jednog perioda anarhije, dužeg ili kraćeg, ali uvek

obeleženog nasiljem. Sinovi preminulog cara, koji su jedan drugom osporavali pravo na *maskapaiču*, stupali su u međusobnu borbu. Careva braća i nećaci, koji su isto tako mogli pretendovati na grimiznu traku kao i svi oni kojima je njihov položaj u vlasti omogućavao da na nju polažu pravo, postajali su jedan drugom ljuti dušmani. Potomstva pojedinih careva, koja su podržavala njihove suparničke ambicije, pretvarala su se u neprijateljske stranke koje su unosile razdor u narod Inka. Plemenske zajednice sa periferije Carstva iskorišćavale su paralizu državnog aparata da bi se oslobodile i ponovo uspostavile svoju nekadašnju autonomiju. Rečju, Tavantinsuju se raspadao. Uređeni svet vraćao se u stanje haosa iz kojeg ga je car bio izvukao. Ponovo bi zavladao doba varvarstva koje bi trajalo sve dok jedan od pretendenata ne bi uspeo da savlada svoje suparnike i da oko svoje osobe obnovi jedinstvo plemena, te da zajedno s njim ponovo pokori pobunjene plemenske zajednice. Sa svakim novim carem ponovo se rađalo Carstvo.

Tako je svaka promena vladaoca vraćala istoriju njenim tamnim počecima. Taj povratak izvorima imao je i svoj obredni izraz, u obliku lutanja praoca-osnivača koje je svaki novi vladar, pre nego što preuzme vlast, morao da obnovi u društvu svojih pristalica. Hronike kazuju da je Pačakuti otišao u pećinu kod Pakariktampua, koja je za Inke bila pupak sveta. On je iz te pećine izašao kroz isti onaj otvor koji je omogućio prolaz Manku Kapaku i njegovoj braći, a potom se, istim putem kojim su oni prošli, vratio u Kusko, da bi se tu ovenčao *maskapaičom*. Izgleda da su kasniji carevi obnavljali samo poslednju etapu tog prvobitnog putešestvija. Tupa Jupanki i Huajna Kapak otišli su samo do planine Vanakavri, na kojoj je Manko Kapak imao poslednji zastanak pre nego što je stigao u Kusko. Držeći se puta kojim je pre njih prošao taj mitski junak, obojica su u povorci sišli s te planine i ušli u grad, da nad narodom, okupljenim da im kliče, preuzmu vlast koja se upravo bila simbolički okupala u svom izvoru. Obred preuzimanja carske vlasti počinjao je na vrhu Vanakavrija. Na tom su mestu, uostalom, već u samom početku bile ustanovljene sve pojedinosti tog obreda.

Međutim, u političkom sistemu Inka nije postojao nikakav dinastički princip kojim bi se uređivao redosled nasleđivanja, što se osećalo kao ozbiljan nedostatak. Poslednji carevi, pokušavajući na različite

načine da umanje štetne posledice takvog stanja stvari, nastojali su da carskoj vlasti obezbede izvestan kontinuitet. Tako je, počevši od Pačakutija, careva smrt mesec dana držana u tajnosti. Time se želelo postići da borba za upražnjeni presto ostane ograničena na pokojnikovu okolinu. Ali ta mera nije se pokazala dovoljnom da potpuno spreči tradicionalnu pobunu plemenskih zajednica koja je, izbijajući prilikom svakog okončanja nečije vladavine, uzrokovala komadanje Carstva. Neki carevi, među kojima i Virakoča Inka, Pačakuti i Tupa Jupanki, za života su određivali ko od njihovih sinova, po njihovoj želji, treba da im bude naslednik, pa su nastojali da on kao takav bude priznat i od njihove okoline. Pa ipak, to imenovanje, praćeno priznanjem drugih kandidata, koje nije moralo obavezivati i koje je često bivalo i povučeno, retko je imalo željeni ishod. Ono je, u najboljem slučaju, davalo veće pravo ozvaničenom pretendentu da suzbije ambicije svoje braće i svojih stričeva, nećaka i rođaka, da obezbedi priklanjanje carskih *panaka*, da pridobije ličnu pokornost lokalnih *kuraka*, što drugim rečima znači da je car uvek morao biti neimar vlastitog Carstva.

Paradoksalno je, međutim, to što je kontinuitet Carstva mogao biti obezbeđen tek državnim udarom. Kriza vlasti, naime, bivala je svedena na svoj najjednostavniji oblik onda kad bi do promene vladara koja ju je izazvala dolazilo tako što bi ratnici svrgli cara i na njegovo mesto doveli nekog pobedonosnog *sinčija*. Vlast je tada prelazila bez međuvlašća, ako ne i bez sukoba, od jednog nosioca na drugog. Interregnum, sa svim neredima koji su za nj obično bili karakteristični, bivao je izbegnut.

Caru je, uostalom, ozbiljno pretela opasnost od vojne pobune. Da bi nju otklonio, starao se da na čelo vojske dovede nekog od svojih sinova, ili pak nekog rođaka - osobu kojoj je, kako je verovao, mogao pokloniti puno poverenje. Ali ta se predostrožnost često pokazivala iluzornom. Čim bi vladar napustio komandovanje vojskom, kako bi se posvetio upravnim poslovima, čim bi odustao od uloge osvajača u nameri da se posveti uređenju života na osvojenim teritorijama, izložio bi se opasnosti da mu neki vojskovođa, ovenčan slavom pobednika, ospori pravo na *maskapaiču*, a na kraju mu je i preotme. To se desilo Virakoči Inki, kojega je istisnuo s prestola njegov sin Pačakuti, pobednik nad Čankama. Izgleda da se to desilo i samom

Pačakutiju, koji je nemoćno posmatrao uspon Tupa Jupankija, sve dok najzad nije bio prinuđen da abdicira. Uspeši mladog osvajača, daleko od toga da ga obraduju, ispunili su ga podozrenjem, pa je veoma loše dočekao pobednika nad carstvom Čimu, bez obzira na to što je ovaj prisajedinio njegovoj državi bogate oaze iz severnog primorja. Malo je, dakle, verovatno da ga je on svojom voljom, kao što sugerišu neki hroničari, pridružio sebi u vršenju vlasti, te da je u njegovu korist uspostavio nekakav sistem "suvladavine". Uostalom, tako snažno personalizovana vlast kakvu je imao vladar Inka nije nimalo bila spremna da se s nekim deli. Pačakuti je u stvari shvatio da više ne raspolaže silom čiju je upotrebu neoprezno poverio drugome, te da mu stoga ne preostaje drugo nego da se povuče pred onim koji je tu silu prigrabio u celosti.

Vlast, proizašla iz nasilja, održavala se samo nasiljem. Kontrola nad vojskom bila je preduslov kako za sticanje prava na nju, tako i za njeno vršenje. Ali svi kojima je uspevalo da je se dočepaju nastojali su da joj daju nekakvu sakralnu osnovu, koja bi bila kadra da je učini legitimnom i da joj pruži zaštitu od svih osporavanja. Svojoj vojnoj moći, da bi je ojačali, uravnotežili, a po potrebi i neutralisali, oni su dodavali magijsku i versku moć. Pošto su u početku bili samo ratnici, kasnije su težili da steknu i izvesne atribute koji su po svom karakteru bili sveštentički.

Četvrti suveren, Majta Kapak, ostao je zapamćen kao veliki gatar. Ali i neki drugi carevi posedovali su sposobnost predviđanja koje je često dobijalo vid proroštva. Pačakuti je imao jedan komad kristalizirane stene koji mu je pao s neba i u kojemu mu se navodno ukazalo otkrovenje njegove blistave budućnosti. U toj steni on je "kao u ogledalu" posmatrao prošlost, sadašnjost i budućnost. Tupa Jupanki i Huajna Kapak obraćali su se *vakama*, da bi čuli njihovo mišljenje, i ništa nisu preduzimali dok ne bi dobili njihov savet. Proricanje je bilo jedno od sredstava carske politike. Car je pomoću njega manipulirao natprirodnim, kako bi opravdao svoje postupke i pridao im težinu nečega nužnog. Prvi od njegovih postupaka za koje je tražio božansko odobrenje bio je onaj kojim se dočepao vlasti. Pre nego što bi kročio u Hram Sunca, da u njemu bude zvanično proglašen vladarem, tražio je od sveštenikâ da u utrobi žrtvovanih

životinja pročitaju izričitu volju bogova da upravo njemu bude poverena vrhovna vlast.

Proglašenjem koje je vršio veliki sveštenik car je postajao Sin Sunca, *Intip Čurin (Churin)*, i bivao označen kao ovlašćeni posrednik u odnosima između ovog i onog sveta. U tom svojstvu, suveren je imao ključnu ulogu u svim obredima čiji je cilj bio da se obezbedi materijalno i moralno blagostanje ljudi. Početkom svake godine, on bi pomoću zlatnog štapa prvi ugario zemlju, kako bi tlu vratio plodnost. Kad bi se približila sezona kiša, metlom bi uklonio bolesti iz Carstva, kako bi svojim podanicima obezbedio zdravlje i dug život. Car je predstavljao vezu između prirodnog i društvenog poretka. Nalazeći se na samom mestu ukrštanja kosmičkih sila, usmeravao je njihov tok i održavao ih u ravnoteži. Nije bilo takvog njihovog divljanja koje on ne bi mogao ukrotiti. Za vladavine Pačakutija, blizu Arekipe došlo je do vulkanske erupcije. Car je otišao u ugroženu oblast. Pošao je, sam, prema krateru, bacajući iz pračke, u njegovom pravcu, kugle od gline umočene u krv žrtvovanih lama. Vulkan se smesta umirio.

Kult sunca, svojstven narodu Inka, pre nego što je postao državna religija, verovatno je bio nametnut kuskanskoj konfederaciji od strane Inka Roke. Taj kult je istisnuo kultove drugih božanstava (posebno onaj kojim je štovan sveandski bog Virakoča), mada ih ipak nije potpuno uklonio. Sveštencička hijerarhija koja je bila dužna da mu služi uzimala je svoje pripadnike iz jednog određenog plemenskog *ajlua*. Carevi su tu hijerarhiju stavljali pod svoj sve stroži nadzor, tako da su se verske i upravne funkcije postepeno spajale, da bi se na kraju potpuno stopile. Pačakuti se upleo u verske poslove, čak i u one najdelikatnije, kakvo je formulisanje dogme. Tupa Jupanki je sebi dao povlasticu da imenuje i opoziva velikog sveštenika kojega je birao među svojim bliskim rođacima. A Huajna Kapak je sam preuzeo najviše sveštencičko zvanje, koje je, uostalom, izgubilo svoj *raison d'etre*. Naime, poslednji vladar je tražio da bude priznat ne više kao sveti predstavnik Sunca, već kao njegova božanska inkarnacija. Od svih careva, on je bio jedini kojemu su se klanjali kao živom bogu. Njegovo proglašenje za cara bilo je apoteoza. Njegova je moć bila veća od one koju su imali svekoličke *vake* u Carstvu, tolika

da je on bez oklevanja rušio svetišta onih božanstava koja na njegova pitanja nisu pružala odgovor kakav je on želeo.

Doduše, evolucija kroz koju je prošla kuskanska konfederacija, od države sa vojnom upravom do božanske monarhije sa pretenzijom da bude univerzalno priznata, u znatnoj je meri bila uslovljena društvenim i privrednim razvojem države tokom poslednjih vladavina. Međutim, lako se da uočiti dubok uticaj koji je narod Čimu imao na spoljašnje forme tog monarhijskog sistema u nastajanju. Znamo da je Tupa Jupanki uveo u Kusko ceremonijal sa dvora u Čančanu, kao i močanski obred kojim su *kurake* obnavljale svoju vernost suverenu i čiji likovni prikaz, uostalom, nalazimo na veoma starim keramikama sa severnog dela obale. Mnoge raskošne pojedinosti neobičnog sjaja kojim se okružio Huajna Kapak bez sumnje su bile preuzete od Čimu kulture. Car se kretao isključivo pod baldahinom, u raskošnoj nosiljci na leđima ljudi. Gomila slugu čistila je metlama put ispred njega, dok se narod pri njegovom prolasku bacaio ničice licem na zemlju. Čak i najviši državni dostojanstvenici prilazili su mu uvek samo na kolenima, bosonogi, noseći neki teret na ramenu kao znak poniznosti. Na odeći koju je nosio i predmetima koje bi dotakao ostajala je zabrana, pa je sve to skupljano u kovčege da bi bilo spaljeno. Kad je Huajna Kapak umro, više od 4.000 njegovih žena i slugu bilo je žrtvovano da bi ga pratilo u grob. Sahranjen je sa neverovatnom gomilom bogatstava. Praznina koju je ostavio za sobom bila je po meri mesta koje je zauzimao. Oštrina krize koja je usledila po njegovom nestanku, i koja je Špancima omogućila da se učvrste u Peru, pokazuje da je institucija Carstva, bez obzira na carevu svemoć, ostala isto onako krhka kao i u vreme njenih početaka.

II - Činovnici vlasti

1. Carska birokratija. - Caru je u vršenju njegovih vladarskih poslova pomagao četvoročlani savet, čije je mišljenje on tražio pre nego što bi doneo bilo kakvu značajniju odluku. Članovi tog saveta, koji su nosili titulu *apu*, predstavljali su četiri dela Carstva na koja je bio podeljen Tavantinsuju i odgovarali su za upravu nad njima.

Odmah ispod *apua* nalazili su se guverneri pokrajina, sa titulom *tukrikuk* (*tukriquq*). Oni su stolovali u glavnim mestima okrugâ za koje su bili zaduženi i koji su obuhvatali jednu ili više plemenskih zajednica. Bili su predstavnici cara pred lokalnim stanovništvom i presuđivali su, u njegovo ime, u svim stvarima koje su izlazile iz okvira nadležnosti tradicionalnih poglavica. Starali su se o održavanju puteva, mostova i javnih zdanja. Skupljali su dobra proizvedena kulučenjem koje su sazivali kad su hteli, i čiji su tok nadzirali. Povremenim kontrolama, kojima je podvrgavan svaki *tukrikuk*, sprečavane su zloupotrebe do kakvih je moglo doći zbog velikih ovlašćenja koja su ovim činovnicima bila data. *Tukrikuk* je garantovao očuvanje poretka Inka, to jest ostvarivanje one mirotvoračke i civilizatorske uloge kakvu je taj poredak smatrao da ima.

Među potčinjenim osobljem kojim je *tukrikuk* bio okružen, činovniku zvanom *kipukamajok* (*kipukamayoq*) pripadala je veoma značajna i visoko specijalizovana funkcija. On je bio zadužen da pomoću traka sa čvorovima beleži koliko se robe unosi u državna skladišta ili iznosi iz njih, te da uvek ima uredne podatke o brojčanom stanju stanovništva dužnog da kuluči. Svake godine uklanjao je sa svog *kipua* pokojnike, starce i bolesnike, a na spisak onih koji mogu da kuluče dodavao one mlade ljude koji su se, nakon poslednjeg popisa, sklapanjem braka svrstali među odrasle.

Sva ova upravna zvanja dugo su poveravana članovima pojedinih carskih rodova, ili pak onih *ajlua* iz Kuska koji su bili bliski vladaru. Svaki *apu*, *tukrikuk* ili *kipukamajok* pripadao je, dakle, onoj etničkoj grupi koja je osnovala Carstvo i koja je samim tim imala odlučujuću ulogu u poslovima Tavantinsujua. U svesti lokalnog stanovništva carski su činovnici, uostalom, bili tako tesno vezani za etničku grupu Inka, da su kulturne karakteristike ove poslednje često predstavljale znamenja vlasti.

Inke su, kao i sve ostale etničke grupe nad kojima su vladali, posedovali vlastitu, sebi svojstvenu kulturu, u koju su se nailazeće generacije uklapale kroz niz obreda vezanih za određene životne trenutke. Najznačajniji i najpoznatiji od tih obreda bio je onaj pod imenom *huaračikuj* (*warachikuy*), koji je označavao kraj mladićkog doba i uključenje u život plemena. Svi mladi muškarci iz plemena

Inka prolazili su kroza nj u vreme puberteta. Tom su prilikom dobijali odeću muškarca i oružje ratnika, a uši su im bivale probušene zlatnom iglom koja je ostajala u probijenom otvoru. Na mesto te igle potom su stavljane pločice, sve veće u prečniku, kojima je ušna resa postepeno bivala proširena, te je tako nastajala ona neobična deformacija zbog koje su Španci nazvali Inke "dugouhima" (*orejones*).

Početkom XVI veka kultura Inka bila je već široko rasprostranjena izvan svoje prvobitne postojbine. Etnička grupa koja je bila njen nosilac najpre je apsorbovala sve narode iz doline Kuska, s kojima je bila stupila u konfederaciju. Potom je asimilovala najstarije saveznike kuskanske konfederacije, kao što su plemena Kečua, Kana i Kanči, koja su, svako na svoj način, doprinela porazu Čanka. Uoči najezde Evropljana, ta se kultura prostirala od doline Apurimaka na severu do doline Vilkanote (Vilcanota) na jugu, i mada nije bila najrasprostranjenija u okviru Tavantinsujua, bila je na putu da obuhvati najmnogobrojnije stanovništvo.

No ta etnička grupa, iako joj je carska politika pružala prednosti svojim sistemom preraspodele koji je delovao u njenu korist, ipak nije uspela da se nametne kao vladajuća klasa u Carstvu. Upravna zvanja koja je ona držala u svojim rukama uklapala su se u okvir jedne državne birokratije. Ta zvanja ne samo da nisu bila nasledna, već je vladar koji ih je dodelio mogao u svakom trenutku da ih promeni ili opozove. Uz to, s njima se nije sticala nikakva povlastica, niti su davala nekakvo pravo u okruzima u kojima su vršena. Činovnici su imali slobodan pristup javnim skladištima, iz kojih su, u skladu sa svojim rangom, dobijali hranu, odeću, kao i sve ostalo što im je bilo potrebno za izdržavanje. Ali nisu bili ovlašćeni da od ljudi pod svojom upravom zahtevaju bilo kakva davanja u sopstvenu korist. Sva njihova plata bila je careva zahvalnost koja se velikodušno ispoljavala u dodeljivanju janâ ili drugostepenih supruga uzimanih iz manastira Sunca. Ponekad su dobijali i zemlju u mestima iz kojih su potali, što će reći u teritorijalnom području naroda Inka, a ne u području onog naroda kod kojega su službovali. To nagrađivanje u vidu zemljišta nije dovodilo do stvaranja privatnih poseda. Izveštavajući o toj carskoj darežljivosti, Sjesa de Leon i Polo de Ondegardo su smatrali potrebnim da istaknu kako se zemlja koju

je vladar davao svojim miljenicima uvek nalazila u okolini Kuska, te je prelazila pod upravu onog *ajlua* kojemu je pripadao onaj što ju je dobio, pa je služila svim članovima tog *ajlua*, jer su svi imali jednako pravo da njom raspolažu. Odvajanje vlasti nad ljudima (koja je uvek bila individualizovana) od vlasti nad zemljom (koja se uvek ostvarivala kolektivno) sprečavalo je birokratiju da se pretvori u zemljišnu aristokratiju, čak i onda kad su njeni redovi prestali da se popunjavaju isključivo iz naroda Inka.

Naime, ta birokratija, pomoću koje su Inke upravljale osvojenim teritorijama, gubila je početkom XVI veka svoj etnički karakter. U stvari, kao što carska moć više nije bila u posedu jedne porodice, tako ni vlast koja je iz nje proisticala nije više pripadala jednoj etničkoj grupi, ma koja da je bila u pitanju. Car, koji je bio simbol Tavantinsujua, nije mogao da se poistoveti sa jednim od njegovih delova, makar i preko osoba koje su ga predstavljale u pokrajinama. Kad je Pačakuti krenuo u obilazak svog Carstva, u svakoj oblasti kroz koju je prolazio oblačio je odeću koja je u njoj bila uobičajena, "što se mnogo svidelo svim njegovim podanicima". Poslednji su se carevi trudili da se oslobode svojih etničkih korena sa istom odlučnošću s kojom su nastojali da se oslobode svojih porodičnih veza. Tupa Jupanki je jasno naznačio distancu koju je nameravao da održava u odnosu na Inke. Huajna Kapak je u tome išao još mnogo dalje. On je sa mnogih značajnih položaja uklonio pripadnike *panakâ* koji su ih do tada držali, da bi ih zamenio ljudima koji su se razlikovali po etničkoj pripadnosti, ali čija mu je vrednost pala u oči. Napredovanje činovnikâ poreklom iz periferijskih plemenskih zajednica, naročito onih sa severa, gde je etnički uticaj Inka bio još uvek slab, bilo je samo jedan od vidova politike koja je težila održavanju carske ekvidistance u odnosu na sve konstitutivne delove Tavantinsujua. Između vladara i naroda Inka, žestoko privrženog svojim tradicionalnim povlasticama, ta je politika *izazivala* sve veću napetost koju je jedan omanji incident pretvorio u oštar sukob. Navodeći kao izgovor neuspeh koji su odredi iz Kuska pretrpeli u toku rata sa plemenom Kara, Huajna Kapak je postao još uzdržaniji u svojoj darežljivosti prema Inkama. Vojskovođe, pripadnici naroda Inka, odlučili su tada da se povuku sa bojnog polja i da se sa svojom vojskom vrate u Kusko, noseći sliku Sunca koje je

- napominjali su sasvim umesno - bilo božanstvo njihovog plemena pre nego što je postalo božanstvo čitavog Carstva. Rascep je izbegnut samo zahvaljujući posredovanju vladareve rodbine sa majčine strane.

2. Tradicionalne poglavice. - Nasuprot carskoj birokratiji, mada u isti mah kao njen produžetak i njen deo, nalazili su se *kurake*. Mnogi od njih bili su iz rodova lokalnih poglavica koji su odavno, već onda kad je Manko Kapak izašao iz svoje legendarne špilje, vladali ponekad prilično prostranim teritorijama. Rodoslovi koje su oni ponosno pokazivali svojim osvajačima, najslavnijim ljudima plemena Inka, govorili su o drevnom poreklu njihovih porodica, i na izvestan način su stavljali na znanje da su vladari iz Kuska u stvari skorojevići. Uostalom, potčiniteljskoj vlasti Inka *kurake* su stalno suprotstavljale svoju potčinjenu vlast kojoj je dublja ukorenjenost u jednoj davnoj prošlosti davala i nadmoćniji legitimitet. Njihove su pretenzije održavale jednu stalnu težnju ka osporavanju, čije mnoge odjeke nalazimo u delu Huamana Pume de Ajale (Waman Puma de Ayala).

Uloga istaknutijih *kuraka* u unutrašnjosti Tavantinsujua nije se svodila na službu potčinjenih činovnika. *Kuraka* je, doduše, izvršavao careve naredbe koje mu je prenosio nadređeni *tukrikuk*. Ali on je pred carem i njegovom administracijom takođe predstavljao svoju etničku skupinu. U njegovoj se osobi ostvarivala veza centralne vlasti, čije je delovanje *kuraka* prenosio na regionalni i lokalni nivo, sa stanovništvom koje je bilo potčinjeno toj vlasti i čiji je on bio zastupnik. Taj ključni položaj koji je on zauzimao u političkom sistemu države Inka bez sumnje mu je ostavljao široko manevarsko polje za preduzimanje inicijativa.

Veze velikih *kuraka* sa carem bile su i uvek ostajale izrazito lične prirode. Oni su ostajali van domašaja kako birokratije, tako i birokratizacije, jer su sebe stavljali iznad činovnika. Kad bi neki *kuraka* došao na čelo plemenske zajednice, morao je iskazati vernost vladaru koji je potvrđivao njegovo zvanje i smenjivao ga samo u slučaju otvorene pobune. Jemac da će iskazana vernost biti i održana bio je onaj sin ili rođak *kurake* koji je shodno lokalnim običajima bivao označen kao njegov naslednik, a koji je morao da boravi na carskom dvoru. Postavši na taj način talac, zakoniti naslednik poglavara zajednice usvajao je zvanični jezik i vladajuću

kulturu države i pripremao se za izvršavanje svojih budućih zadataka shodno nadama koje je u nj polagao vladar. Glavni *vaka* plemenske zajednice, koji je najčešće predstavljao pretka *kurake*, takođe je zadržavan kao talac. Njegov kip je postavljan u nekome od svetišta u Kusku, gde je poštovan kao predmet kulta. Ako bi se etnička grupa koju je on zastupao pobunila, kip je bivao izložen javnom vređanju od strane stanovnika prestonice. Caru, dakle, nisu nedostajala sredstva za vršenje pritiska na *kurake*, koje je kontrolisao preko njihovih potomaka i naslednika, ali isto tako i preko njihovih obogotvorenih predaka.

Kurake su često davale caru neku od svojih kćeri ili sestara kao drugostepenu suprugu, a zauzvrat su dobijali žene ili potčinjenike. Svake godine, posle sabiranja letine, odlazili su u Kusko da simbolično predaju vladaru deo dobara proizvedenih radom svoje etničke skupine u korist države. Suveren im je priređivao veličanstven doček. Dozvoljavao im je da se vrate u svoju pokrajinu tek pošto bi ih obasuo svojim ličnim poklonima i najraznovrsnijom robom iz raznih krajeva Tavantinsujua, koju su *kurake* potom delili u svojoj plemenskoj zajednici, kako bi stekli još veći ugled kod svojih podanika i ojačali svoju vlast nad njima.

Mogao bi se steći utisak da su se carevi tek retko uplitali u unutrašnje stvari velikih plemenskih zajednica. Tako je Tupa Jupanki krenuo protiv pobunjenog plemena Lupaka, porazio ga i dočepao se njegovog poglavice koji je kao zarobljenik odveden u Kusko; ali potom je pokorenom i obezglavljenom plemenu dopustio da izabere novog poglavicu, shodno lokalnim običajima koji su određivali način nasleđivanja. Ali zato su carevi težili uvođenju centralizovane lokalne vlasti u andskim etničkim grupama koje su se često raspadale u mnoštvo sićušnih autonomnih društveno-političkih jedinica, bilo tako što su nekome od malih lokalnih *kuraka*, kao u oblasti Čačapuja, poveravali vlast nad drugima, njemu jednakima, bilo tako što su nekoga od svojih neposrednih potčinjenika dovodili na čelo većeg broja malih plemenskih zajednica, kao u dolini Rimaka, gde je jedan suverenov *jana* u XVI veku vršio dužnost vrhovnog *kurake*.

Da bi odgovorili na toliku carsku predusretljivost, *kurake* su morale pristati na znatna ograničenja svog suvereniteta. Mir Inka je za njih predstavljao okvir u kojemu više nisu mogli da se upuštaju u one

neprestane ratove što su se nekad vodili među susednim plemenskim zajednicama. Stari autori saopštavaju da su oni, sa pravom vođenja rata, izgubili i pravo da prestupnike kažnjavaju smrtnom kaznom, koju je samo car bio ovlašćen da izrekne. Međutim, nije sigurno da su *kurake* ikada imale to pravo u svojoj plemenskoj zajednici, i da su, pre nego što su izgubili nezavisnost, izricali pravdu koja bi po svom karakteru pre bila represivna nego arbitražna. Ono zbog čega je njihova moć bila osuđena da nestane nije toliko bio gubitak njihovih nekadašnjih prerogativa koliko činjenica da je njihovu lokalnu vlast polagano i neumoljivo podrivalo smanjivanje broja njihovih podanika, do kojega je dolazilo zbog sve masovnijeg preseljavanja stanovništva. Doduše, Huajna Kapak je mnogim *kurakama* poverio visoke administrativne funkcije. Ali taj pokušaj njihovog vraćanja u sedlo bio je u njihovim očima samo daj-šta-daš. Korist koju su imali od uključenja u carsku birokratiju bez sumnje je predstavljala slabu nadoknadu za onu od koje su malo-pomalo bili primorani da odustanu. Barem je takav zaključak na koji navodi njihov proevropski stav tokom krize koja će dokrajčiti Tavantinsuju.

III - Sedište vlasti

Carska vlast, koja je u početku bila uključena u jedan određeni etnički kontekst, nalazila se isto tako i u jasno utvrđenom geografskom okviru. Njeno je sedište bio grad Kusko, u kojemu se pleme Inka nastanilo na kraju svog lutanja, pa su je za to mesto vezivale mnoge snažne sponse.

Kusko je dugo bio samo aglomeracija kućeraka natrpanih bez reda oko rustičnog svetilišta u kojemu je bila smeštena slika Sunca. Ali Pačakuti je tu neuglednu varošicu pretvorio u prostrani kosmopolitski grad koji je na vrhuncu svog sjaja možda imao i više od 60.000 stanovnika. Španci, koji su ga otkrili 1533, bili su impresionirani njegovom veličinom, skladnošću plana po kojemu je podeljen na četvrti, načinom izgradnje njegovih zdanja i bogatstvom njihove dekoracije. Sančo de la Os (Sancho de la Hoz) smatrao ga je "dostojnim da ga vide u Španiji". "Prepun je velikaških dvoraca, jer u njemu ne živi siromašni svet. Svaki velikaš tu gradi svoje

prebivalište, čak i ako ne mora da u njemu stalno boravi. Te su zgrade većinom od kamena, dok druge imaju pola fasade od tog materijala. Ima i mnogo kuća od cigala, i sve su one lepo raspoređene, duž ulica ukrštenih pod pravim uglom, veoma uskih, uvek popločanih, sa kamenim kanalom po sredini. Jedina mana tih ulica je to što su uske, jer sa svake strane kanala ima mesta samo za jednog konjanika. Grad je smešten na obronku jedne planine i u dolini. Trg, skoro sasvim ravan, četvrtast je i popločan. Oko njega se nalaze četiri kuće koje su glavne u tom gradu; one su od klesanog kamena i obojene."

Nad gradom se dizala impozantna tvrđava Saksahuaman. U toj su se citadeli nalazili različiti arsenali i kasarne, kao i monumentalna kula sa četiri ili pet nivoa, koja je počivala na četvrtastoj osnovi. Tvrđava je bila zamišljena tako da u njoj 5.000 ratnika mogu bez teškoća održavati garnizon i odolevati opsadi. Sančo de la Os, koji ju je video pre nego što je srušena, piše da je ona, od svih lepota u toj zemlji, bila najdostojnija divljenja. "Bedemi su napravljeni od tako velikih stena da svakome ko ih vidi biva neshvatljivo da je njih na to mesto donela ljudska ruka. Velike su poput odvaljenih delova planina ili hridina; neke su od njih visoke i trideset pedalja, druge pak dvadeset pet ili petnaest, ali nijedna nije toliko mala da bi tri zaprege bile dovoljne da ih prenesu." Sa strane suprotne gradu tvrđavu su štitila tri bedema sa izbočenim i uvučenim uglovima, nanizana jedan za drugim na trima stepenastim terasama. Ti su bedemi bili napravljeni od megalitskih blokova kiklopskog izgleda među kojima su neki bili i do 4 m visoki. Tupa Jupanki, po čijem su naređenju izgrađeni, mobilisao je za taj posao tridesetak hiljada svojih podanika koji su radili godinama.

Ali najznačajnije zdanje u gradu, najviše poštovano u čitavom Carstvu, bio je hram Sunca ili *Korikanča (Qorikancha)*, koji su carevi tokom svoje vladavine neprestano ulepšavali i darivali. Bila je to, prema rečima Sjese de Leona, prostrana pravougaona dvorana od 400 koraka u opsegu, ograđena suhozidom od savršeno isklesanih stena spojenih jedino bitumenom. Polovinom visine zida pružala se zlatna korniša široka četiri pedlja. Kroz vrata, koja su bila potpuno prekrivena zlatom, izlazilo se u vrt posut komadima finog zlata i zasađen kukuruzom čije su stabljike, lišće i klipovi takođe bili od

zlata. Među tim veštačkim rastinjem paslo je dvadesetak zlatnih lama prirodne veličine. U unutrašnjosti vrta podignuta su četiri svetišta čiji su zidovi, kako sa spoljašnje tako i sa unutrašnje strane, bili obloženi pločicama od dragocenog metala. U najprostranijem od tih svetišta nalazila se slika sunčanog božanstva, ukrašena velikom količinom dragog kamenja kojega se Španci nikad nisu uspjeli dočepati. Pored nje su bili nanizani kipovi preminulih careva, lica okrenutog ka gradu koji su štitali. Bili su napravljeni od gline, ali su na sebi imali odeću, ukrase, pa čak i kosu i parčad nokata onih vladara koje su predstavljali.

Ostala tri svetišta bila su posvećena Mesecu (*Killa*), Munji (*Illapa*) i Dugi (*Amarru*).

Plan Kuska je u grubim crtama oponašao izgled pume, čiju je glavu trebala da predstavlja tvrđava Saksahuaman, a čiji je rep nastajao spojem dveju reka koje teku kroz grad. Njeno telo, središnji deo grada, oblikovalo se oko *Korikanče*. U njemu su se nalazili dvorci u kojima su *panake* ljubomorno čuvale mumiju onog nekadašnjeg cara čije su potomstvo predstavljale, kao i zgrade u kojima su živeli članovi onih carskih rodova koji su sačinjavali dvor vladajućeg suverena. Ta centralna zona bila je rezervisana isključivo za Inke, i niko se drugi tu nije mogao nastaniti. Jednom zamišljenom linijom, koja je odvajala gornji grad, ili *Hanan Kusko*, od donjeg grada, *Hurin Kuska*, bila je podeljena na dve teritorijalne celine, različite u socijalnom pogledu. Ta podela bila je veoma davno ustanovljena. Njena je svrha nekad možda bila da se uspostavljanjem razlike između dozvoljenih i zabranjenih veza uvede red u sklapanje brakova, kao što je još i danas slučaj u mnogim američkim plemenima. U okviru kuskanske konfederacije ona je određivala odnose između starosedelačkih etničkih grupa i pridošlog etnosa Inka koji im je bio podređen. Ali i znatno nakon što je Inka Roka objedinio *Hanan* i *Hurin* pod svojom vlašću, stanovnici gornjeg i donjeg dela nastavili su da se međusobno oštro suprotstavljaju, shodno tom dualističkom sistemu koji će Pačakuti, uostalom, postaviti na novu osnovu.

Svuda uokolo tog urbanog jezgra prostirala se periferijska zona koja je bila prepuštena došljacima iz pokrajina i strancima - rečju, svim podanicima Carstva koji nisu pripadali dominantnoj etničkoj

grupi. I ona je, kao i čitav Tavantinsuju, bila podeljena na četiri odseka. Svaka je grupa imala svoju četvrt u onom odseku te zone koji je odgovarao onom odseku Carstva gde je imala postojbinu. Njen *vaka* je tu bio smešten u svoje svetilište. Njen *kuraka* je tu posedovao zgradu u kojoj je stanovao kad bi dolazio vladaru, i koju je, zajedno sa pripadajućom poslugom, ostavljao nasledniku svog zvanja, onome što je u svojstvu svojevrnog taoca stalno boravio pri carskom dvoru. Starosedelačka četvrt koju su Inke prvu stavili pod svoju vlast nalazila se blizu centra grada. No zato je četvrt onih starosedelačkih grupa koje su kasnije potčinjene bila podalje od centra. Kusko je bio neka vrsta mikrokosmosa u kojemu se odražavalo Carstvo čiju je glavu on predstavljao. U gradskim strukturama tačno se odslikavala organizacija Tavantinsujua, pa čak i istorija njegovog širenja.

Kusko nije bio samo politička prestonica, već i verska metropola, zbog same činjenice da je vlast koja je u njemu stolovala bila sakralnog karaktera. Život njegovih stanovnika - te neobične šarene gomile uvek zahvaćene vrevom, krajnje raznovrsne zbog različitosti rasa, kultura i jezika - tekao je u ritmu velikih svetkovina kojima je, od jedne mesečeve mene do druge, bivao ispunjen obredni kalendar. Svakom mesecu u godini, naime, odgovarala je jedna svečanost na kojoj je car vršio obred, okružen državnim velikodostojnicima. *Panake* su iz svojih dvoraca iznosile mumije svojih osnivača i na nosilkama ih pronosile kroz grad, slaveći njihove vrline, pevajući im slavopojke, bučno oživljujući uspomenu na velika dostignuća njihove vladavine. Narod, navikao na javnu raspodelu namirnica, koja se u običnim vremenima zbivala svakog četvrtog dana, tada je dobijao hranu i piće u većim količinama i bučno se uključivao u sve te ceremonije.

Najznačajnija je bila svetkovina *Intip rajmin (raymin)* koja se slavila u čast Sunca. Ona se događala svake godine u vreme letnjeg suncostaja. Car, kojega su smatrali odgovornim za njen uspeh, dugo se za nju pripremao uzdržavajući se od svake slane ili ljute hrane, kao i od seksualnih odnosa. Pre nego što bi svanuo dan, odlazio je na glavni trg koji je bio već prepun *panaka* i stanovnika grada, i dok bi se javljali prvi zraci zore, u slavu zvezde koja se rađala prosipao je po zemlji kukuruzno pivo iz zlatnog pehara. Brižljivo odabrane lame

prinošene su na žrtvu. Sveštenici su ih klali, a potom stavljali na lomaču paljenu pomoću parčeta pamučine ka kojemu je jedno konkavno ogledalo usmeravalo sunčane zrake. Vatra kojom je sam *Inti* palio lomaču preuzimana je i čuvana na ognjištu smeštenom u hramu Sunca, a sveštenici su je tokom čitave te godine morali održavati danju i noću.

Mada reč *kusku* ili *kusko* ne znači "pupak", kao što su tvrdili neki stari autori, grad koji je nosio to ime ipak je bio središte sveta čiju je sliku verno predstavljao. On je bio mesto iz kojega je car unosio red u kaos, kako bi ga pretvorio u kosmos. Bio je, takođe, osovina i okosnica tog kosmosa. U njemu se uspostavljala veza između triju delova svekolikog stvorenog sveta: nadzemaljskog sveta bogova, zemaljskog sveta ljudi i podzemnog sveta mrtvih. Kusko je bio mesto gde su se bogovi, posredstvom cara, ukazivali čovečanstvu. Tu je Sunce činilo sebe vidljivim kroz svog izabranog sina. Prema legendi, uostalom, Kusko je osnovan na mestu gde se u zemlju zario zlatni štap koji je Manko Kapak zavitlao s vrha Vanakavrija. To je obred koji se u oblasti centralnih Anda vrši i u današnje vreme, pomoću noža ili sulice, da bi se pronašla mesta pogodna za prinošenje žrtve ili prorokovanje. Njime se određuju mesta zvana *ušnu* (*ushnu*), to jest one izuzetne tačke na kojima bogovi ili obogotvoreni preci pristaju da budu prizvani. Takav jedan *ušnu* par excellence bio je Kusko, grad svetih otkrovenja. Njegova je sakralnost prelazila na svakoga ko je u njemu živeo ili ko bi mu se približio, pa ako bi se dve osobe istog ranga srele na cestama Carstva, ona koja je dolazila iz Kuska očekivala je da bude pozdravljena od strane one koja je išla k njemu, do te mere je sebe smatrala sudeonikom u svetosti grada.

Kusko je doživeo vrhunac svog sjaja za vladavine Tupa Jupankija. U XVI veku on već više nije bio u punoj meri upravno središte Tavantinsujua. Poslednji car, Huajna Kapak, napustio ga je da bi uspostavio svoj dvor na severu, u Tumipampi, gradu u kojemu je rođen. Tumipampa, na čijim će ruševinama Španci kasnije podići grad Kuenku (Cuenca) u Ekvadoru, nalazila se na teritoriji plemena Kanjar koja se tek odnedavno nalazila pod vlašću Carstva. Bila je smeštena na granici severne krajine u kojoj je neprestano vrenje sputavalo najveći deo carske vojske. Premeštanje vlasti u tu uzburkanu oblast odgovaralo je pre svega strateškoj potrebi, pošto je

vladaru pružalo mogućnost da podvrgne strožem nadzoru najnemirnije plemenske zajednice u svojoj državi. Ali ono je odgovaralo i političkoj nužnosti koja se možda još neumoljivije nametala, naime, potrebi da se car oslobodi tradicionalnog pritiska kuskanskih *panaka* i, šire uzeto, sve teže podnošljivog uticaja Inka. Huajna Kapak je više od svojih prethodnika osećao potrebu da prekine sponu koja ga je vezivala za Kusko, kako bi mogao da se pokaže kao vladar svih naroda Tavantinsujua, ravnopravnih u njegovim očima, a ne više kao vođa jedne povlašćene etničke grupe. Napuštanje i obezglavljenje stare metropole na jugu bili su predodređeni razvojem carskih funkcija koji je malo-pomalo navodio cara da se otrese svojih etničkih atributa.

Izgradnju Tumipampe pratile su velike ritualne mere predostrožnosti. Plan novog grada, sa njegovim hramom Sunca, njegovim dvorcem i manastirima, s njegovim skladištima i kasarnama, bio je sačinjen tačno po ugledu na Kusko. Čak su i stene za temelje zdanja dovučene iz stare prestonice koja je ipak bila udaljena skoro 2.000 km. Međutim, Tumipampa, nastanjena *kurakama* sa severa koji su još dobrim delom bili varvari, *sinčijima* vrbovanim po plemenskim zajednicama krajine, ljudima iz naroda koje je car iznenada uzdigao do visokih položaja, kao i gomilom slugu *i jana*, nikad nije mogla da dostigne Kusko. Kusko je grad u kojemu je Huajna Kapak primio *maskapaiču*. Kusko je takođe grad u koji je njegovo mrtvo telo bilo vraćeno i sahranjeno. Uostalom, Tumipampa nije ni pretendovala na to da pomrači sjaj suparničke prestonice, jer, za vladavine poslednjeg cara, nijedan grad više nije mogao biti ono što je nekada bio Kusko. Osoba cara, naime, postala je pravo sedište carske vlasti i jedini centar Carstva.

V poglavlje

UMETNOSTI I ZNANJA

Carska je vlast nalazila svoje opravdanje u civilizaciji koju je - kako je tvrdila - donosila pokorenim narodima. Danas se ne može prelaziti preko činjenice da je to tvrđenje bilo daleko od toga da bude održivo. Naime, civilizacija Inka je slabo uticala na većinu andskih kultura čiji je razvoj zaustavila, ali čiju tradiciju nije dublje promenila. Ona je ostavila traga samo na plemenima u blizini Kuska i uticala samo na poglavice onih etnosa koji su ušli u sastav Carstva, a čije je stanovništvo, uzeto u celini, nastavilo da živi shodno svojim starim običajima. Uz to, ta civilizacija, čak i nakon što se obogatila onim što je preuzela od carstva Čimu, ostala je slika i prilika svog okruženja. Surova pre nego stroga: takvom se ona ukazuje u svojim delima, a i u poređenju sa mnogima koje su joj prethodile u Andima.

Inke, poznato je, nisu donele mnogo toga novog. Preuzele su nasleđe jedne duge prošlosti tokom koje su umetnički i zanatski postupci, koji su kod njih našli svoju najbogatiju primenu, već bili pronađeni, isprobani, a ponekad i dovedeni do svog najsavršenijeg izraza. Njihova originalnost, pre nego iz onoga što su sami dodali tom nasleđu, proističe iz izbora na osnovu kojega su preuzimali delove tog nasleđa, kao i iz načina na koji su preuzeto upotrebljavali i prilagođavali.

I - Književnost, muzika i ples

Izgleda da Inke nisu imale pismo, za razliku od Acteka koji su njihovi savremenici. Bilo je mnogo nastojanja da se dokaže kako crteži kojima su ukrašene tkanine iz Kuska u stvari predstavljaju piktograme ili ideograme, ali nijedan od tih pokušaja nije dao ubedljive rezultate. Što se pak tiče tvrđenja Montesinosa, po kojemu su stanovnici Anda raspolagali izvesnim sistemom znakovnog pisma koji je navodno zaboravljen nakon što su Inke zabranile njegovu upotrebu, najmanje što se o njemu može reći jeste da je nedovoljno ozbiljno. Nemoguće je i za trenutak zamisliti da bi se upotreba tako

značajnog sredstva za komunikaciju kao što je pismo mogla izgubiti pod vladavinom suverena iz Kuska, i da su oni sebe svesno osudili na to da pri prenošenju njihovih naredbi u pokrajine Carstva zavise od memorije *časkija*.

Književnost Inka nije dakle nikad bila zabeležena. Nekoliko mitova o poreklu, nešto više priča u kojima su od zaborava sačuvani podvizi i dela svih careva redom, i koje su koliko-toliko verno pribeležili evropski zapisivači: to je sve što je od nje ostalo. Usmeno prenošenje činilo je tu književnost posebno ranjivom u uslovima pritiska kolonijalnog društva. Ali ona se, bez sumnje u osiromašenom obliku, u potaji održavala i znatno posle Konkiste. Zacelo je doprinela, u meri koju je teško proceniti, onom kratkotrajnom i zanimljivom procvatu hispano-kečuanske književnosti iz XVIII veka, čiji su karakteristični primeri duga poema *Apu Inka Ataw Wallpaman* i obimna drama *Ollantay*, sa licima preuzetim iz istorije Inka, a u čijem govoru - mada na njihovom autohtonom jeziku - dolazi do izražaja evropski način mišljenja.

Čuvari tradicije i poluistorijskih, polulegendarnih priča koje su sačinjavale hronike iz prošlosti Inka, bili su ljudi zvani *amavta* (*amawta*). Kao što izveštava Sjesa de Leon, svaki se car okružavao izvesnim brojem tih stručnjaka, od kojih je svaki bio u isti mah pomalo vrač i pomalo bard, kako bi oni slavili njegovu veličinu i sačuvali uspomenu na nj. Kad bi car umro, *amavtama* je padalo u deo da "odluče da li je on bio dovoljno uspešan u svojim pothvatima da bi zaslužio svoje mesto u istoriji, dovoljno hrabar u borbi i dovoljno dobar prema svojim narodima da bi glas o njemu ostao zauvek prisutan među ljudima". U saglasnosti sa potomcima preminulog, iz priče o vladavini koja se upravo završila uklanjali su sve činjenice koje bi mogle pomračiti njen sjaj. Zatim su tu priču uobličavali kao neku vrstu epa ili pesme o junačkim podvizima koju su pevali u različitim prilikama. Sjesa dodaje da su oni čija je dužnost bila da rade na stvaranju zvanične istorije, i da je potom čuvaju u njenoj ortodoksnosti, bili i te kako cenjeni, te da su dobijali raskošno izdržavanje od carskih rodova u čijoj su se službi nalazili.

Za hronike koje su nam ostavili, mnogi stari autori dobili su polazni materijal od *amavta* čije se znanje u nekim porodicama prenosilo od pokolenja na pokolenje. Stoga nas ne čudi to što se među tim

hronikama ponekad javljaju znatne razlike, pa čak i očigledne protivrečnosti. Epovi Inka, naime, mnogo manje teže da slave Carstvo time što bi otkrivali kontinuitet delovanja njegovih vladara, nego što nastoje da pevaju slavopojke vladarima time što ističu upravo diskontinuitet njihovih vladavina. Oni su izlagali ne jednu jedinu, već više istorija vojevanja, od kojih je svaka odgovarala nekome od carskih rodova, i u kojima se očitovao prestiž kakav su te *panake*, u ime svojih predaka-osnivača, u međusobnom suparništvu zahtevale za sebe. Na taj način se u njima odražavala rasparčanost istorijske svesti među rivalskim grupama potomaka, i videlo se koliko je, u društvenoj eliti, krhka saglasnost o prošlosti.

Pored književnosti istorijskog karaktera, postojala je i književnost verskog karaktera čiji će razvoj na surov način prekinuti španski misionari, dužni da prekrate svako očitovanje starosedelačkih kultova. Kristobal de Molina je u svom *Izveštaju o mitovima i obredima Inka* ipak sačuvao izvestan broj himni i molitava koje su sveštenici iz Kuska upućivali svojim božanstvima. Od tih himni, u kojima su se moralne preokupacije preplitale sa materijalnim brigama, navešćemo onu koja se obraćala bogu Virakoči:

*O tvorče,
Blaženi stvaraoče, budi milosrdan;
Smiluj se ljudima, svakom tvom čoveku i slugi
Kojega si ti načinio i kojemu si rekao da bude.
Smiluj se njima;
Neka uvek budu zdravi i čitavi
Sa svojom decom i celim svojim potomstvom;
Neka idu pravim putem ne misleći na zlo;
Neka dugo žive i ne umiru mladi;
Neka jedu i žive u miru.*

Jedan tako bogat i podatljiv jezik kao što je kečuanski čudesno se prilagođavao poetskom izražavanju svih nijansi osećanja. Poezija, naročito ona ljubavna i elegična, bila je veoma cenjen i upražnjavan književni rod. Pesnik je u kratkim pesmama govorio o usamljenosti

onoga koji voli kad je voljeno biće odsutno, o patnji čoveka koji voli bez nade, o nostalgiji za vremenom koje prolazi, o neumoljivosti sudbine. Veliki Pačakuti, osećajući da mu se bliži kraj, navodno je sastavio sledeće stihove, prožete stoičkim mirenjem sa sudbinom:

*Rođen sam kao što se rađa cvet u vrtu.
Tako sam i odrastao.
Potom su minule godine i ja sam ostario,
A kad je došlo vreme za smrt, uvenuo sam
I umro.*

Kao i epovi i verske himne, ode i elegije su često pevane u pentatonskoj melodici koja je i danas karakteristična za andsku muziku. Pesmu su pratili duvački instrumenti, a ponekad je ritmovana zvekom praporaca, udaranjem u doboše ili trubljenjem u morske školjke. Od duvačkih instrumenata na ceni su najviše bile frule. Poneke od njih, kao što je maleni *pinkulu* (*pinkullu*), izrezan od kosti, ili duga *kena*, napravljena od trske, sastojale su se od jedne jedine cevi probušene rupama čiji je broj bio promenljiv. Druge pak, koje su bile nalik sirinksima, imale su više cevi, koje su mogle biti oblikovane u glini, ili čak izvajane u kamenu. Izgleda da se u Andima pre XVI veka nije znalo za bilo kakav gudački instrument.

Kečuanska reč *taki*, koja u isti mah označava i ples i pesmu u čijem se ritmu on izvodi, ukazuje na tesnu vezu koja je postojala između književnosti, muzike i izražavanja pomoću tela. Najuobičajenije igre bile su *aravi* (*arawi*) i, naročito, *huajno* (*wayno*) koji se - bez sumnje u znatno izmenjenom obliku rasprostranio u čitavom savremenom Peruu. Huaman Puma spominje i neke druge, kao što su *lamaja* (*llamaya*), igra pastira; *haravajo* (*harawayo*), igra ratara; *kačiva* (*kachiwa*), ples kojim se izražava selost; *hajli aravi* (*haylli arawi*), ples likovanja posle pobede u borbi. On dodaje da su "te igre, i onda kad nisu bile praćene pijankama, predstavljale izraz najsavršenijeg osećanja sreće". Naime, mnoge od njih bile su uključene u obredne ceremonije, tokom kojih su igrači, prerušeni u odeću sa praporcima, ispijali obilne količine piva da bi dospeli u stanje mističkog transa.

Igre koje su se u vreme setve izvodile u Huaročiriju da bi se zemlja učinila plodnom dobijale su neosporno orgijastički vid.

II - Astronomija i matematika

Budući da nisu imale pismo, Inke nisu mogle pohraniti u tekstovima plodove svojih posmatranja zvezda, kao što su to sa onolikom brižljivošću učinili stari stanovnici Meksika. Oni za sobom nisu ostavili nikakav dokument, sličan onim srednjoameričkim spiskovima umrlih, koji bi nam danas omogućio da procenimo obim i tačnost znanja što su ih, polazeći od te vrste posmatranja, stekli u oblasti preračunavanja vremena. Pa ipak, kao i u svim agrarnim društvima, znanja iz astronomije nisu bila zanemarena u Andima. Znamo da je godina kod Inka odgovarala solarnoj godini. Ako je verovati Molini, počinjala je u vreme letnjeg suncostaja, to jest tokom meseca juna. Drugi hroničari tvrde, međutim, da je počinjala u decembru, na dan zimskog suncostaja. Bila je podeljena na dvanaest lunarnih meseci čija je imena oko kojih se stari autori ništa bolje ne slažu - navodno smislio Majta Kapak, četvrti vladar u Kusku. Svaki je mesec obuhvatao niz obrednih postupaka koji su izvršavani u prestonici, kao i niz privrednih poslova koji su obavljani u pokrajinama.

Meseci	Glavne obredne i poljoprivredne aktivnosti
Gregorijanski nazivi	Nazivi kod Inka
Decembar	Rajmi <i>Huaračikuj</i> , obred sticanja (Raymi) zrelosti kod mladih ljudi
Januar	Kamaj (Kamay)
Februar	Katun pukuj (Qatun pukuy)
Mart	Pača Pukuj (Pacha pukuy)
April	Arivakis (Ariwakis)
Maj	Katun kuski Berba (Qatun kuski)
Jun	Avkaj kuski <i>Intip rajmin</i> , svetkovina posvećena božanstvu Sunca (Awkay kuski)
Jul	Cava huarkis (Chawa warkis)

Avgust	Japakis Setva (Yapakis)
Septembar	Koja rajmi <i>Sitva</i> (<i>Sitwa</i>), obred uklanjanja nečistoće i bolesti (Koya raymi)
Oktobar	Uma rajmi (Uma raymi)
Novembar	Ajamarka (Ayamarka)

[Prema dokumentima čiji su autori Polo de Ondegardo, Kabeljo (Cabello) Valboa i Murua (Murúa).]

Solarna se godina, međutim, nije tačno poklapala sa dvanaest ciklusa mesečevih mena. Naime, ona sadrži 10,9 dana više nego lunarna godina. Ali pošto su se za svaki mesečev ciklus vezivali određeni kulturni obredi, a naročito poljoprivredni radovi kao što su setva i berba, to odstupanje, iz godine u godinu sve veće, moralo je periodično bivati otklanjano. Da bi se to postiglo, trebalo je da se prekobrojni dani ili rasporede na razne mesece, ili pridodaju dvanaestom lunarnom mesecu, ili pak okupe u trinaestom mesecu stavljenom na kraj trinaeste lunarne godine. Nije poznato koje je od ovih rešenja, od kojih nijedno nije sasvim zadovoljavajuće, na kraju bilo usvojeno. Ali znamo da su vlasti u Carstvu ozbiljno bile zaokupljene problemom slaganja solarnog i lunarnog vremena. Zbog svojih pokušaja da uspostavi to slaganje, Virakoča Inka je zaslužio da u istoriji ostane zabeležen kao pravi pronalazač kalendara. Ali ti pokušaji nesumnjivo nisu bili ovenčani trajnijim uspehom, jer je sledeći vladar, Pačakuti, kojemu se u zaslugu pripisuje isti taj pronalazak, morao da ih ponovi. Pačakuti je navodno naredio da se istočno od prestonice izgradi dvanaest kula, kako bi odredio tačno mesto na kojemu se sunce rađa početkom svakog meseca, te da tako učini očiglednom vezu između dvaju sistema proračunavanja.

Ne bi se moglo reći da je kalendar kod Inka imao tako znatnu ulogu u proricanjima kao, na primer, kod Maja, gde je označavao dobre i loše dane, te služio pogađanju individualnih i kolektivnih sudbina. Pa ipak, granica između astronomije i astrologije ostajala je nejasna. Nebeska tela su na izvestan način uticala na ljude, a njihovo je kretanje imalo vrednost upozorenja. Mesec je svojim položajem na nebu najavljivao oplođujuću kišu ili pak sušu čija je posledica bila glad. Svakom mesečevom menom počinjao je period koji je bio

povoljan za neke delatnosti, a nepovoljan za druge. Prolazak kometa predskazivao je epidemije, glad ili ratove. Naročito se strahovalo od pomračenja, jer su ona predstavljala opasnost za čitavo čovečanstvo. Astrologija je prvenstveno pružala odgovore nespokojstvu agro-pastoralnih zajednica i brigama njihovih stanovnika. Odgovorni ljudi u državi, koji su raspolagali drugim sredstvima delovanja na natprirodno, izgleda da joj nisu pribegavali kao načinu vladanja.

Proračuni koji su pretpostavka za razvoj astronomije i uspostavljanje kalendara vršeni su na osnovu decimalnog numeričkog sistema. Posao je bio olakšan izumom neke vrste abaka^[3] o kojemu govori Kobo i koji je na jednom od svojih priprostih crteža prikazao Huaman Puma. Inkanski abak se sastojao od pet redova sa po četiri pregrađena dela, među kojima su se raspoređivali nizovi od jednog do pet zrna kukuruza. Rezultati koji su pomoću njega dobijani beleženi su na *kipu*, o kojemu je već rečeno koliko je bio značajan pri popisima stanovništva što ih je država, utemeljena na sistemu kulučenja, morala redovno da sprovodi.

Kipu se sastojao od vrpce duge od nekoliko centimetara do više od jednog metra, koja je držana u horizontalnom položaju. S te vrpce visile su uzice sa čvorovima, raznih boja i na različite načine izuvijane. Tako učinjena osobitom, svaka je uzica odgovarala predmetima iste vrste, dok su na njoj nanizani čvorovi izražavali numeričku vrednost tih predmeta. Običan čvor označavao je broj 1. Sve veći čvorovi označavali su brojeve od 2 do 9. Pojam nule se podrazumevao. Zavisno od toga da li su se čvorovi nalazili na donjem, srednjem ili gornjem delu uzice, broj koji su označavali imao je vrednost jedinica, desetica, stotina ili pak hiljada, s tim što su ove poslednje obično predstavljale onaj stepen umnogostručenosti do kojega su išli brojevi uneti u *kipu*.

Očigledno je da je sadržinu *kipua* mogao razumeti samo onaj *kipukamajok* koji ga je napravio, ili pak onaj pojedinac kojemu je *kipukamajok* usmeno saopštio značenje što ga je pridao svakoj od tih uzica. Da bi se *kipu* protumačio, trebalo je znati koji je smisao pripisan bojama uzica i načinu na koji su ispresavijane - a to stručnjaci, kako izgleda, nikad nisu uspeali da podvedu pod neka pravila. *Kipu*, to domišljato pronađeno sredstvo za pamćenje, ni na

koji se način ne može uporediti sa nekom računovodstvenom knjigom čije je čitanje samo sebi dovoljno.

III - Arhitektura i urbanizam

Od najčuvenijih ostvarenja spomeničke umetnosti Inka, koji su Kusku davali neuporediv sjaj i doprinosili slavi Carstva, danas je preostalo samo nešto malo stena uglavljenih u zidove andaluzijskih kuća. Ta spomenička umetnost sastavni je deo arhitektonske tradicije područja u višim predelima Anda, koja je nastajala u Kotošu sredinom II milenijuma pre naše ere, da bi se kasnije razvila u doba čavinske civilizacije, a doživela procvat u vreme Tijahuanaka. Za tradiciju tih planinskih krajeva karakteristična je upotreba kamena, i po tome se ona razlikuje od primorske arhitekture koja je kao građevinski materijal koristila isključivo ciglu sušenu na suncu (*adobe*).

Hramovi i dvorci uglavnom su građeni u jednom jedinom nivou, na osnovi u vidu pravougona. Arhitekta je najpre pravio njihovu maketu, koja je zidarima potom služila kao nacrt. Iz obližnjih kamenoloma dobavljan je kamen, najčešće andezit, koji je klesan alatkama od bakra ili bronz, a potom brižno glačan mokrim peskom. Zidovi su ponekad bili napravljeni od mnogouganih nepravilnih blokova koji su tako savršeno prijanjali jedni uz druge, da se na njihovom sastavku nije mogla uvući čak ni oštrica noža. Ponekad je zid bio sačinjen od pravouganih blokova koji su bili raspoređeni u pravilnim slojevima, a spoljašnja im je strana bila malčice ispupčena poput jastučića. Moglo je izgledati da ta dva tipa gradnje, kojima je zajedničko neupotrebljavanje bilo kakvog vezivnog sredstva, ipak pripadaju različitim dobima. No oni su u stvari postojali istovremeno, pa se u mnogim građevinama nalaze u kombinaciji jedan s drugim.

Zdanja su bila pokrivena običnim krovom od slame. Umesto tog krova, kad bi njihove dimenzije to dozvoljavale, stavljan je lažni kameni svod čiji je način izrade verovatno preuzet od naroda sa visoravni, koji su gradili one okrugle nadgrobne kule nazvane *čulpa* (*chullpa*). Lažni svod je odavno bio poznat ne samo u Boliviji, već i na severu Perua, u oblasti Kaljehon de Huajlas.

Glavna karakteristika arhitekture Inka je trapezoidalni oblik otvorâ čija gornja poprečna greda, uža od osnove, počiva na kosim ili konvergentnim nosačima. Međutim, ni ti uvis ustremljeni otvori, ni lažni prozori ili niše nanizane na različitim visinama zida, nisu dovoljni da uklone utisak o težini što ga ostavljaju ta doduše veličanstvena, ali masivna zdanja sa jako naglašenim horizontalnim linijama. Tu i tamo poneka figura zmiije, lame ili pume, isklesana na okviru vrata, donekle ublažava strogost tih fasada. Ali nigde nema onih dekoracija u reljefu koje ukrašavaju čavinska zdanja, ili onih monumentalnih kipova koji se uklapaju u arhitektonske komplekse civilizacije Tijahuanako. Arhitektura i skulptura, tako skladno udružene u ranijim epohama, razdvojene su kod Inka - koji, uostalom, u vajarstvu ni nemaju značajnijih dostignuća.

Tvrđave Saksahuaman u Kusku i Olantajtambo (Ollantaytambo) u planinskoj dolini Urubambe predstavljaju najlepše primere vojnih građevina. Utvrđenje (*pukara*) Olantajtambo okružuju, jedan za drugim, dva bedema koji su - poput trostrukog bedema oko tvrđave Saksahuaman - neka vrsta kiklopskih zidova sačinjenih od megalitskih blokova. Svako od tih zdanja naslanja se na padinu prirodnog brežuljka nad kojim se uzdiže ogromna kula. U podnožju brežuljka pružao se građevinski kompleks od kojega su sačuvani samo temeljni zidovi. Stil civilne gradnje vidljiv je u kućama iz tog kompleksa, a u još većoj meri u onima iz Maču Pikčua (Machu Picchu), očuvanima u dobrom stanju pod šumom koja ih je sve do početka ovog veka držala sakrivene. Pravougaoni plan po kojemu su izgrađene čini ih različitima od porodičnih nastambi sa kružnom osnovom, kakve su, izgleda, bile najbrojnije u najvećem delu Anda, naročito u središnjim i severnim krajevima planinskog područja. Zidovi su im bili od sušenih cigala ili od grubih stena spojenih zemljom. Podržavali su krov čije su dve jednake strane svojim spojem činile veoma oštar ugao. Vrata u obliku trapeza, koja su često bila jedini otvor, mora da su se zatvarala zastorom od kože ili zavesom od slame ili trske. Ali, za razliku od spomeničke arhitekture obrednog ili vojnog karaktera, civilna arhitektura Inka nije se širila u pokrajinama Carstva.

Inke nisu bile samo veliki arhitekti, već i veliki graditelji gradova koji su snažno, mada i na različite načine (zavisno od oblasti) ubrzavali

opštu težnju ka urbanizaciji, nastalu već u epohi Tijahuanaka. Tumipampa, Kahamarca, Huanuko, Hauha, Huajtara (Huaytará), Vilkasuaman: to su glavne gradske aglomeracije koje su oni izgradili u središtima osvojenih teritorija. Većina tih gradova, koji su u početku većinom bili upravna, vojna i obredna središta, u ređim slučajevima nastanjena mnogobrojnijim i stalnijim stanovništvom, nije preživela ratove do kojih je došlo u vreme i nakon najeзде Evropljana. Tumipampa, prestonica Huajna Kapaka, bila je zbrisana s lica zemlje. Od Kahamarke sačuvan je samo *Cuarto del rescate*, u kojemu je Pisaro navodno preuzeo otkup za Atahualpu (Ataw Wallpa). Huanuko i Vilkasuaman, čije područje Španci nisu zauzeli, bolje su se očuvali od skoro sistematskog uništavanja, mada Indijanci iz okoline nisu tokom četiri veka prestajali da iz tih gradova uzimaju kamenje za gradnju svojih kuća. Vilkasuaman, koji se nalazi u oblasti Ajakuča, grad je sa zanimljivom piramidalnom i stupnjevitom strukturom, na čijem se vrhu nalazi kameno sedalo, koje je navodno bilo prekriveno zlatnim listićima.

Najzad, najbolje očuvan grad u pokrajinama države Inka možda je Tambo Kolorado (Colorado), u donjem delu doline reke Pisko (Pisco). Njegove kamene građevine, kao i one koje su u isto vreme, takođe od kamena, sagrađene u verskom središtu Pačakamaku, pokazuju da se sa Inkama arhitektonska tradicija iz planinskih oblasti proširila i u primorju, gde je nastojala da istisne arhitekturu koja je kao materijal koristila sušene cigle. Međutim, urbane celine kuskanskog stila, mnogobrojne na severu i u središtu kordiljera, mnogo su ređe kako u priobalskim krajevima Perua, tako i u Boliviji. Treba li iz toga izvesti zaključak da su Inke u tim dvema prostranim oblastima svog Carstva koristile već postojeće gradove? Ili je prikladnije pretpostavljati da je njihov uticaj na teritoriji države Čimu i u velikim plemenskim zajednicama Ajmara bio slabiji nego u drugim krajevima? Druga od ovih dveju hipoteza čini se verovatnijom. U svakom slučaju, ona je u skladu sa činjenicom da Španci, tokom čitavog svog puta kroz primorje na koji su krenuli 1532, neće naići ni na jedan carski garnizon, pa čak ni sresti jednog jedinog činovnika središnje vlasti.

IV - Keramika i izrada tekstila

S keramikom Inka završava se dug razvojni put grnčarstva u Andima, čija je plodna i raznovrsna proizvodnja počela tokom II milenijuma pre naše ere.

Zbog nepostojanja točka, grnčar je još uvek bio primoran da posudu oblikuje rukom. Smesa je uglavnom bivala pretvarana u traku, koja se potom smotavala kako bi se dobili zidovi željenog predmeta. Doduše, kad je na severnom delu obale početkom naše ere otkriven kalup, to je omogućilo serijsku proizvodnju. Tom otkriću naročito dugujemo one uzbudljivo realistične antropomorfne i zoomorfne keramičke predmete u kojima su se močikanski zanatlije pokazali kao ljudi obdareni izvanrednim smislom za likovni izraz. Ali tehnika oblikovanja pomoću kalupa nikad nije potpuno odstranila postupak umotavanja, koji je jedini omogućavao izradu najvećih posuda kao što su žare za skladištenje.

Nakon oblikovanja, posuđe je ukrašavano reljefima, urezanim ili otisnutim pojedinostima, sa oslikavanjem ili bez njega. Ponekad je bivalo samo oslikano. Posude iz Naske, čije su strane ukrašavane prikazima veoma stilizovanih čudovišnih životinja, ostvarenim u sedam ili osam boja, svedoče o snažnom razvoju polihromije na južnim obalama Perua. One su se potom pekle u peći, bilo postupkom oksidacije, bilo postupkom redukcije. U prvom slučaju, izlagane su snažnoj vatri, podsticanoj jakim strujanjem vazduha. Dobijale su se veoma tvrde posude, u onim tonovima svetlosmede, crvene i krem boje koje su svojstvene močikanskom stilu. U drugom slučaju, stavljali su ih u peći s niskom temperaturom, u koje su dospevale ograničene količine kiseonika. Posude su na kraju bivale crne i dobijale onaj blistavi izgled po kojemu je stil grnčarije u civilizaciji Čimu jedinstven.

Zdele, činije, vaze sa blago konveksnim bokovima, a naročito sferoidne boce sa dva otvora spojena ravnim prečagom, ili sa otvorom u obliku stremena napravljenog od dva cevasta žleba čijim spojem nastaje grlić posude, predstavljaju najreprezentativnije proizvode andske keramike. Od tih uzora, ponekad veoma starih, Inke su preuzimale forme koje su kod njih došle do izražaja nakon što je Tupa Jupanki privukao u Kusko zanatlije iz carstva Čimu, da u samom središtu njegove države obnove umetnost grnčarstva. Ali

formu koju su oni stvorili, i kojom je ostvarena likovna novina jedinstvena u čitavim Andima, predstavlja onaj maleni ćup sa dugim i uzanim vratom i kupastim ili ravnim dnom, koji podseća na grčki aribal^[4], čije mu je ime dato.

Posuđe Inka uglavnom je veoma fino izrađeno, dobro uglačano i skladnih proporcija. Međutim, ono nema estetske kvalitete močikanske ili naskanske grnčarije. Naime, dekoracija mu je siromašna, a u svakom slučaju nenadahnuti i nemaštoviti. Ponekad su posude ukrašene životinjskim glavama u reljefu. Ali najčešće su samo oslikane crno i belo na crvenoj osnovi. Boje su unošene u geometrijske crteže (kvadrate, rombove, trouglove, meandre) koji su raspoređeni u horizontalnim linijama i neumorno ponavljani.

Mada smatrana nižom vrstom umetnosti, keramika ipak dobija kapitalan značaj u arheologiji. Parčad grnčarije, skrivena u zemlji, često su jedini elementi kojima raspolaže arheolog pri definisanju neke kulture i određivanju područja njenog rasprostiranja. Stratigrafska analiza tih komadića pokazuje redosled smenjivanja kultura u nekoj oblasti, dok se proučavanjem njihovog svrstavanja u serije otkriva kako je neka kultura uticala na druge kulture iz njenog susedstva. Te metode, kad se primene na keramiku Inka, potvrđuju koliko je slab bio kulturni uticaj Kuska na andske etničke grupe koje su mu bile politički potčinjene. Dok je u okolini prestonice ima u znatnim količinama, ta keramika je retka u pokrajinama Carstva. Ima je samo na nalazištima kod oblasnih metropola koje su nastanjivali državni činovnici, kao i na mestima gde su se nalazili *ajlui* što ih je obrazovalo preseljeno stanovništvo (*mitmak*) poreklom iz Kuska, a ponekad i u boravištima *kurakâ*. Ne samo da ona nije uticala na različite regionalne ili lokalne vrste grnčarije, koja je i dalje proizvođena shodno autonomnim likovnim i stilskim tradicijama, nego se nije ni širila u količinama koje bi joj bile dovoljne da u nekom značajnijem procentu učestvuje u celokupnoj grnčariji koja se nalazila u upotrebi u bilo kojoj oblasti Anda - sa izuzetkom doline reke Ika, koji je, mada vredan pažnje, još uvek neobjašnjen.

Razvoj proizvodnje tkanina, koja je počela i pre od proizvodnje grnčarije, bio je isto tako spektakularan. Sirovina se dobijala od pamuka koji se gajio u primorju, te od alpake i vikunje^[5] iz planinskog područja. Vlakna su u početku bojena prirodnim bojama, na osnovu

kojih će zanatlije sa južnog dela obale ustanoviti gamu sa više od 190 nijansi. Zatim su predena na preslicama, a potom tkana na različitim vrstama rudimentarnih razboja. Najrasprostranjeniji razboj, koji se u Andima još i danas nalazi u upotrebi, sastojao se od dveju prečki smeštenih na horizontalnoj plohi, od kojih je jedna bila pričvršćena za neko stablo ili direk, dok je druga bila vezana za remen koji bi tkalac omotao oko bokova.

Peruanske tkanine s pravom su izazivale zadivljenost svih koji su ih proučavali. Skoro svi danas poznati postupci bili su u upotrebi već kod nekadašnjih stanovnika Perua. Onim najjednostavnijim pribegavalo se pri izradi pregača ili *pončo* (*poncho*) koje su nosili muškarci, kao i ženske odeće koja se sastojala od šalova (*liklla*) i od tunika (*anaku*) stegnutih u struku pojasom. Pribegavalo se i onim složenijima, kao što su izrada brokata, vezova, tapiserija, da bi se proizvele tkanine za obredne svrhe, a među njima se svojim izuzetnim kvalitetom izdvajaju one što su izlazile iz radionica na poluostrvu Parakas (Paracas), na južnom delu obale. Te izvanredne tkanine, od kojih su neki primerci duži od 20 metara, dekorisane su, sa savršenim umećem i veoma sigurnim ukusom, životinjskim motivima ostvarenim u polihromiji. One bez imalo sumnje označavaju vrhunski domet u sveukupnoj umetnosti izrade tkanina.

Od svih ovih postupaka, koji su oni koji su se naročito razvili kod Inka? Da bi se odgovorilo na to pitanje, trebalo bi imati bogatiji uzorak njihove proizvodnje od onoga kojim raspolažemo. Ali klimatski uslovi u planinskim oblastima, za razliku od onih u primorju, veoma su malo pogodovali očuvanju tkanina. Poznato je, međutim, da je proizvodnja tekstila u doba Inka bila veoma plodna, te da su iz manastirâ Sunca izlazile, u ogromnim količinama, sve vrste tkanina, naročito oni čuveni *čumpi* (*chumpt*), ili *kumpi*, neuporedivi po svojoj finoći i lakoći. Ali njihova dekoracija, sačinjena od geometrijskih elemenata u dve ili tri boje, bila je isto onako stereotipna kao i dekoracija posuđa. Možda bi se, uostalom, moglo reći da su o kvalitetu nekog proizvoda Inke sudile više na osnovu tehnoloških nego estetskih kriterijuma - što ipak ne znači da je njihova umetnost bila čisto utilitarna, kao što se prečesto tvrdi.

V - Proizvodnja i obrada metala

Ono što je u očima okolnog južnoameričkog stanovništva činilo veličinu Inka, bilo je to što su mu se oni ukazivali prvenstveno kao "gospodari metala". Nije im bila poznata upotreba gvožđa, ali stekli su veliko iskustvo u radu sa zlatom, srebrom i bakrom, koji su umeli da spoje sa kalajem da bi dobili bronzu. Upotrebljavali su i platinu, koju će Evropa upoznati znatno kasnije, tek posle 1730. Predmeti od tih metala, koji su sa Anda dospevali u Amazoniju, u Čako^[6], pa čak i do pampasa, predstavljali su za čitav taj potkontinent, još uvek upućen samo na klesanje i glačanje kamena, svedočanstvo o njihovoj moći.

U prekolumbovskoj Americi oblast Anda je bila najstariji i najznačajniji centar proizvodnje i obrade metala. Pojavivši se verovatno između Paname i Ekvadora, u današnjoj Kolumbiji, metalurgija se najviše razvila u Peruu. Pojavivši se na severu već pre početka naše ere, u doba čavinske civilizacije, proizvodnja i obrada zlata su se iz oblasti pored severne obale proširile i na planinsko područje. Zlatna zrnca, dobijana uglavnom ispiranjem u koritima reka, pretvarana su kovanjem u fine listiće koji su potom na reljefnoj podlozi oblikovani "na hladno". Tom postupku, nazvanom "iskovavanje", pridodato je u doba močikanske civilizacije taljenje u pećima koje su ložene drvima. Peći su dobijale vazduh kroz dugačke cevi u koje je duvalo više osoba, ili, još jednostavnije, od vetra koji je brisao preko obronaka gde su one obično bile izgrađene. Temperatura je bila dovoljna da dovede do stapanja rude srebra, bakra i kalaja, te da se postignu raznovrsne smese i legure. Rudača tih metala uzimana je iz veoma bogatih rudnih žica, bilo pod otvorenim nebom, bilo u plitkim rudničkim oknima iskopavanim pomoću primitivnih pijuka koji su izrađivani od parožaka jelena.

Legure su najčešće pravljene od zlata i bakra, zlata i srebra, bakra i srebra, bakra i kalaja, te od bakra, zlata i srebra, koji su se stapali u veoma različitim srazmerama. Međutim, izgleda da je procenat kalaja koji se spajao sa bakrom da bi se proizvela bronza uvek bio manji od 12%. Taj je procenat bio prenizak da bi bronzi dao stvarnu čvrstoću, te je legura na kraju često bivala manje tvrda od bakra koji se kalio kovanjem na hladno. Zbog takve svoje osobenosti, ta

bronza je navodila na sumnju da su Inke svesno želele da upravo nju proizvedu.

Način proizvodnje metalnih predmeta najčešće je bio onaj koji je nazvan postupkom sa otapanjem voska. On se sastojao u tome da se od voska najpre oblikuje predmet koji se želi proizvesti. Model je potom bio prekriven debelim ovojem od gline. Kad bi glina očvrstnula, izlagana je vrelini peći. Vosak, koji bi se otopio i istekao kroz otvor u ovoju, zamenjivan je rastopljenim metalom. Kad bi se metal ohladio, bilo je dovoljno razbiti glineni ovoj i izvaditi predmet, s kojega su glačalom uklanjana hrapava mesta. Taj postupak, koji je u radu s metalima bio poznat u čitavom starom svetu, nije omogućavao serijsku proizvodnju.

Metalni predmeti su često bivali inkrustirani dragim ili poludragim kamenjem. Ponekad im je davana boja pomoću prirodne kiseline koja je bakar činila smeđim ili ga rastvarala na površini, otkrivajući sjaj zlata ili srebra s kojim je bio spojen. Jer uprkos svojoj izuzetnoj razvijenosti, proizvodnja metala uvek je ostajala više okrenuta ukrašavanju nego utilitarnosti. Radionice su proizvodile one velike ploče, umetnički obrađene, kojima su bili prekriveni zidovi hramova i dvoraca, i koje su Španci pohitali da pretupe u zlatne poluge. Izrađivale su, za potrebe vladara, carskog dvora, državnih dostojanstvenika, telesne ukrase kao što su prsni štitovi, narukvice, ogrlice, pločice za uši, predmete kojima su se obeležavale razlike u društvenom položaju. Proizvodile su i mnogobrojne obredne predmete, kao što su čuveni tumi, neka vrsta noževa-satara, karakterističnih za doba Inka.

Ali predmeti od metala proizvodili su se i u seoskim zajednicama. Izuzev štapa za kopanje čiji je šiljak ponekad bio od bakra, i drobilice koja je imala zvezdast oblik, a u ratu je služila i kao toljaga, poljoprivredne alatke su uvek bile napravljene od kamena. Dleta, noževi, srpovi, neprestano su izrađivani u lokalnoj radinosti proizvodâ od kamena, čiju je tradiciju, u većini oblasti u Andima, seljaštvo održavalo od pamtiveka, barem do kraja XVII veka.

VI poglavlje

NAJEZDA I PROPAST

Smrcu Huajna Kapaka, oko 1528, počeo je nov period međuvlašća. Plemenske su se zajednice kao i obično pobunile, Carstvo se raspalo, centralna vlast je srušena, a svakojaki pretendenti na *maskapaiču* stupali su u međusobnu borbu, svaki od njih u nameri da za svoj račun obnovi Tavantinsuju. Istorija se spremala da ponovo krene od početka. I zacelo bi se i ponovila, da se tih dana na obale Perua nije iskrcala grupa stranaca koji će potčiniti svet Inka, vezujući ga za sudbinu Evrope.

I - Najezda Evropljana (1532-1536)

U stvari, u borbi za vlast ostala su samo dvojica sinova Huajna Kapaka, Atahualpa i Huaskar (*Waskarr*), koje je pokojni car imao od različitih supruga. Atahualpa, iako verovatno rođen u Kusku, uživao je veliku popularnost na severu, gde je proveo detinjstvo i mladost. On je za sebe potpuno pridobio moćnu vojsku koja je u toj pokrajini bila ukonačena oko Kita, a koju je on često pratio u borbu i rado s njom delio njene surove životne uslove. Njemu se uz to priklanjala i nova elita, nastala razvojem državnog aparata i regrutovana u perifernim pokrajinama. Kao i Huajna Kapak, Atahualpa je voleo da se okruži *kurakama* koji su nedavno postali zavisni od Carstva, kao i običnim ljudima koji su se nekim blistavim podvigom izdigli iznad svog ranga. Pored toga, on je mnoge svoje ratovođe morao da bira u etničkim grupama sa severa koje nisu pretrpele neki naročit uticaj kuskanske kulture.

Što se pak tiče Huaskara, on je raspolagao solidnim uporištima na jugu, među plemenskim zajednicama koje su odavno bile snažno obeležene uticajem Inka, kao i među samim Inkama. Pošto je tokom poslednjih deset godina vladavine svog oca upravljao Kuskom, izvlačio je korist iz nezadovoljstva nastalog u svim južnim oblastima zbog prenosa carske vlasti u Tumipampu. Sveštenstvo u Kusku, čiju je ulogu Huajna Kapak namerno umanjio, kao i dostojanstvenici koji

su pripadali plemenu-osnivaču Carstva, a koje je poslednji car postepeno lišio znatnog dela njihovih političkih funkcija, videli su u njemu sredstvo koje će im omogućiti da se revanširaju upravljačima sa severa. Međutim, *panake* iz starog kuskanskog plemstva, ma koliko da su želele ponovo steći svoje povlastice, nisu se jednodušno priklanjale Huaskaru. Naime, Atahualpa, iako je vodio poreklo od Tupa Jupankija čiji je rod bio smešten u polovini grada zvanog *Hurin*, pripadao je preko svoje majke ne manje uglednoj *panaki* - onoj koja je poticala od velikog Pačakutija, a koja je zauzimala istaknut položaj u suprotnoj polovini grada, *Hananu*. Igrajući na svoje maternje poreklo i na veze koje mu je ono obezbeđivalo, pretendent sa severa je protiv udruženih panaka iz gradske polovine svog polubrata povukao za sobom porodice iz svog dela grada.

Borba koja se povelala za osvajanje carske vlasti lišene naslednika nije, dakle, predstavljala samo suprotstavljanje severa, još uvek "varvarskog", duboko "civilizovanom" jugu zemlje. Ona nije bila samo sukob novih društvenih snaga i onih starih koje su se, zajedno sa plemenskom strukturom Carstva, nalazile u stanju propadanja. U njoj - unutar te zastarele strukture koja je počivala na srodstvima, bračnim vezama i poreklu - do izražaja je dolazilo i davnašnje rodovsko suparništvo *Hurina* i *Hanana*, to jest, stari antagonizam panaka iz Donjeg i Gornjeg Kuska.

Posle dugih meseci čekanja, koje su oba protivnika nastojala da iskoriste za jačanje sopstvenog položaja, Huaskar se odlučio da otpočne neprijateljstva. Da bi zastrašio *Hanan*, naredio je da nekoliko rođaka Atahualpe bude pogubljeno, a potom je poslao vojsku na sever. Ratna sreća mu je neko vreme bila naklonjena, pošto su vojnici Kuska dospeli čak do okoline Kita. Ali pokrajinska vojska, koju je Atahualpa reorganizovao i poverio trojici uspešnih *sinčija*, Kiskisu, Ruminjaviju (Ruminawi) i Čalkučimaku (Chalkuchimaq), ubrzo je ponovo zauzela Tumipampu, dočepala se Kahamarke, i već se spremala da se sa Bombonske visoravni stušiti na Hauhu kad se kroz Carstvo zahvaćeno razdorom pronela vest o pojavi čudnovatih ljudi dospelih sa mora. Bilo je to aprila 1532. Fransisko Pisaro, koji se nekoliko nedelja ranije bio iskrcao na ostrvo Puna predvodeći 180 Španaca, upravo je stigao u Tumbes^[7].

Španska ekspedicija bila je dugo pripremana. Pizaro je 1524. izviđao obale Kolumbije. Tri godine kasnije, 1527, dok mu je brod bio usidren pred obalom Perua, istraživao je te primorske oblasti i prikupio korisne podatke o krajevima u andskom zaleđu. Njegovo je kretanje bilo pomno praćeno od strane tadašnje carske vlasti, koja je, navodno, više puta upućivala izaslanike na njegov brod. Španska prisutnost na mestima gde je već i ranije bila uočavana nije, dakle, imala onaj efekat iznenađenja koji joj je često pripisivan. U svakom slučaju, izgleda da su ti beli i bradati ljudi, s konjima koje su jahali, sa vatrenim oružjem kojim su se služili, izazvali pre radoznanost nego začuđenost ili strah Atahualpe, ionako potpuno zaokupljenog nastojanjem da poveća svoju prednost nad Huaskarom. Njemu se, doduše, nije svidelo držanje došljaka, koji su protiv njegovih predstavnika podbunjivali *kurake* iz primorja i koji su pustošili hramove i javna zdanja. Ali njihova brojčana inferiornost činila mu se takvom da je verovao kako će lako moći da ih odbaci u more, čim mu se za to ukaže prilika.

Međutim, za Huaskarove pristalice, primorane da na jugu pređu u defanzivu, iskrcavanje Španaca u oblasti pod vlašću njihovih protivnika predstavljalo je događaj koji je mogao da preokrene odnos vojno-političkih snaga, samo ako na odgovarajući način bude iskorišćen. Moguće je da su ga neki od njih protumačili kao intervenciju natprirodnih sila u njihovu korist, pa čak i da su sveštenici u Kusku povodom njega spominjali stari mit o Virakoči - sveandskom bogu koji je trebalo da se iz pene morskih talasa vrati u Tavantinsuju, kako bi u njemu ponovo uspostavio vladavinu pravde i mira. No bez obzira na to jesu li ili nisu bili poistovećeni sa *Virakočama*, Španci su Huaskarovim ljudima izgledali kao potencijalni saveznici. Huaskar je u tajnosti uputio Pizaru svoje poslanike. Oni su od ovoga čuli ohrabrujuće, mada i dvosmislene reči, koje su utoliko pre smatrali obećanjem da će dobiti podršku što su videli kako se Španci zaista spremaju da krenu protiv Atahualpe.

Naime, pošto je učvrstio savezništva koja je bio uspostavio na severnom delu obale, i pošto je u središtu te oblasti, jula 1532, osnovao grad San Migel de Pijura (San Miguel de Piura), Pizaro se uspeo uz zapadnu padinu prvog planinskog lanca, ne nailazeći pri tom ni za trenutak na bilo kakav otpor. 15. novembra 1532. ušao je u

Kahamarku. Atahualpi, čiji su logori bili raspoređeni u okolini grada, uputio je te iste večeri poziv da mu dođe u posetu. Bila je to prilika na kakvu je poglavica Inka čekao kako bi se otarasio tih stranaca koji su u njegovim očima bili ne toliko opasni koliko dosadni. Sledećeg dana, 16. novembra, otišao je u grad, okruživši se brižljivo smišljenom pompom, u nameri da time zastraši Špance koje je vojska Ruminjavija, raspoređena po okolnim planinama, imala da pohvata žive dok budu bežali. Uz to je odredio one članove svoje pratnje među kojima je trebalo da beli zarobljenici budu raspodeljeni *kao jane*.

Ostvarenje tog plana, koji je mnogo više odgovarao nekom obrednom lovu (*chaku*) nego bici, teklo je, međutim, sasvim drukčije. Nekoliko trenutaka nakon što je Atahualpa ušao na glavni trg, Pisaro je naredio da se otvori vatra, pokrenuvši u isti mah konjicu i pustivši pse dresirane za borbu. Među Indijancima, kojima je put za povlačenje bio presečen, zavladao je panika. Uprkos samopožrtvovanju slugu, koji su oko svog vladara napravili bedem od sopstvenih tela, Atahualpa je strgnut sa nosiljke i odvučen u jedno od zdanja u kojima su se Španci bili utvrdili. Ruminjavijeva vojska je na okolnim visovima nemoćno prisustvovala njegovom hvatanju. Kad je palo veče, Ruminjavi, radije nego da povede napad na grad i na taj način izvrgne zarobljenog cara odmazdi, naredio je da se celokupna vojska povuče prema Kitu.

Pad Atahualpe u zarobljeništvo ipak nije prekinuo pobedonosnu ofanzivu vojske sa severa protiv Huaskarovih pristalica. Čalkučimak je nedugo potom prodro u kotlinu reke Mantaro, dok je Kiskis nastavljao napredovanje ka jugu, slomivši otpor kod Angojaka (Angoyaco) i usput zauzevši grad Vilkasuaman. Nekoliko nedelja kasnije ušao je u Kusko, te pošto je Huaskara smestio iza brave, prepustio je *Hurin* strahovitoj osveti stanovnika *Hanana*. Mumija Tupa Jupankija, osnivača *panake* kojoj je pripadao nesrećni pretendent na vrhovnu vlast, bila je oskrnavljena i spaljena. Usmrćeno je više stotina njegovih potomaka, među njima i devedesetoro dece. Članstvo njegovog roda bilo je desetkovano, a leševi ubijenih bačeni su da budu hrana grabljivim pticama. Staro kuskansko plemstvo, potpuno nesvesno bele opasnosti, međusobno se istrebljivalo.

Carstvo je, dakle, početkom 1533. godine ponovo bilo ujedinjeno, ali car koji je to postao silom oružja nalazio se u rukama Španaca: Huaskar je bio zarobljenik Atahualpe, dok je sam Atahualpa bio zarobljenik Pisara. Pravo govoreći, obnovljeno jedinstvo Carstva pre je bilo prividno nego stvarno. Pod kontrolom oružanih snaga nalazile su se prestonica, oblasni centri i glavne saobraćajnice. Ali to nije bio slučaj i sa većinom plemenskih zajednica. *Kurake*, odbojne prema svakoj vlasti koja bi im bila nadređena, hitale su u Kahamarku da od stranaca zatraže pomoć neophodnu za oslobođenje od tutorstva Inka. Nastavljajući politiku koju je vodio od samog svog dolaska, Pisaro se ponudio da podrži njihovu pobunu protiv države i ponovo uspostavi njihovu suverenu vlast. Na taj je način uspeo da pridobije vernost plemenâ Kanjar i Čačapuja, kao i mnogih drugih, manje značajnih etničkih grupa. Aprila 1533. njegov brat Ernando (Hernando) doneo mu je sa svog pohoda na jug još jednu zakletvu vernosti, koja je ovaj put bila od presudnog značaja, onu od plemena Huanka. Pri povratku iz Pačakamaka, kuda je poslat da opljačka bogate riznice čuvenog hrama, Ernando je u Hauhi zaključio ugovor o savezništvu sa poglavicama tog velikog i moćnog plemena iz kotline Mantara, koje je trpelo prevlast Inka isto tako nevoljno kao Kanjari i Čačapuje. Izuzetno čvrsto savezništvo koje je uspostavljeno između Španaca i Huanka imalo je i te kako velik uticaj na kasniji tok zbivanja. Ono je bilo nešto mnogo više od obične epizode u Konkisti: u znatnoj je meri bilo presudno za budućnost modernog i savremenog Perua.

Pobuni plemenskih zajednica koje su ulazile u sastav Carstva pridodala se i pobuna *janâ*, koju su Španci isto tako umeli da podstaknu i usmere. Taj sve rasprostranjeniji ropski stalež pokušao je da iskoristi sveopšti metež za ustanak protiv svojih gospodara. Pisaro je iz Kahamarke razglasio ukaz o njihovom oslobođenju. On je na taj način pretvorio lokalne pobunjeničke pokrete u pravu socijalnu revoluciju. Organizovane lutajuće bande *jana*, oslobođene bilo kakvih plemenskih veza, razmilele su se po svim oblastima, uklanjajući usput simbole i predstavnike državne vlasti. Mnogi od njih pridružili su se Špancima. Huaman Puma de Ajala, koji se ipak ne može osumnjičiti za simpatije prema Inkama, opisao je zverstva što

su ih počinile *jane* i ukazao na njihovu odgovornost za pad Tavantinsujua.

Vest o tome da Pisaro namerava da vrati slobodu Atahualpi, s tim da zauzvrat dobije basnoslovnu otkupninu koja je trebala da ispuni čitavu jednu prostoriju, i čija je vrednost procenjena na 4.800.000 zlatnih dukata, zacelo je i te kako onespokojila sve te *kurake* i *jane*, novopečene saveznike Španaca. Na španskog vođu i njegove drugove oni su na svakojake načine, često i veoma lukavo, vršili pritisak kako bi postigli da zarobljenik bude ubijen. Raširili su glas da je on iz svoje tamnice naredio vernim odredima svoje vojske da osvoje Kahamarku i pobiju sve belce. Svakodnevno su izveštavali o izmišljenim pokretima neprijateljske vojske u krajevima oko grada. Da li je Pisaro poverovao tim glasinama? Da li je bio žrtva znalački pripremanog psihološkog trovanja? Bilo kako bilo, činjenica je da je on, navodeći kao razlog ubistvo Huaskara koje se dogodilo nekoliko nedelja ranije, naredio da Atahualpa bude 29. avgusta 1533. pogubljen zbog bratoubistva i uzurpacije.

Tvrdilo se da je to pogubljenje, kojemu je prethodila nezgrapna parodija suđenja, predstavljalo ozbiljnu političku grešku. I zaista, Atahualpa je u rukama Španaca mogao postati izvanredno korisno sredstvo. Održavajući fikciju nekakve carske vlasti, Pisaro je mogao poštedeti andski svet od onog stanja anarhije koje je tako dugo bilo prepreka uspostavljanju kolonijalnog režima. Ali, usamljen u Kahamarki sa šačicom ljudi, on nije bio u stanju da odoli pritiscima kojima je bio izložen, jer da je to učinio, pred njegovim bi se očima raspala mreža savezništava koju je tako brižljivo bio ispleo, i on bi na taj način neminovnom katastrofom okončao svoj osvajački poduhvat. S druge strane, prolivši krv poglavice Inka, on je za svoju stvar konačno pridobio nepokorne *kurake* i pobunjene *jane*. U očima i jednih i drugih obistinjavalo se njegovo obećanje da će on biti taj koji će plemenskim zajednicama vratiti njihovu nekadašnju nezavisnost, a podjarmljenim društvenim grupama njihovu oduzetu slobodu.

Počev od tog trenutka, španska je najezda dobijala tako reći vid trijumfalnog pohoda. Pri nailasku osvajača, lokalno stanovništvo im je masovno izlazilo u susret, nudeći im namirnice, nosače i ratnike potrebne za nastavak njihovog napredovanja. Carstvo se sužavalo prema svom središtu. Malo-pomalo, svodilo se na pleme koje ga je

osnovalo. Pisaro je 15. novembra 1533. stigao pred Kusko koji je Kiskis upravo bio napustio. Na kapiji grada dočeka ga je mladi Manko Inka, polubrat Atahualpe i Huaskara, kojega je iskrvareno i za trenutak pomireno kuskansko plemstvo odredilo za svog predvodnika. Pa ipak, bile su potrebne još duge dve godine da bi Španci, uz pomoć Manka Inke kojemu su dopustili da simbolično preuzme carsku traku, izašli nakraj sa svuda raštrkanim odredima pristalica Atahualpe.

II - Rat za ponovno osvajanje Carstva (1536-1545)

Da carstvo Inka nije u tom trenutku prolazilo kroz jednu od onih cikličkih kriza do kojih je dolazilo prilikom smrti svakog njegovog vladara, Španci zacelo ne bi tako lako njime zagospodarili. Sekretar Fransiska Pisara, Pedro Sančo de la Os, kao i njegov rođak i paž Pedro Pisaro, i sami su na to skrenuli pažnju. "Da tu zemlju nije razdirao rat između Atahualpe i Huaskara, mi se na njoj ne bismo mogli učvrstiti kako bismo je osvojili", piše ovaj poslednji u *Izveštaju o otkriću i osvajanju peruanskih kraljevstava* koji nam je ostavio.

Uprkos tome, izvanredna lakoća s kojom su oni uspeli da ovladaju tako velikim prostranstvima i tako mnogoljudnim stanovništvom smatrana je u to doba čudesnom. Danas, da bi se ona objasnila, radije se govori o razlikama u naoružanju. Zahvaljujući arkebuzi i borbenom konju, Španci su u toj oblasti neosporno bili u prednosti. Ali ma kakve bile vatrena moć artiljerije i jurišna sposobnost konjice, ta prednost u sredstvima nije bila dovoljna da nadoknadi onako veliki zaostatak u brojnom stanju. Ona ni na koji način nije mogla da bude od presudnog značaja za pobedu koju je manje od dvesta ljudi izvojevalo nad vojnim odredima od kojih je svaki imao više desetina hiljada prekaljenih ratnika.

Ukazivalo se i na različitost taktika kojima su pribegavale jedna i druga strana. Indijanska vojska započinjala je borbu samo danju, nakon što bi dugo izazivala neprijatelja vikom i lupanjem u školjke. Ona ni najmanje nije bila pripremljena za noćnu borbu, za one mučke napade, za one smeke upade kojima je bila izložena. Jedno ovakvo objašnjenje pre bi trebalo imati u vidu nego ono prethodno. Pa ipak, i jedno i drugo vode ka precenjivanju veličine oružanih

sukoba do kojih je došlo između španskih i indijanskih snaga. A ono što prvenstveno pada u oči u toku Konkiste, jeste to da su Španci, izvanredno vođenom političkom i diplomatskom akcijom, uspjeli da sami Indijanci za njih osvoje teritorije koje su oni tako žarko želeli, te da su na taj način sopstveno vojno angažovanje sveli na minimum.

U stvari, ukoliko Špancima i treba priznati da su imali izvesnu nadmoć, nju treba mnogo pre videti na planu obaveštenosti nego na planu naoružanja ili taktike. Indijanci nisu ni naslućivali šta je pravi cilj Pisarovog iskrcavanja, kao ni to kakve bi stvarne posledice ono moglo imati po njih. S druge strane, Pisaro je poznavao stanje u zemlji koju je nameravao da osvoji. Prilikom svoje prethodne ekspedicije poveo je sa sobom u Španiju mlade Indijance sa obale, koji će mu kasnije služiti u isti mah i za prevođenje i za pružanje potrebnih podataka. Obaveštenja do kojih je zahvaljujući njima došao, a koja su govorila o aspiracijama raznih suparničkih grupa i različitih antagonističkih delova društva Tavantinsujua, omogućila su mu da preuzme tri uloge koje su mu se same po sebi nudile: ulogu arbitra među pretendentima na vrhovnu vlast; ulogu čoveka koji potčinjenim plemenskim zajednicama vraća nezavisnost; te ulogu oslobodioca podjarmljenih staleža. Igrajući ih istovremeno sve tri, i to sa veštinom velikog političara, on je uspeo da do te mere zaoštiri unutarnje protivrečnosti andskog društva, da su one same dovele do urušavanja države Inka.

Španci su, međutim, još uvek bili slabo učvršćeni u Peruu, i njihov će položaj biti ozbiljno ugrožen. Ponosito pleme Inka nije se mirilo s tim da predstavlja samo običnu plemensku zajednicu, istu kao i sve ostale. Njegov poglavica Manko Inka nije se zadovoljavao čisto dekorativnim ulogama koje su mu sve škrtije dodeljivane. Znajući kolika je gramzivost osvajača koji su se dali u grabež po njegovoj prestonici, ustrajno im je pričao o neverovatnim gomilama blaga kojih bi se još mogli dočepati u dalekim oblastima na krajnjem jugu. Nadao se da će na taj način udaljiti Špance iz Kuska i odvući ih do čileanskih pokrajina, gde će ih divlji araukanski ratnici saseći na komade. Njegove su se nade delimično ostvarile. Dijego de Almagro, sudeonik u Pisarovom pothvatu, koji je ovome osporavao jedan deo plena i smatrao se oštećenim pri teritorijalnoj podeli zemlje, odlučio se da za sopstveni račun osvoji taj *Eldorado* na jugu. Jula 1535.

počeo je da okuplja vojsku kojoj je Manko Inka kao vodiča ponudio vlastitog brata Pavlua (Pawllu). Januara sledeće godine prodro je u Čile, ostavljajući Fransiska Pisara u Limi, a njegovu braću Ernanda, Gonsala (Gonzalo) i Huana (Juan) u staroj metropoli Inka.

Manko je najpre pričekao da Almagro zađe dovoljno duboko u te nepoznate i puste krajeve, a potom je dao naredbu o dizanju ustanka koji je potajno pripremao. Krajem aprila 1536. izigrao je budnost stražara i krišom napustio svoj dvorac. Nekoliko dana kasnije, predvodeći 40.000 svojih saplemenika, stavio je Kusko pod opsadu. Time je započeo dug i surov rat za ponovno osvajanje Carstva.

Iako su im plemena Kanjar i Čačapuja pružila žestok otpor koji je organizovao Ernando Pisaro, Inke su se dočepale tvrđave Saksahuaman, bitne za odbranu prestonice. Rovovi koje su iskopali sprečili su juriše španske konjice. Od požara koji su podmetnuli, a koji se malo-pomalo proširio na sve niže gradske četvrti, dizao se stub gustog dima koji je pod udarima vetra padao na branioce. Pored tog dima, živce je i onim najprekaljenijim Špancima kidala neprestana vika napadača, njihovo uporno urlikanje koje je dopiralo sa svih strana. Opsađenici su sedamnaest dana i sedamnaest noći pokušavali da zadrže Inke koji su u talasima napredovali od ulice do ulice, od kuće do kuće, potiskujući uljeze ka glavnom trgu. U trenutku kad je sve izgledalo izgubljeno, Ernando se odlučio na očajnički pokušaj proboja. Po cenu veoma velikih gubitaka, uspeo je da ponovno zauzme grad i njegovu tvrđavu. Ali Kusko je i dalje bio izolovan od ostatka zemlje i izložen novim napadima. U tom položaju ostaće još čitavu jednu dugu godinu. Svi Ernandovi pokušaji da prekrati tu izolovanost završavali su se mučnim neuspesima. Naročito je to bio slučaj sa njegovim smelim pohodom na tvrđavu Olantajtambo u dolini Urubambe, kuda se Manko bio sklonio, a što se za Špance umalo nije pretvorilo u katastrofu.

Saznavši u kakvom su se dramatičnom položaju našla njegova braća, Fransisko Pisaro je u Limi organizovao dve ekspedicije kako bi im pritekao u pomoć. Prva, sastavljena od više hiljada domorodaca i 80 konjanika, trebala je da krene cestom ka unutrašnjosti zemlje. U drugoj, pored jednakog broja domorodačkih pomoćnih boraca kao i u prethodnoj, nalazilo se 150 Španaca. Ova

je morala da se kreće duž obale do Piska, a zatim da se kod Vilkasuamana pridruži onoj prvoj. Nijedna, međutim, nije stigla do mesta gde je trebalo da se spoje. Inke su ih presrele i uništile, pobivši indijanski deo vojske do poslednjeg čoveka, zarobivši ono malo Španaca koji su prežive li, te zaplenivši oružje i konje, u nadi da će se sami njima koristiti. Treća i četvrta ekspedicija, koje je Pisaro potom uputio jednu za drugom, doživele su istu sudbinu. Što se tiče pete, ona je malo posle svog polaska morala navrat-nanos da se povuče. Naime, Mankova vojska, koja je ponovo osvojila čitav južni deo Perua, nezadrživo se spuštala ka Limi, u nameri da razruši grad i pobije njegove stanovnike.

Pre nego da istraje u pokušajima osvajanja Kuska, koji mu je ionako bio prepušten na milost i nemilost, Manko je glavninu svojih snaga uputio ka obali. Želeo je sprečiti Špance da iz drugih krajeva Amerike dobiju pojačanja koja je Pisaro u sve većoj teskobi tražio i koja su počela i da pristižu. Ali opsednuta Lima pobedonosno je odolela napadu vojske Inka. Okupivši sve indijansko-španske odrede kojima je grad raspolagao, Alonso de Alvarado je postigao odlučujuću pobedu kod Akotonga (Acotongo), nakon čega su se Mankovi sledbenici povukli u kordiljere. Alvarado ih je i tamo gonio. Da bi osujetio njihove pokušaje da se učvrste u pojedinim mestima, počeo je sistematski sprovoditi taktiku spaljene zemlje. Kuda god je prolazio, prinosi su bili uništeni a naselja spaljena. Naročito surovoj represiji Španci su podvrgli ono stanovništvo Juga koje je, budući da se nalazilo pod jačim uticajem Inka, bilo sklono da pruža otpor. Ponegde su njihovim mačevima bile sasečene sve žene, zajedno sa decom. Drugde su muškarcima odsecali desnu ruku, uši, ili nos. U Hauhi je 3.000 zarobljenika žigosano usijanim gvožđem, a njihove su poglavice bile žive spaljene.

No Španci nisu imali monopol na teror. Već u samom početku neprijateljstava Manko je izdao veoma jasna naređenja, po kojima su one *jane* koje su bile u službi neprijatelja morale biti pobijene do poslednjeg. Uostalom, Manko je sve Indijance koji su prišli protivničkom taboru smatrao pobunjenim podanicima, kojima je kao takvima sledovala smrtna kazna. Takvom nepomirljivošću, koja je činila etnose iz središnjih i severnih oblasti zarobljenicima njihovog saveza sa Špancima, sprečavalo se širenje pobune. S druge strane,

zarobljeni Španci mogli su sačuvati život ukoliko bi pristali da obučavaju vojnike Inka u evropskoj veštini ratovanja. Bilo je dosta onih Španaca koji su, izdavši stvar za koju su se borili, pristajali na takvu službu. Zahvaljujući njima, Manko je formirao konjički eskadron i artiljerijsku jedinicu koji su ne baš neuspešno učestvovali u nekim okršajima.

Aprila 1537, dok je Pisaro nastojao da prokrči put Od Lime za Kusko, Almagro se iznenada vratio iz Čilea. Prethodno je morao da prođe kroz strahovita iskušenja koja mu je nametnula izuzetno neprijateljska sredina. Nakon što je pre više od godinu dana otišao iz Perua, trebalo je da najpre savlada kordiljere i prođe kroz zasnežene klance u kojima su hladnoća i glad više nego desetkovali ljudstvo njegove ekspedicije. Stigavši u Araukaniju, saznao je od jednog Španca, koji je zbog nekog svog prestupa bio primoran na izgnanstvo, da je ta oblast nastanjena samo primitivnim i divljim Indijancima, te da su bogatstva na koja je računao da će ih tu naći postojala jedino u mašti onih koji su mu ih opisali. Njegov vodič Pavlu, dopustivši da iz njega izmame istinu, potvrdio je Špančeve reči, otkrivajući šta je bio pravi cilj zadatka koji mu je poverio Manko. Almagro je tada odlučio da smesta pođe natrag, i to krećući se duž obale, ali dok je prolazio ogromnim pustinjским prostranstvima Atakame (Atacama), vrućina i žeđ su još više smanjili brojno stanje ljudstva koje je uspeo da spase od leda u planinama Anda. Ogorčen i duboko razočaran, spremao se da braći Pisaro uzvрати osvetom koju je već dugo smišljao.

Stoga Almagrov povratak ne samo da nije pojačao španske redove, već je, unoseći neslogu u njih, doprineo njihovom slabljenju. Označio je početak dugog niza njihovih međusobnih sukoba koji su nepokornim Inkama omogućili da još duži niz godina zadrže kontrolu nad jugom Perua. Ali on je i u samom plemenu Inka uzrokovao raskol koji je sprečio Manka da iz nesuglasica među svojim neprijateljima izvuče svu korist koju je od njih mogao očekivati, kako bi borbu za ponovno osvajanje Carstva preneo izvan skućenih granica južnog Perua. Almagro se, naime, vratio sa Pavluom, kojemu je pre toga ponudio *maskapaiču*. Taj postupak, sam po sebi lišen većeg značaja, doveo je, međutim, u zavisnost od Španaca onaj deo kuskanskog plemstva nad kojim je Mankov brat još imao

izvestan uticaj. Pavlu će se pokazati dovoljno veštim da drži po strani od sukoba između almagrista i pisarista one Inke koji su se opredelili da ga slede na putu kolaboracije. Nakon što je njegov zaštitnik 8. jula 1538. ubijen, znao je kako da postigne da i Pisaro prizna povlastice koje je tim Inkama dao Almagro. A kad je 26. jula 1541. ubijen i Pisaro, uspeo je da ista jemstva dobije kako od onih osvajača koji su se pobunili protiv španske krune, tako i od kraljevskih činovnika koje je madridski dvor poslao da u zemlji zavedu kakav-takav red. Njegov se položaj poboljšavao i time što se proevropska stranka koju je predstavljao stalno uvećavala pristupanjem otpadnika iz Mankove vojske, umornih od rata čiji je ishod postajao sve neizvesniji.

Taj se rat, naime, otezao unedogled. Nakon neuspeha njegove velike ofanzive iz godina 1536. i 1537, Manko je pokušao da skrši odbranu plemena Huanka, kako bi se dočepao doline Mantara i potom se stuštio ka severu. Ali iako je tu i tamo i postizao poneki uspeh, kao pri napadu na svetište Huari Vilka (Wari Willka), pohodi koje je 1538. i tokom sledećih godina preduzimaio protiv Huanka nisu doveli do zauzeća te strateški značajne oblasti. Huanke su predstavljale neprelazan bedem, pod čijom su se zaštitom Španci sasvim spokojno mogli međusobno ubijati. Manko je morao odustati od svog nauma da obnovi Carstvo, te potražiti nekakav častan kompromis sa osvajačima. Zahvaljujući nekadašnjim almagristima koji su kod njega našli utočište, bio je uspostavio vezu sa španskim vlastima, kad su ga, 1545. godine, u prilično nejasnim okolnostima, ubili nožem oni isti ljudi koje je izabrao da mu budu poslanici.

Otpor Inka nije bio slomljen nestankom herojske Mankove ličnosti. Ali ovom pogibijom ipak je najavljen kraj rata koji je osam godina pustošio Peru i pri tom koštao života 1.500 Španaca i možda više od 200.000 ili 300.000 Indijanaca.

III - Poslednji pokušaji pružanja otpora (1545-1572)

Posle Mankove smrti Inke su se povukle među šumovite vrleti Vilcabambe (Vilcabamba). Ta oblast strmovitog reljefa nalazila se na

istočnoj strani Anda, između Urubambe i Apurimaka. Pristup k njoj sprečavala je imponantna zasnežena barijera kordiljera. Manko je nju izabrao 1538. kao bazu za operacije protiv plemena Huanka. Smestivši svoju vojsku u tvrđavu Vitkos (Vitcos), on je od tog nekadašnjeg isturenog vojnog položaja u amazonskoj pokrajini napravio prestonicu jedne državice u kojoj će se carska tradicija, u sve nezgrapnijem i skoro parodijskom obliku, održavati do 1572. Tu su pohranjene slika sunčanog boga i one riznice iz Kuska koje su mogle da budu spasene od pljačke. Tu su obnovljeni obredi štovanja božanstava Carstva, koje su, kao i nekad, vršili sveštenici i *akle*. Čak je, shodno pravilima nekadašnjeg ceremonijala, rekonstruisan i dvorski život.

Međutim, ma koliko odan toj slavnoj tradiciji, Manko je ipak bio svestan neodložne potrebe da je prilagodi, kako bi joj obezbedio dalji život. Španci su bili iznenađeni kad su na bojnopolju videli da njihov carski protivnik ima na sebi oklop i čelični šlem, da jaše ratnog konja i da je naoružan mačem. Izloženi jurišima indijanskih konjanika, ili nalazeći se pod paljbom domorodačkih ratnika naoružanih arkebuzom, bili su impresionirani brzinom s kojom su Inke ovladale vojnom veštinom za koju su oni, Španci, verovali da je u njihovom isključivom posedu. Ali Inke su učile od Evropejaca i u drugim oblastima, a ne samo u umeću ratovanja. Izgleda da je Manko bio svestan da ukoliko želi odolevati osvajačima sa nekakvim izgledom na uspeh - mora da preuzme mnoge elemente njihove kulture koji su se na delu pokazali tako efikasnim. Ono što ga je navodilo da poštedi zarobljene Špance, ili da prihvati sve belce koji su kod njega zatražili utočište, nije toliko bila neka nezainteresovana velikodušnost koliko njegovo staranje da sebi otvori vrata u svet evropske kulture.

Međuprožimanje civilizacije Inka i španske civilizacije, kroz oružane ili miroljubive kontakte, nastavilo se i za vladavine Sajri Tupaka (Sayri Tupaq), Mankovog sina kojega su 1545. velikaši iz Vitkosa veoma mladog doveli na čelo države Vilcabamba. Upadima na španska imanja, koja su počela da niču u krajevima sa umerenom klimom u oblasti Abankaja, Inke su dolazile do "kastiljske stoke", kao i do gvozdениh ili čeličnih alatki, čija se upotreba brzo raširila. Presretanjem karavana koji su prolazili cestom od Lime ka Kusku,

nabavljali su tkanine i raznovrsne manufakturne proizvode koje su s ništa manjim oduševljenjem cenili. Najzad, krijumčarska trgovina, koja je cvetala oko "skrovišta Inka", omogućavala im je da, plaćajući zlatom, nabave robu do koje nisu mogli da dođu na neki drugi način.

Španske vlasti, da bi prekratile stanje nesigurnosti koje je indijanski otpor održavao na jugu zemlje, pokušale su da se nagode sa Inkama. Bile su spremne na ustupke, utoliko veće što još nisu mogle ni pomišljati da protiv Vilcabambe upute vojnu ekspediciju, čiji se rezultat, uostalom, činio neizvesnim. Posredstvom jedne tetke Sajri Tupaka, koja se udala za Španca i živela u Kusku, započele su pregovore sa mladim vladarem. Sajri Tupak se pokazao zainteresovanim za ono što mu se nudilo u zamenu za njegovu saradnju sa pobednicima. Kad je došao u godine u kojima je svojim uzdržanim savetnicima mogao da nametne svoju volju, odlučio je da prihvati ponuđeno. Godine 1555. definitivno je napustio Vitkos. Nakon što se zakleo na vernost španskoj kruni, povukao se na prostrana imanja koja su mu ustupljena u okolini Jukaja (Yucay). Tu je umro nekoliko godina kasnije, 1560, okružen poštovanjem i obasut počastima.

Za Sajri Tupakom pošao je samo jedan deo Inka iz Vitkosa. Međutim, otpadništva izazvana njegovom predajom u redovima boraca Inka, čiji je otpor sad predvodio drugi Mankov sin, Titu Kusi, bila su dovoljna da oslabe državu Vilcabamba i da povećaju njenu zavisnost od Kampa, Mašivenka i drugih šumskih plemena. Pošto nisu mogli da osvoje njihova područja, Inke su zadržavale te "varvare" u nižim predelima istočnog podnožja Anda. Ali pošto je evropska naježda i njih same potisnula ka tim oblastima, morali su da savladaju odbojnost koju su osećali prema njima, i da od njih zatraže pomoć koju su okolnosti činile dragocenom. Nakon što je Titu Kusi preuzeo vlast, ta se pomoć pokazala preko potrebnom. Da bi obezbedio odbranu za svoju prestonicu i stražu za svoj dvorac, novi vladar se čak našao prinuđenim da upotrebi više stotina ratnika čija su lica bila obojena drečavim bojama, a tela ukrašena nakitom od perja.

U stvari, jedini način za Inke da i dalje izmiču španskoj dominaciji bio je da prihvataju sve nesnosniji uticaj varvara iz prašume. Taj uticaj, protivan pokušajima ostvarenja indijansko-španske kulturne

sinteze koji su preduzimani u vreme Mankove vladavine, neodoljivo je težio da vrati kuskansku kulturu njenim nejasnim korenima. Zbog takvog stanja stvari nije bilo nade za državu Vilcabamba, čiji je život Titu Kusi nastojao da produži sprovodeći politiku koja je želela da bude suptilna, ali koja je mogla da bude samo zbrkana. Godine 1565. on se udostojao da primi vicekraljevog poslanika u ličnosti Dijega Rodrigesa de Figueroa (Diego Rodriguez de Figueroa) koji nam je ostavio priču sa slikovitim opisom njegovog boravka u Vitkosu. Ali Titu Kusi je tvrdoglavo odbijao da primeni sporazume koje je s njim postigao. Sledeće godine, međutim, pristao je da bude pokršten i odobrio je dvojici augustinaca da se nastane u Vilcabambi kako bi propovedali hrišćanstvo. Jednome od njih, fra Markosu Garsiji (Marcos Garcia), izdiktirao je svoju *Hroniku Mankovog života*, namenjenu kralju Filipu II, u kojoj opravdava stav svog oca, mada u isti mah uverava španskog suverena u svoju vlastitu lojalnost. Ali budući nesposoban da odoleva pritisku sveštenikâ Sunca, koji su surevnjivim okom gledali uspeh misionarskog propovedanja, uskoro je poslao fra Markosa natrag u Kusko. Što se tiče drugog redovnika, fra Dijega Ortisa (Diego Ortiz), on je bio stavljen na muke kad je Titu Kusi, kojega nije uspeo da izleči, umro 1571. od zapaljenja pluća, i kad se činilo da antievropska reakcija, pod slabim vladarem Tupa Amaruom, ponovo trijumfuje.

Vladavina brata i naslednika Titu Kusija bila je jedna od najkratkotrajnijih. Španske vlasti, razočarane neuspehom beskonačnih pregovora, odlučile su da otpor Inka skrše silom. Vicekralj Toledo, koji je u Peru došao sa preciznim uputstvima Madrida i sa veoma odlučnim vlastitim namerama, organizovao je vojni pohod kojim je lično upravljao. Dve vojne kolone upale su na teritoriju Vilcabambe, čiji prilazi čak više nisu bili ni čuvani, toliko je raspad države već bio poodmakao. Vitkos je pao ne pruživši nikakav otpor. Tupa Amaru je pokušao da pobegne u dubine prašume, ali su ga Španci stigli i odveli kao zarobljenika u Kusko. Iako se katoličko sveštenstvo za nj zauzelo kod vicekralja, osuđen je na smrt, i maja 1572. odrubljena mu je glava na glavnom trgu stare metropole Inka, usred ogromne gomile potištenih Indijanaca.

Tim nepotrebnim ubistvom ugašen je rod skupljača zemalja i narodâ koji su vladali nad čitavim područjem Anda i čija se slava

raznela po čitavoj Južnoj Americi. Njime je njihovo nasledstvo, koje su uzalud potraživali Manko i njegovi sinovi, definitivno prešlo u ruke stranaca. Ubuđuće se više ništa i niko neće suprotstavljati španskoj volji u onome što je ranije bilo Carstvo Inka.

Bibliografija

1. STARI DOKUMENTI

Većinu hronika koje su ostavili osvajači Carstva Inka objavili su Horacio Urteaga i Carlos Romero, od 1916. do 1939. u Limi, u *Colección de libros y documentos referentes a la historia del Peru*. Geografske izveštaje koji se tiču Ekvadora, Perua i Bolivije prikupio je i objavio Marcos Jimenez de la Espada, pod naslovom *Relaciones geográficas de Indias*, krajem prošlog veka u Madridu, gde su 1965. imali i ponovno izdanje u *Biblioteca de Autores Espanoles* (knj. 183, 184 i 185). Ovim dokumentima valja dodati i sledeće tekstove od ne manje bitnog značaja:

- Betanzos (Juan de), *Suma y narración de los Incas*, priredila Maria del Carmen Martin Rubio, Madrid, Atlas, 1987.
- Cieza del Leon (Pedro), *Crónica del Perú*, Madrid, EspasaCalpe, 1941.
- *El senorio de los Incas*, Lima, Instituto de Estudios Peruanos, 1967.
- Cobo (Bernabé), *Historia del Nuevo Mundo*, 2 knj., Madrid, Atlas, 1964.
- Davila (Francisco), *Rites et traditions de Huarochiri*, priredio Gerald Taylor, Paris, L'Harmattan, 1980.
- Diez de San Miguel (Garcí), *Visita hecha a la provincia de Chucuito*, Lima, Casa de la Cultura del Peru, 1964.
- Ortiz de Zúniga (Inigo), *Visita de la provincia de León de Huánuco*, 2 knj., Huánuco, Universidad Nacional Hermilio Valdizán, 1967-1972.
- Sarmiento de Gamboa (Pedro), *Historia índica*, Buenos Aires, Emecé, 1942.
- Waman Puma de Ayala (Felipe), *Nueva corónica y buen gobierno*, Paris, Institut d'Ethnologie, 1936.

2. NOVIJI RADOVI

- Alroy (Terence N. d'), *Provincial Power in the Inka Empire*, Washington D. C, Smithsonian Institution Press, 1992.
- Bauer (Brian S.), *The Development of the Inca State*, Austin, University of Texas Press, 1992. Hemming (John), *The Conquest of the Incas*, London, Macmillan, 1970.
- Kendall (Ann), *Everyday Life of the Incas*, London, B. T. Batsford, 1973.
- Lavallée (Daniele) i Lumbreras (Luis Guillermo), *Les Andes, de la préhistoire aux Incas*, kol. "L'Univers des Formes", Paris, Gallimard, 1985.
- Moseley (Michael E.), *The Incas and their Ancestors. The Archaeology of Peru*, London, Thames & Hudson, 1992.
- Murra (John V.), *Formaciones económicas y políticas del mundo andino*, Lima, Instituto de Estudios Peruanos, 1975.
- *La organización económica del estado inca*, Mexico, Siglo XXI, 1978.
- Rowe (John. H.), Inca Culture at the Time of the Spanish Conquest, in *Handbook of South American Indians*, Washington D. C, Smithsonian Institution, 1946, knj. 2.
- Zuidema (Tom R.), *The Ceque System of Cuzco. The Social Organization of the Capital of the Inca*, Leide, E. J. Brill, 1964.

[1] Kamen od očvrslе lave iz Anda, iz vrste diorita. (Prim, prev.)

[2] U antropološkoj terminologiji, "hidrauličkim" se nazivaju one društvene zajednice, ili one civilizacije, koje se zasnivaju na velikim radovima na regulaciji vodenih tokova. (Prim. prev.)

[3] Primitivna računaljka. (Prim. prev.)

[4] Mala okrugla grčka vaza sa uskim vratom. (Prim. prev.)

[5] Vrsta lame; živi uglavnom u planinskim oblastima Perua i Bolivije. (Prim. prev.)

[6] Oblast na severu današnje Argentine. (Prim. prev.)

[\[7\]](#) Grad na krajnjem severnom delu obale današnjeg Perua. (Prim. prev.)

Sadržaj

PRETEČE I SUPARNICI

I - Čavinska civilizacija

II - Države Tijahuanako i Huari

III - Carstvo Cimu

EKSPANZIJA INKA

I - Kuskanska konfederacija

II - Osvajanja careva Inka

III - Razlozi za ekspanzionizam Inka

PRIVREDA, DRUŠTVO, DRŽAVA

I - Ajlu; Privredni temelji društva

II - Vlast u plemenskoj zajednici; Sistem preraspodele

III - Carstvo; Prelazna državna struktura

CARSKA VLAST

I - Vladar

II - Činovnici vlasti

III - Sedište vlasti

UMETNOSTI I ZNANJA

I - Književnost, muzika i ples

II - Astronomija i matematika

III - Arhitektura i urbanizam

IV - Keramika i izrada tekstila

V - Proizvodnja i obrada metala

NAJEZDA I PROPAST

I - Najezda Evropljana (1532-1536)

II - Rat za ponovno osvajanje Carstva (1536-1545)

III - Poslednji pokušaji pružanja otpora (1545-1572)

Bibliografija